

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

અમદાવાદ ખાતે ગુજરાતની ઉચ્ચ અદાલત સમક્ષ

ફોજદારી અપીલ નં ૮૬૫/૧૯૮૬

મંજૂરી અને હસ્તાક્ષર માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તીશ્રી સી.કે. બુચ

માનનીય ન્યાયમૂર્તીશ્રી શરદ ડી. દવે

=====

૧. શું સ્થાનિક અખબારોના પ્રતિનિધિઓને આ ચુકાદો જોવાની મંજૂરી આપવામાં આવી શકે?

૨. રિપોર્ટરને સંદર્ભિત કરવું કે નહિ ?

૩. શું ન્યાયમૂર્તીશ્રી ચુકાદાની આખરી નકલ જોવા ઇચ્છે છે ?

જ. શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણ, ૧૯૫૦ અથવા તે હેઠળ કરાયેલા કોઈ હુકમના અર્થઘટન અંગેનો કાયદાનો કોઈ મહત્વપૂર્ણ પ્રશ્ન સમાવિષ્ટ છે?

પ. શું તેને સીવીલ જજ તરફ પરીપત્રીત કરવાનો છે?

=====

ગુજરાત રાજ્ય – અપીલકર્તા(ઓ)

વિરુદ્ધ

અસાફફખાન કલંદરખાન અને ૨ – સામાવાળા(ઓ)

=====

ઉપસ્થીતી :

અપીલકર્તા(ઓ) તરફ : ૧ શ્રી કે.સી. શાહ, અતિરિક્ત સરકારી વકીલ,
સામાવાળા(ઓ) તરફ : ૧ સુશ્રી અમી યાજ્ઞિક ,
સામાવાળા (ઓ) : ૨ તરફ શ્રી પી.એસ. ચાંપાનેરી,
સામાવાળા(ઓ):૩ તરફ શ્રી ઇ. ઇ. સૈયદ

=====

ખંડપીઠ : માનનીય ન્યાયમૂર્તીશ્રી સી.કે. બુચ

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તીશ્રી શરદ ડી. દવે

તારીખ : ૨૬/૧૨/૨૦૦૬

સી.એ.વી. જજમેન્ટ

(દ્વારા : માનનીય ન્યાયમૂર્તિશ્રી સી.કે. બુચ)

૧. વર્તમાન અપીલ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૩૭૮ હેઠળની અપીલ છે, જેમાં નરોલ સ્થિત અમદાવાદ (ગ્રામ્ય) ના માનનીય વધારાના સેશન્સ જજ દ્વારા સેશન્સ કેસ નં જજ ના ૧૯૮૫ માં તા. ૨૧.૩.૧૯૮૬ ના રોજ પાઠવવામાં આવેલ નિર્દોષ છૂટકારાના ચુકાદા અને આદેશને પડકારવામાં આવ્યો છે.

૨. આક્ષેપિત ચુકાદા દ્વારા, નીચલી અદાલતના વિદ્વાન ન્યાયાધીશે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૨, ૧૨૦-બી અને ૨૦૧ હેઠળ દંડનીય ગુનાના આક્ષેપમાંથી તેમજ ભારતીય શસ્ત્ર અધિનિયમની કલમ ૨૫-એ હેઠળ દંડનીય ગુનાના આક્ષેપમાંથી પણ, તા. ૨૧.૨.૧૯૮૪ ના રોજ વહેલી સવારે, મૃત્યુ પામેલ ફિરોઝભાઈ અબ્દુલ લતીફ, આરોપી નં. ૩ ની મોટર કારમાં હોય અને સંભવતઃ મધપાનના પ્રભાવ હેઠળ હોય ત્યારે, તેની છાતીના જમણા ભાગે બંદૂકથી ગોળી ચલાવી તેની હત્યા કરવાના આક્ષેપ સંબંધે, ત્રણેય આરોપીઓને નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો છે.

૩. વિદ્વાન સરકારી વકીલ શ્રી કે.સી. શાહે અપીલના મેમોના પરિચ્છેદ ૪ માં દર્શાવેલ પડકારના વિવિધ આધારો તેમજ ચુકાદા અંગે અમને રજૂઆત કરી છે.

સંક્ષેપમાં, વિદ્વાન સરકારી વકીલ શ્રી શાહનો અભિપ્રાય એવો છે કે નીચલી અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલ નિષ્કર્ષ નોંધ પર ઉપલબ્ધ મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવાની ભૂલભરેલી ભૂલવણી પર આધારિત છે અને તેમાં કેટલાક સ્પષ્ટપણે ખોટા અનુમાનો દોરવામાં આવ્યા છે, જેને કલ્પના આધારિત કહી શકાય. નોંધ પર સ્વીકાર્ય અને વિશ્વસનીય પુરાવો ઉપલબ્ધ હોવા છતાં, વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે અનુકૂળ રીતે તેની અવગણના કરી છે અને નિર્દોષ છૂટકારો નોંધતી વખતે નીચલી અદાલતે મુખ્યત્વે આરોપીની નિર્દોષિતાની સંભાવના પર ભાર મૂક્યો છે અને એટલું જ નહીં, વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે ફરિયાદ પક્ષે મૃતક ફિરોઝભાઈનું મૃત્યુ હત્યાજન્ય મૃત્યુ હતું તે પણ સાબિત કર્યું નથી એવું પણ ભૂલપૂર્વક ઠરાવ્યું છે. મૃત્યુ અકસ્માતજન્ય હોઈ શકે તેમ ખોટી રીતે અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે. જ્યારે વાજબી શંકાથી પર એ રીતે સાબિત થયેલું ન જણાય કે મૃતક ફિરોઝભાઈનું મૃત્યુ હત્યાજન્ય મૃત્યુ હતું અને અકસ્માતજન્ય મૃત્યુ નહોતું, ત્યારે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળ દંડનીય ગુનો અથવા ગુનાહિત ષડયંત્રના આરોપ સાથે તમામ આરોપીઓને જોડવાનું નીચલી અદાલત માટે કાનૂની ગણાય નહીં. શ્રી શાહે પોતાની મૌખિક રજૂઆતો દરમિયાન વિવિધ મુદ્દાઓ વિસ્તૃત રીતે રજૂ કર્યા હતા અને શ્રી શાહ દ્વારા રજૂ કરાયેલ દલીલોનો જવાબ ત્રણેય સામાવાળાઓ તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલોએ આપ્યો હતો (અહીં પછી સંક્ષેપ માટે અનુક્રમે “મૂળ આરોપી નં ૧, ૨ અને ૩” તરીકે ઉલ્લેખિત). સુશ્રી અમી યાજ્ઞિકે આરોપી

નં ૧ નો કેસ રજૂ કર્યો, શ્રી ચાંપાનેરીએ આરોપી નં ૨ માટે દલીલો કરી અને શ્રી ઈ.ઈ. સૈયદે આરોપી નં ૩ માટે પોતાની રજૂઆતો કરી.

૪. અમારી સમક્ષ વિદ્વાન સરકારી વકીલ તથા સામાવાળા આરોપીગણ તરફથી હાજર રહેલા વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલ કથન અને રજૂઆતોની મૂળવણી કરવા માટે, પ્રથમ તબક્કે, અમે આંક ૭ ના આરોપપત્રમાંથી પ્રતિબિંબિત થતા ફરિયાદ પક્ષના કેસનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન કરવું ઇચ્છીએ છીએ. એવો આક્ષેપ છે કે આરોપી નં.૧ અને ૩ પરસ્પર એકબીજાને ઓળખતા હતા અને તેઓ મૃતક ફિરોઝભાઈના મિત્ર હતા અને તે જ રીતે, આરોપી નં.૩ આરોપી નં.૨ ને પણ ઓળખતો હતો તથા આરોપી નં.૧ અને ૩ ના આરોપી નં.૨ સાથે સ્નેહપૂર્ણ અને મિત્રતાસભર સંબંધો હતા. મૃતક ફિરોઝભાઈ ચાર ચક્કાવાળા વાહનો તેમજ મોટરસાયકલ અને સાયકલના ટાયરનાં વ્યવસાયમાં સંકળાયેલા હતા. આરોપી નં.૩ મોટર ટ્રકોની ખરીદી-વેચાણના ધંધામાં સંકળાયેલો હતો અને તે ક્ષેત્રમાં દલાલ તરીકે પણ કાર્ય કરતો હતો. આરોપી નં.૧ અને ૩ અને ખાસ કરીને આરોપી નં.૩, મૃતક ફિરોઝભાઈને ટાયર વેચાણના ધંધામાં મદદ કરતા હતા અને આરોપી નં.૩ દ્વારા આપવામાં આવેલી મદદ, દખલગીરી અથવા ખાતરીના આધારે મૃતક ફિરોઝભાઈ ભાવનગર જિલ્લામાં આવેલ સાવરકુંડલા શહેરના વેપારીઓ અને ગ્રાહકોને ટાયર વેચતા હતા. મૃતકને ગ્રાહકો પાસેથી બાકી રકમ વસૂલ કરવાની આવશ્યકતા હતી, કારણ કે તેને સપ્લાયરને અમુક

રકમ ચૂકવવાની હતી અને તેથી તે સાવરકુંડલાના ગ્રાહકો પાસેથી લેવાની બાકી રકમની વહેલી વસૂલીમાં રસ ધરાવતો હતો. આરોપી નં.૧ અને ૩ એ તા.૨૦.૨.૧૯૮૪ ના રોજ બપોર પછીના કોઈક સમયે મૃતક ફિરોઝભાઈ સાથે સાવરકુંડલા જવા સહમત થયા હતા. મૃતક ખાસ ઈચ્છુક હતો કે ઓછામાં ઓછું આરોપી નં.૩ તો તેની સાથે સાવરકુંડલા જાય જેથી ગ્રાહકો પાસેથી બાકી રકમ વસૂલ કરી શકાય, કારણ કે તે ટાયર આરોપી નં.૩ ની વિનંતિએ અથવા તેના કહેવા મુજબ વેચવામાં આવ્યા હતા. પુરાવાથી એવું બહાર આવે છે કે સાવરકુંડલામાં ટાયર ઉધાર ઉપર તથા આરોપી નં.૩ ની વિનંતિ મુજબ થોડી પ્રતીકાત્મક રોકડ રકમ લઈ વેચવામાં આવ્યા હતા. મૃતક ફિરોઝભાઈનો ભાઈ એક સહકારી બેંકમાં નોકરી કરતો હતો અને કુરસદના સમયમાં તે પોતાના ભાઈ મૃતક ફિરોઝભાઈને તેના ધંધામાં મદદ કરતો હતો. તેથી, બનાવના દિવસે મૃતકે પોતાના ભાઈ મહંમદ ઉસ્માનને ગ્રાહકો પાસેથી બાકી વસૂલી માટે આરોપી નં.૧ અને ૩ સાથે સાવરકુંડલા જવાની પોતાની મન્શા જણાવી હતી અને તેને બીજા દિવસે બેંકમાં એટલે કે પોતાની નોકરીએ ન જવા કહ્યું હતું જેથી તે પોતાના મૃત્યુ પામેલા ભાઈ ફિરોઝની દુકાન સંભાળી શકે. મૃતક ફિરોઝભાઈની દુકાન ન્યૂ કલોથ માર્કેટની સામે આવેલી હતી અને લગભગ સાંજે ૭.૩૦ થી ૭.૪૫ વાગ્યાના સમય દરમિયાન તેમણે દુકાન બંધ કરી હતી અને મૃતક ફિરોઝભાઈ પોતાના ભાઈ મહંમદ ઉસ્માન સાથે ઘરે પરત ફર્યા હતા. મૃતકનું નિવાસસ્થાન પંચકુવા ખાતે નવી મોહલતમાં હતું. સાંજે મૃતકે પોતાની પત્ની બાબુ બીબીને

પણ સાવરુંડલા જવાની પોતાની મંશા અને કાર્યક્રમ વિષે જાણ કરી હતી અને ભોજન કર્યા પછી તે સૂટકેસ સાથે ઘરેથી નીકળ્યો હતો અને શિયાળાની ઋતુ હોવાથી તેણે હાથમોજાં લીધા હતા અને જેકેટ પહેર્યું હતું. મૃતક સરખેજ રોડ પર આવેલ આરોપી નં.૩ ની દુકાને ગયો હતો. તે સમયે આરોપી નં.૩ મૃતક સાથે જવા માટે અનિચ્છુક જણાયો હતો, પરંતુ મૃતકના આગ્રહથી આરોપી નં.૧ અને ૩ અંતે સંમત થયા અને તેઓ આરોપી નં.૩ ની ફિયાટ કારમાં નીકળ્યા. ફરિયાદ પક્ષનું કથન એવું છે કે મૃતકની પત્નીએ પ્રારંભમાં ભારે ઠંડીને કારણે મૃતકને ન જવા વિનંતિ કરી હતી, પરંતુ તેને ચિંતા ન કરવા કહેવામાં આવ્યું કારણ કે આરોપી નં.૧ અને ૩ તેની સાથે જવાના હતા અને તેઓ મોટર કારમાં જવાના હતા. મૃતક લગભગ રાત્રે ૮.૩૦ વાગ્યે કે તે આસપાસ પોતાના નિવાસસ્થાનેથી નીકળ્યો હતો. જ્યારે મૃતક આરોપી નં.૩ ની દુકાને પહોંચ્યો ત્યારે આરોપી નં.૧ ત્યાં હાજર હતો અને તે સમયે મૃતક દ્વારા મુકાયેલ સાવરુંડલા જવાના પ્રસ્તાવને સ્વીકારવામાં આવ્યો ન હતો. આરોપી નં.૩ એ તે પ્રસ્તાવ ટાળવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો, પરંતુ ત્યારબાદ ત્રણેય, એટલે કે મૃતક તથા આરોપી નં.૧ અને ૩, આરોપી નં.૩ ની કારમાં દુકાનેથી નીકળ્યા હતા. કાર આરોપી નં.૩ ચલાવી રહ્યો હતો. જ્યારે તેઓ આ મુસાફરી દરમિયાન આગળ જઈ રહ્યા હતા ત્યારે રસ્તામાં તેમણે લલિતકુમારના પેટ્રોલ પંપ પરથી પેટ્રોલ લીધું અને ત્યારબાદ બગોદરા તરફ જવાનું નક્કી કર્યું. રસ્તામાં જઈ રહ્યા હતા ત્યારે એવો આક્ષેપ છે કે અચાનક નળ સરોવર જવાનો કાર્યક્રમ ઘડાયો અને તેથી તેઓ ગાંગડ ગામે ગયા અને

આરોપી નં.૨ ને તેની મુદ્દામાલ બંદૂક સાથે સાથે લીધો. એવું નક્કી થયું કે પ્રથમ તેઓ નળ સરોવરે શિકાર માટે જશે અને ત્યારબાદ સાવરકુંડલા તરફ આગળ વધશે. તેઓ પેટ્રોલ પંપ પર થોડો સમય રોકાયા અને આરામ કર્યો અને પછી નળ સરોવર તરફની મુસાફરી શરૂ કરી. રસ્તામાં, જ્યારે તેઓ નળ સરોવર નજીક હતા, ત્યારે મૃતક ફિરોઝભાઈને મુદ્દામાલ બંદૂકમાંથી ગોળી વાગ્યાની ઈજા પહોંચી. તેથી, ત્રણેય સામાવાળા-આરોપીઓ ઈજાગ્રસ્ત ફિરોઝભાઈને લઈને પાછા ફર્યા, કારણ કે તેને અદાલતમાં નહીં પરંતુ હોસ્પિટલમાં લઈ જવાનો હતો. રસ્તામાં આરોપી નં.૨ એ પોતાની મુદ્દામાલ બંદૂક સાથે, આરોપી નં.૧ અને ૩ ને અમુક સૂચનાઓ આપી, નીચે ઉતરી ગયો. એવો આક્ષેપ છે કે આરોપીગણે પ્રારંભમાં કેસની સાચી હકીકતો જાહેર ન કરવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. આરોપી નં.૧ અને ૩ ઈજાગ્રસ્તને લઈને વી.એસ. હોસ્પિટલ તરફ ગયા અને ઈજાગ્રસ્તને હોસ્પિટલની અંદર લઈ ગયા. ફરિયાદ પક્ષનું કથન એવું છે કે આરોપી નં.૧ અને ૩ એ હોસ્પિટલ સત્તાધિકારીઓને જણાવ્યું હતું કે તેઓ સાવરકુંડલા તરફ જઈ રહ્યા હતા ત્યારે કોઈ અજાણ્યા વ્યક્તિઓએ મૃતકને ઈજા પહોંચાડી હતી. તેથી વી.એસ. હોસ્પિટલ સત્તાધિકારીઓએ હોસ્પિટલમાં હંમેશા હાજર રહેતા અને “હોસ્પિટલ ડ્યૂટી પોલીસ” તરીકે ઓળખાતા પોલીસ કર્મચારીને જાણ કરી. હોસ્પિટલ ડ્યૂટી પોલીસે ત્યારબાદ એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનને જાણ કરી. એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશન તરત જ વી.એસ. હોસ્પિટલ ખાતે પહોંચી ગયું અને એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનની તપાસ શાખાએ આરોપી નં.૩ ની ફરિયાદ

નોંધાવી. તપાસ પછી પોલીસને જાણવા મળ્યું કે આરોપી નં.૩ એ બનાવના સ્થળ બાબતે ખોટી માહિતી આપી હતી. એ પણ જાણવા મળ્યું કે બંદૂક વડે મૃતકને ગોળી મારી મૃત્યુ પામાડનાર આરોપી આરોપી નં.૨ હતો. મૃતકને પહોંચાડવામાં આવેલી ગોળી વાગ્યાની ઈજા નળ સરોવર પાસે ક્યાંક પહોંચી હતી. તેથી ફરિયાદ પ્રારંભમાં એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનમાં નોંધાઈ અને પછી આરોપી નં.૩ એ પોતાની ફરિયાદમાં દર્શાવેલા વિસ્તાર પર અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતા પોલીસ સ્ટેશનને મોકલવામાં આવી. એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનના શ્રી કાનપુરી, પી.એસ.આઈ., તપાસ સંબંધિત પોલીસ સ્ટેશનને સોંપવામાં આવે તે પહેલાં વી.એસ. હોસ્પિટલ ગયા, કારણ કે ઈજાગ્રસ્ત ફિરોઝભાઈને મૃત્યુ પામેલ જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા. તેમણે ઇન્કવેસ્ટ પંચનામું કર્યું અને મૃતક પાસે રહેલી મુદ્દામાલ વસ્તુઓ કબજે લીધી. ત્યારબાદ મૃતદેહને શવપરીક્ષણ અથવા મરણોત્તર પરીક્ષણ માટે હોસ્પિટલને સોંપવામાં આવ્યો અને તે દરમિયાન, બનાવના સાક્ષી હોવાનો દાવો કરતા આરોપી નં.૧ અને ૩ એ મૃતક ફિરોઝભાઈના નજીકના સગાંસંબંધીઓને જાણ કરી. ફરિયાદ શ્રી કાનપુરી, પી.એસ.આઈ. દ્વારા નોંધવામાં આવી છે. શ્રી કાનપુરી, પી.એસ.આઈ., એ કારને નજરકેદ હેઠળ લીધી, પંચોની હાજરીમાં પંચનામું કર્યું, મોટર કારમાંથી મુદ્દામાલ સૂટકેસ વગેરે બહાર કાઢ્યા. તેમણે એફ.એસ.એલ. પાસેથી પણ સહાય માંગી. એફ.એસ.એલ. ના નિષ્ણાત વી.એસ. હોસ્પિટલ ખાતે પહોંચ્યા જ્યાં મુદ્દામાલ કાર ઊભી રાખવામાં આવી હતી. એફ.એસ.એલ. ના નિષ્ણાતોએ

પંચોની હાજરીમાં નમૂનાઓ એકત્ર કર્યા. તેમણે મોટર કારના હેન્ડલ પરથી સંજોગિક છાપો પણ લીધા. અન્ય નિષ્ણાત શ્રી ઠાકોરે મોટર કારના લોહિયાળ ભાગ પરથી લોહીનું નમૂનું લીધું અને ત્યારબાદ પંચોની હાજરીમાં આરોપી નં.૧ અને ૩ ના હાથ ધોયેલા પાણીના નમૂનાઓ એફ.એસ.એલ. ના નિષ્ણાત દ્વારા લેવામાં આવ્યા. મોટર કારની ડેકીમાંથી મુદ્દામાલ વસ્તુઓ નં.૧૭ થી ૩૧ કબજે લેવામાં આવી. મૃતકનાં કપડાં પણ કબજે લેવામાં આવ્યા, જે પોલીસ કોન્સ્ટેબલ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા. મોટર કારમાંથી એકત્ર કરાયેલા નમૂનાઓ, જેમાં હાથ ધોયેલા પાણીના નમૂનાઓ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે, તે વિશ્લેષણ માટે એફ.એસ.એલ. ને મોકલવામાં આવ્યા. ત્યારબાદ ગુનો ઉમરાળા પોલીસ સ્ટેશનને સોંપવામાં આવ્યો. ઉમરાળા પોલીસ સ્ટેશનના પી.એસ.આઈ. એ શોધી કાઢ્યું કે આરોપી નં.૩ દ્વારા દર્શાવાયેલ ગુનાસ્થળ (શ્રી કાનપુરી દ્વારા લખાયેલી એફ.આઈ.આર. નો ફરિયાદી) તેમજ આરોપી નં.૧ અને ૩ દ્વારા હોસ્પિટલ સત્તાધિકારીઓ અને/અથવા હોસ્પિટલ ડ્યૂટી પોલીસને આપવામાં આવેલી વરધી ખોટી હતી અને હકીકતમાં બનાવ અમદાવાદ (ગ્રામ્ય) જિલ્લામાં આવેલ નળ સરોવર પાસે બન્યો હતો. ત્યારબાદ તપાસ રાજ્ય ગુના શાખાને સોંપવામાં આવી. તપાસ દરમિયાન રાજ્ય ગુના શાખા એક પ્રાથમિક તારણ પર પહોંચી કે બનાવ નળ સરોવર ખાતે બન્યો હતો અને સંભાવના મુજબ તે આકસ્મિક ગોળી છૂટવાનો બનાવ હતો. અતેઃ, પોલીસ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-એ હેઠળ દંડનીય ગુનામાં આરોપપત્ર દાખલ કરવાની તૈયારી કરી

રહી હતી. મૃત્યુ પામેલ બાનુ બીબીના પતિના અવસાન અંગેની તપાસ બાબતે તે ચિંતિત હોવાથી, તેણે લેખિત અરજી દ્વારા ઉચ્ચ અધિકારીઓનો સંપર્ક કર્યો અને તેના આધારે તાત્કાલિક ઔપચારિક ફરિયાદ નોંધવામાં આવી. બાનુ બીબી પાસેથી ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૨, ૨૦૧ અને ૧૨૦-બી હેઠળ દંડનીય ગુનાની ફરિયાદ પ્રાપ્ત થતાં જ પોલીસને તાત્કાલિક જાણવા મળ્યું કે મૃત્યુ પામેલ ફિરોઝભાઈની હત્યા કરવામાં આવી હતી અને આરોપી વ્યક્તિઓએ પુરાવાઓ સાથે ચેડાં કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો, અને અંતે ત્રણેય આરોપીઓ વિરુદ્ધ તે ગુનાઓ બાબતે તે વિસ્તાર પર અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી, જ્યાં મૃત્યુ પામેલ ફિરોઝભાઈને બંદૂકની ગોળીથી ઇજા પહોંચાડવામાં આવી હતી, ધોળકા સ્થિત મુખ્ય ન્યાયિક દંડાધિકારીની અદાલતમાં આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું.

૫. આરોપ સાબિત કરવા માટે, ફરિયાદ પક્ષે અનેક સાક્ષીઓની તપાસ કરી છે અને નિષ્ણાતે વ્યક્ત કરેલ અભિપ્રાય તથા તબીબી પુરાવા સહિત વિવિધ દસ્તાવેજો રજૂ કર્યા છે. પોલીસએ પણ પંચનામું બનાવી અને સરકારી કચેરીમાંથી દસ્તાવેજો એકત્ર કરીને મોટર કાર, મુદ્દામાલ રાઈફલ અને અન્ય તેવા વ્યવહારોના કબજા અને માલિકી હક્કને સાબિત કરવા માટે ચોક્કસ પુરાવા એકત્ર કર્યા છે, જે જુદા જુદા પ્રસંગોએ મૃત્યુ પામનાર અને આરોપી નં ૧ અને ૩ વચ્ચે થયા હતા. નોંધ પર એ પણ આવ્યું છે કે ૨૦મી ફેબ્રુઆરીના રોજ, એટલે કે

જે દિવસે આરોપી નં ૧ અને ૩ બાકી રકમની વસૂલાત માટે સાવરકુંડલા તરફ ગયા હતા, તે દિવસે આરોપી નં ૧ અને મૃત્યુ પામેલ ફિરોઝભાઈ બેંકમાં ગયા હતા, જ્યાંથી આરોપી નં ૧ એ પોતાની સ્થિર થાપણની રકમ સામે ઋણ લીધેલું હતું અને તે ઋણની રકમનો કોઈક નગદ રકમ ચૂકવીને સમાધાન કરવામાં આવ્યો હતો.

૬. ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા તપાસવામાં આવેલા સાક્ષીઓને ત્રણ ભાગોમાં વર્ગીકૃત કરી શકાય, એટલે કે;

(૧) નિષ્ણાત સાક્ષીઓ અથવા અભિપ્રાય આધારિત સાક્ષ્ય આપનાર સાક્ષીઓ;

(૨) ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા આગ્રહિત મૂળભૂત તથ્યો સાબિત કરવા માટે તપાસવામાં આવેલા સાક્ષીઓ. આ વર્ગમાં, સાક્ષીઓને વધુમાં બે ભાગોમાં વિભાજિત કરી શકાય છે, એટલે કે, (એ) જે પોતાના મૂળ તત્વલક્ષી પુરાવા રજૂ કરીને કેટલાક તથ્યો સ્થાપિત કરવાની ક્ષમતા ધરાવે છે અને (બી) તપાસ દરમિયાન તૈયાર કરાયેલા પંચનામાને સાબિત કરવા માટે તપાસવામાં આવેલા પંચ સાક્ષીઓ; અને

(૩) પોલીસ સાક્ષીઓ.

૭. પડકારાધીન ચુકાદામાં માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે ૧૨ મુખ્ય પરિસ્થિતિઓનો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે ફરિયાદ પક્ષ આ ૧૨ પરિસ્થિતિઓમાંથી કેટલીક પરિસ્થિતિઓને શંકાથી પર સફળતાપૂર્વક સ્થાપિત કરી શક્યો નથી, જેના કારણે ફરિયાદ પક્ષનો મામલો શંકાસ્પદ બને છે અને સાબિત થયેલી પરિસ્થિતિઓ આરોપી અને ગુના વચ્ચેની કડી સ્થાપિત કરવા સક્ષમ નથી, કારણ કે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત કેસમાં સાબિત થયેલી પરિસ્થિતિઓ અથવા પરિસ્થિતિ એવી પૂરતી હોવી જોઈએ કે જે ગુનો સ્થાપિત કરી શકે અને એ પણ સ્થાપિત કરવું જરૂરી છે કે તે આરોપીની નિર્દોષતાની સાથે અસંગત છે. “હોઈ શકે” અથવા “હોય શકે”થી ફરિયાદ પક્ષને કોઈ અનુકૂળ અંત સુધી લઈ જઈ શકાય નહીં અને શંકા ભલે કેટલીય મજબૂત હોય, તે પુરાવાનું સ્થાન લઈ શકતી નથી. તેથી, જ્યારે ફરિયાદ પક્ષે ૧૨માંથી આશરે ચાર પરિસ્થિતિઓને દઢ અને કાનૂની પુરાવા રજૂ કરીને સંતોષકારક રીતે સાબિત કરી નથી, ત્યારે આરોપીને શંકાનો લાભ મળવો યોગ્ય બને છે અને સંભાવના છે કે મૃતકના શરીર પર જોવા મળેલી બંદૂકની ગોળીની ઈજા આકસ્મિક હોઈ શકે. માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે એવું નિષ્કર્ષ આપ્યું છે કે ફરિયાદ પક્ષ મૃતકનું મૃત્યુ માનવહસ્તકૃત હતું તે પણ શંકાથી પર સંતોષકારક રીતે સાબિત કરી શક્યો નથી.

૮. વિદ્વાન સરકારી વકીલનું કહેવું એ છે કે આ અદાલત, નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશ વિરુદ્ધની અપીલનો વિચાર કરતી વખતે, અભિલેખ પર ઉપલબ્ધ પુરાવાના સમગ્ર સમૂહનું પુનઃમૂલવણી કરી શકે છે અને નિર્દોષ છૂટકારાને યથાવત્ રાખતી વખતે અથવા તેને પલટતી વખતે પણ પોતાના કારણો પ્રતિસ્થાપિત કરી શકે છે. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમો ૩૭૮ અને ૩૮૬ ની યોજના ધ્યાનમાં લેતા (જેને આ પછી ‘સંહિતા’ તરીકે ઉલ્લેખવામાં આવશે), પુરાવાનું પુનઃમૂલવણી કરવામાં કોઈ પ્રતિબંધ નથી. સ્થિર થયેલી કાનૂની સ્થિતિ મુજબ, માત્ર અન્ય કોઈ વૈકલ્પિક સંભાવ્ય દૃષ્ટિકોણને પ્રતિસ્થાપિત કરવાની ખાતર, નિર્દોષ છૂટકારાની અપીલનો વિચાર કરતી અદાલતે પોતાના કારણો આપવાના ન હોવા જોઈએ. અદાલત હકારાત્મક રીતે એ નિષ્કર્ષે પહોંચી શકે છે કે આરોપીને નિર્દોષ છૂટકારો આપતાં નીચલી અદાલતે અપનાવેલો દૃષ્ટિકોણ ભૂલભર્યો છે અને/અથવા પુરાવાની સ્પષ્ટપણે ખોટી મૂળવણી પર આધારિત છે. સામાવાળા આરોપીઓની તરફથી રજૂ કરાયેલ આ દલીલ સાથે અમારું સહમતિ સાધવું શક્ય નથી કે નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશ વિરુદ્ધની અપીલનો વિચાર કરતી વખતે આ અદાલત પુરાવાનું પુનઃમૂલવણી કરી શકતી નથી અને કરવું પણ જોઈએ નહીં તથા પોતાનું નિષ્કર્ષ પ્રતિસ્થાપિત કરી શકતી નથી.

૯. શ્રી. શાહના મતે, પડકાર હેઠળના ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૨૨ માં વર્ણવેલી ૧૨ પરિસ્થિતિઓમાંથી ચાર મુખ્ય પરિસ્થિતિઓના સંદર્ભમાં નિષ્કર્ષ નોંધવામાં માનનીય નીચલી અદાલત દ્વારા અત્યંત ભૂલ કરવામાં આવી છે. સુવિધા માટે, અદાલત સમક્ષ રજૂ કરાયેલ ૧૨ પરિસ્થિતિઓ અમે જણાવવા ઇચ્છીએ છીએ. અલબત્ત, મામલામાં હાજર રહેલા માનનીય સરકારી વકીલે દલીલ કરી હતી કે આ બધી પરિસ્થિતિઓ સંદેહથી પર સ્થાપિત કરવામાં આવી છે.

(એ) આરોપી નં.૧, આરોપી નં.૩ અને સ્વર્ગસ્થ ફિરોઝભાઈ દ્વારા આરોપી નં.૩ મારફતે સાવરકુંડલા તથા આસપાસના વિસ્તારોના વિવિધ ગ્રાહકોને સ્વર્ગસ્થ ફિરોઝભાઈએ ઉધાર વેચાણ કરેલ માલની બાકી વસૂલાતની રકમ એકત્ર કરવા માટે સાવરકુંડલા જવાનો નિર્ણય.

(બી) અવસાન પામેલ ફિરોઝભાઈએ પોતાના કુટુંબના સભ્યો મહમદ ઉસ્માન અને બાનુબીબીને આરોપી નં ૩ની માલિકીની મોટર કારમાં સાવરકુંડલા જવાના પોતાના ઇરાદાની કરેલી જાણ.

(સી) આરોપી નં. ૧, આરોપી નં. ૩ અને સ્વર્ગસ્થ ફિરોઝભાઈ રાત્રે આશરે ૮.૩૦ વાગ્યાથી ૯.૩૦ વાગ્યા સુધી આરોપી નં. ૩ની કારમાં આરોપી નં. ૩ની દુકાનથી નીકળ્યા હતા.

(ડી) સરખેજ ખાતે લલિતકુમારના પેટ્રોલ પંપ પર પેટ્રોલ લેવામાં આવ્યું હતું અને મૃતક સાથે આરોપી નં ૧ અને આરોપી નં ૩ની હાજરી હતી.

(ઈ) બગોદરા ખાતે તેમણે બગોદરા પેટ્રોલ પંપ પરથી પેટ્રોલ લીધું.

(એફ) નળસરોવર નજીક આવેલા મેની ગામે લોહીથી દાગ લાગેલી માટી અને નિયંત્રણ માટી લેવામાં આવી હતી. વપરાયેલ કારતૂસનો ખાલી ખોખો કાલા મેરા પાસેથી જપ્ત કરવામાં આવ્યો.

(જી) આરોપી નં ૩ ની મોટરકારના પૈડાના નિશાન અને મોટરકારની માલિકી.

(આઈ) આરોપી નં. ૧ અને ૩ની વી.એસ. હોસ્પિટલ ખાતે હાજરી.

(એચ) રાઈફલ આરોપી નં.૨ની માલિકીની હતી અને તેનો પરવાનો તેના નામે હતો.

(જે) આરોપી નં.૧ અને ૩ના હાથ ધોવાનો નમૂનો લેવામાં આવ્યો.

(કે) આરોપી નં ૧ ના હાથ ધોવાના નમૂનામાં નાઈટ્રેટ હતું.

(એલ) વલ્લભીપુર ધસા માર્ગ પર ગુનાસ્થળ અંગેની ખોટી વરધી-ફરિયાદ.

૧૦. ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- ૨ - આંક ૧૬ બાનુબીબી ફિરોઝભાઈ, જેણે પોતાના દ્વારા લખાયેલ અને ગુજરાત રાજ્યના સી.આઈ.ડી. કાઈમ બ્રાન્ચના સર્પોચ્ય પોલીસ અધિકારી શ્રી ભાયા ને સંબોધિત તા. ૧૪.૮.૧૯૯૪ નું પત્ર સાબિત કર્યું છે, મૃતકના ભાઈ ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- ૩ - મોહમ્મદ ઉસ્માનભાઈ હવાવાલા, જેણે પણ આરોપી નં. ૩ ના હસ્તક્ષેપથી થયેલ ટાયરના વેચાણ સંબંધિત આંક ૨૦, ૨૧ અને ૨૨ દસ્તાવેજો સાબિત કર્યા છે, તથા ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- ૨૫ - અયુબ અદ્દારખા આંક ૬૮, જે આરોપી નં. ૩ નો કર્મચારી છે, અને ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- ૨૦ ફખરુદ્દીન લાલુમિયા આંક ૫૮, જે મૃતક ફિરોઝભાઈનો કર્મચારી છે, તેમની સાક્ષીની મૂલવણી કર્યા પછી, માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે ઠરાવ્યું છે કે ફરિયાદ પક્ષે "એ" અને "બી" પરિસ્થિતિઓ શંકાતીત રીતે સાબિત કરી છે, અને તે અંગેની ચર્ચા માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે ચુકાદાના ફક્ત ૨૩, ૨૪ અને ૨૫ માં કરી છે. માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે આ પણ નિરીક્ષણ કર્યું છે કે ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓ દ્વારા શંકાતીત રીતે આ પણ સાબિત થાય છે કે મૃતક ફિરોઝભાઈને ઉધાર વેચાણના બાકી નાણાં વસૂલ કરવા માટે ૨૦મી તારીખની રાત્રે સાવરકુંડલા જવાનું હતું અને તેને આરોપી નં. ૧ અને ૩ ની સાથે આરોપી નં. ૩ ની કારમાં જવાનું હતું. તે મુદામાલ વસ્તુઓ, બ્રિફકેસ સાથે પોતાના ઘરેથી નીકળ્યો હતો અને તેણે મૃતદેહ પાસેથી

મળેલ મુદામાલ બુ-શર્ટ, જેકેટ, જૂતાં અને મોજાં પહેર્યા હતા અને તે આશરે રાત્રે ૮.૦૦ વાગ્યે થી ૮.૩૦ વાગ્યે નીકળ્યો હતો. પરિસ્થિતિ – “સી” પણ માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ દ્વારા સ્થાપિત માનવામાં આવી છે, જેના મુજબ એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે આરોપી નં. ૧, આરોપી નં. ૩ અને સ્વ. ફિરોઝભાઈ રાત્રે આશરે ૮.૩૦ વાગ્યાથી ૮.૦૦ વાગ્યાની વચ્ચે કોઈ પણ સમયે આરોપી નં. ૩ ની દુકાનેથી આરોપી નં. ૩ ની કારમાં નીકળ્યા હતા. માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે નોંધ્યું છે કે ફરિયાદ પક્ષના કેસને ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- ૨૪ સલીમભાઈ રહમતખાન આંક ૬૭, જે એક ટ્રાવેલ એજન્સીમાં નોકરી કરતો હતો, તથા ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- ૨૫ અયુબ અદ્દારખા - આરોપી નં. ૩ નો કર્મચારી (આંક ૬૮) દ્વારા મજબૂત ટેકો મળ્યો છે. આ સાક્ષી અયુબ અદ્દારખા આરોપી નં. ૩ ની બહેનનો પુત્ર છે અને આરોપી નં. ૩ નો કર્મચારી પણ છે. માત્ર આ કારણસર ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- ૨૫ - અયુબ અદ્દારખા પોતાના જ માલિક અથવા સગાને ગંભીર ગુનામાં ફસાવે અને તે પણ મૃતક ફિરોઝભાઈના કુટુંબજનોને મદદ કરવા માટે, એવું માનવાનું કોઈ કારણ નથી. આરોપી નં. ૩ આ સાક્ષીનો મામા છે અને તેને પ્રતિ મહિનો રૂપિયા ૪૦૦/- પગાર મળતો હતો. આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તે આરોપી નં. ૩ ની દુકાન ખોલતો હતો અને તે ૨૦મી તારીખે સવારે આશરે ૮.૦૦ વાગ્યે થી ૮.૧૫ વાગ્યે દુકાન ખોલવા આરોપી નં. ૩ ની દુકાને ગયો હતો. આ સાક્ષી દ્વારા એવું સાબિત થાય છે કે આરોપી નં. ૩ ની ફિયાટ કારને મિકેનિક પાસે સમારકામ માટે મોકલવાની હતી.

તે અને મિકેનિક કારની કસોટી કરવા શહેરમાં ગયા હતા અને સાક્ષીનો સીધો અભ્યાસ દર્શાવે છે કે સંબંધિત સમયે, એટલે કે સાંજે આશરે ૭.૩૦ વાગ્યાથી આગળ, તે દુકાન પર હાજર હતો. આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે આરોપી નં. ૩ રાત્રે ૮.૦૦ વાગ્યાથી ૮.૩૦ વાગ્યાની વચ્ચે દુકાને પાછો ફર્યો હતો. આ સમયગાળામાં મૃતક ફિરોઝભાઈનો ટેલિફોનિક સંદેશ આવ્યો હતો અને ફિરોઝભાઈ તેને કહી રહ્યો હતો કે તેઓને સાવરકુંડલા જવાનું હતું. તે સમયે રાત્રે આશરે ૮.૦૦ વાગ્યે, જ્યારે આ સાક્ષીએ કોઈ મહત્વપૂર્ણ વિરોધાભાસ વિના અથવા કોઈ મહત્વપૂર્ણ સુધારો કર્યા વિના એવું જણાવ્યું છે કે મૃતક ફિરોઝભાઈ આરોપી નં. ૧ અને ૩ સાથે આરોપી નં. ૩ ની ફિયાટ કારમાં આશરે રાત્રે ૮.૪૫ વાગ્યે સાવરકુંડલા જવા નીકળ્યો હતો, ત્યારે તેનું વર્ણન સ્વીકારવું આવશ્યક હતું અને અમારા મત પ્રમાણે માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે તે યોગ્ય રીતે સ્વીકાર્યું છે. આ સાક્ષીઓના મૌખિક પુરાવાનો કાળજીપૂર્વક વિચાર કરતાં, અમે પણ એ મતના છીએ કે પોલીસ સમક્ષ આપેલ નિવેદનોની સરખામણીમાં કોઈ મહત્વપૂર્ણ વિરોધાભાસના અભાવે અને એવા કોઈ મહત્વપૂર્ણ સુધારાઓના અભાવે, જેને ઘડતર કહી શકાય, પરિસ્થિતિ – “સી” અંગે માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશનો નિષ્કર્ષ કાયદેસર છે અને તે યોગ્ય નિષ્કર્ષ છે.

૧૧. પરિસ્થિતિ “ડી” સાબિત થયેલ હોવાનું ઠરે છે. પરિસ્થિતિ “ઈ” સ્થાપિત થયેલ નથી. પરિસ્થિતિ “એફ” અંગે, ફરિયાદ પક્ષ પરિસ્થિતિ “એફ” સંપૂર્ણપણે

સ્થાપિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયું છે. પરિસ્થિતિ “જી” અંગે, ફરિયાદ પક્ષે પરિસ્થિતિ “જી” આંશિક રીતે સ્થાપિત કરી છે. પરિસ્થિતિ “એચ” સ્થાપિત થયેલ છે. પરિસ્થિતિ “આઈ” અંગે, ફરિયાદ પક્ષે પરિસ્થિતિ “આઈ” વાજબી શંકાથી પર સ્થાપિત કરી નથી. પરિસ્થિતિ “જે” અંગે, ફરિયાદ પક્ષે પરિસ્થિતિ “જે” શંકાથી પર સ્થાપિત કરી છે કે આરોપી નં ૧ અને ૩ ના હાથ ધોવાના નમૂનાઓ લેવામાં આવ્યા હતા અને તે પણ કે મોટર કારના મડગાર્ડ પર ઘટનાસ્થળની માટી મળી આવી હતી. પરિસ્થિતિ “કે” અંગે, નાઈટ્રેટની હાજરીની પરિસ્થિતિ આરોપી નં ૧ સુધી મર્યાદિત હદે સ્થાપિત થયેલ છે અને મેની ગામના સ્થળ પરથી લેવામાં આવેલી નિયંત્રિત માટી મોટર કારના મડગાર્ડ પર મળેલી માટી સાથે સમાન હતી. પરિસ્થિતિ “એલ” અંગે, ફરિયાદ પક્ષ પરિસ્થિતિ “એલ” સ્થાપિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયું છે કે આરોપી નં ૩ એ આંક ૭૩ મુજબ ખોટી વર્ધી માહિતી આપી હતી અને માર્ક ૧૨/૨ તરીકે ખોટી ફરિયાદ આપી હતી તથા આંક ૭૭ મુજબ ગુનાનું સ્થળ દર્શાવ્યું હતું. પરિસ્થિતિ “એલ” પણ ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા સાબિત કરવામાં આવેલ નથી.

૧૨. નીચલી અદાલતના માનનીય ન્યાયાધીશે, મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવાની ચર્ચા કર્યા બાદ, એવું ઠરાવ્યું છે કે ફરિયાદ પક્ષે સંતોષકારક રીતે સ્થાપિત કર્યું છે કે સરખેજ ખાતે લલિતકુમારના પેટ્રોલ પંપ પર પેટ્રોલ લેવાયું હતું અને કારમાં ઈંધણ ભરવામાં આવ્યું હતું અને તે સમયે આરોપી નં ૧ અને ૩ મૃત્યુ

પામેલ વ્યક્તિ સાથે કારમાં હાજર હતા. વધુમાં, એક વધુ મહત્વપૂર્ણ પરિસ્થિતિ પણ સાબિત થયેલી હોવાનું ઠરાવાયું છે કે આરોપી નં ૩ મુદ્દામાલ કારનો માલિક છે અને મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ આરોપી નં ૧ અને ૩ સાથે તે કારમાં સાવરકુંડલા જવા નીકળ્યો હતો. તેમ છતાં, માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે નોંધ્યું છે કે ફરિયાદ પક્ષ એ સાબિત કરી શક્યો નથી કે કથિત ઘટનાસ્થળે અથવા મેની ગામના વિસ્તારમાં તે કારના પૈડાંના નિશાન હતા; પરંતુ જમીન પર મળેલા ટાયરના નિશાનોના ફોટોગ્રાફો અને એફ.એસ.એલ. નિષ્ણાત દ્વારા સરખાવવામાં આવેલી ટાયરની વાસ્તવિક રચના અંગેના પુરાવામાં રહેલો વિરોધાભાસ યોગ્ય રીતે મૂલવવામાં આવ્યો છે કે નહીં, તે પ્રશ્ન હાલના કેસમાં અમારી સમક્ષ ઉપસ્થિત થયો છે અને કેસના ગુણદોષના સંદર્ભમાં ટાયરના નિશાનો વિષેના આ પુરાવાકીય વિરોધાભાસની અંતિમ અસર શું થઈ શકે, તે પ્રશ્નનું નિરાકરણ કરવું પણ આવશ્યક બને છે.

૧૩. નીચલી અદાલતના વિદ્વાન ન્યાયાધીશે ઠરાવ્યું છે કે મુદ્દામાલ ૧૨ બોરની બંદૂક આરોપી નં ૨ ની માલિકીની હતી અને તેની પાસે તે બંદૂક રાખવાનો પરવાનો પણ હતો. અમારી દૃષ્ટિએ “એચ” પરિસ્થિતિ અંગે નોંધાયેલ નિષ્કર્ષ માટે કંઈક મૂળવણી આવશ્યક છે, ખાસ કરીને જ્યારે આરોપીઓએ એવો બચાવ લીધો છે કે મૃતકને બંદૂકની ગોળીથી થયેલી ઈજા આકસ્મિક રીતે પહોંચી હતી. આ પરિસ્થિતિનું મૂલવણું એ રીતે કરવું જરૂરી છે કે જ્યારે આરોપી નં ૧

અને ૩ ને બાકી રહેલા દેવાના વસૂલાત માટે મૃતક સાથે સાવરકુંડલા જવાનું હતું,
 ત્યારે આરોપી નં ૧ અને ૩ ને આરોપી નં ૨ ને મોટર કારમાં સાથે બેસાડવા માટે,
 અને તે પણ પરવાનાધારક બંદૂક સાથે, શું પ્રેરણા મળી. આરોપીઓ દ્વારા રજૂ
 કરાયેલ અને વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે સ્વીકારેલી આકસ્મિક
 ગોળી છૂટ્યાની બચાવ-સિદ્ધાંત એક મહત્વપૂર્ણ પરિસ્થિતિ ઊભી કરે છે, તેમજ
 બંદૂકના ઉપયોગની પરિસ્થિતિ એવી છે કે તેનો ઇનકાર આરોપીઓના મોઢે
 શોભતો નથી, ખાસ કરીને ત્યારબાદ જ્યારે આરોપી નં ૩ એ દંડ પ્રક્રિયા
 સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ નિવેદન નોંધતી વખતે નીચલી અદાલતે પૂછેલા
 પ્રશ્નના જવાબમાં લેખિત સ્પષ્ટીકરણ આપ્યું હતું કે મૃતકને મુદ્દામાલ બંદૂકના
 કારણે ઇજા થઈ નહોતી. ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એ છે કે મૃતકને થયેલી ઇજાઓ
 ઇરાદાપૂર્વક પહોંચાડવામાં આવી હતી, અને બીજી તરફ પુરાવામાંથી તથા બચાવ
 પક્ષ તરફથી હાજર રહેલા વકીલે સાક્ષીઓની કરેલી જિરહમાંથી જે બાબત બહાર
 આવે છે તે મુજબ તે ઘટના આકસ્મિક હતી. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના
 ન્યાયાધીશે ઠરાવ્યું છે કે “જે” પરિસ્થિતિ આરોપી નં ૧ સામે સંતોષકારક રીતે
 સ્થાપિત થઈ છે. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે એવું પણ ઠરાવ્યું છે કે
 ઘટનાના દિવસે એફ.એસ.એલ.ના નિષ્ણાતે આરોપી નં ૧ અને ૩ ના હાથ
 ધોચેલા પાણીના નમૂનાઓ લીધા હતા, અને તે પણ વી.એસ. હોસ્પિટલમાં,
 જ્યારે તેઓ મૃતકને એ જ મોટર કારમાં વી.એસ. હોસ્પિટલમાં લાવ્યા હતા, અને
 એફ.એસ.એલ.ના નિષ્ણાતે કરેલું નિષ્કર્ષ સાચું અને અસલ છે, જેમાં જણાવાયું

છે કે આરોપી નં ૧ ના હાથ-ધોવાનાં નમૂનામાં નાઈટ્રેટની હાજરી જોવા મળે છે. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે વધુમાં એવું પણ ઠરાવ્યું છે કે તપાસ એજન્સીએ મેની ગામે આવેલા ઘટનાસ્થળ પરથી માટી (ધરતી) એકત્રિત કરી હતી. તેને નિયંત્રિત નમૂના તરીકે લેવામાં આવ્યો હતો અને આરોપી નં ૩ ની માલિકીની તથા સંબંધિત સમયે આરોપી નં ૩ દ્વારા ચલાવવામાં આવી હોવાનું કથિત મુદ્દામાલ કારના મડગાર્ડ પરથી લેવાયેલ માટીનો નમૂનો અને તે નિયંત્રિત નમૂનો પરસ્પર મેળ ખાતા હતા. ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- ૩૧ સર્કલ પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટર શ્રી ઝાલાનું વર્ણન વિદ્વાન નીચલી અદાલતે સ્વીકાર્યું છે અને અન્ય પુરાવા ધ્યાનમાં રાખીને એવું ઠરાવ્યું છે કે મેની ગામના સ્થળ પરથી લેવામાં આવેલ નિયંત્રિત માટી અને મોટર કારના મડગાર્ડ પરથી લેવામાં આવેલ માટી એકસરખી હતી.

૧૪. અમારા મતે, જ્યારે વિદ્યાવાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે એ નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યા છે કે બે મહત્વપૂર્ણ પરિસ્થિતિઓ અર્થાત્ પરિસ્થિતિઓ “જે” અને “કે” સંતોષકારક રીતે સ્થાપિત થઈ ગઈ છે, ત્યારે પુરાવાના સમગ્ર સમૂહનું સાવચેતીપૂર્વક મૂલવણું કરવું આવશ્યક બને છે, કારણ કે ઉપરોક્ત અન્ય પરિસ્થિતિઓ પણ શંકાથી પર સ્થાપિત થયેલી હોવાનું જણાયું છે. એ સાચું છે કે આરોપી નં ૩ના હાથ ધોવાણના નમૂનામાં નાઈટ્રેટની હાજરી દર્શાતી નથી અને મેની ગામની સીમમાં ઘટના સ્થળેથી મળેલા ટાયરનાં નિશાનોની રચના તથા

કેટલાક દિવસોના વિલંબ પછી એફ.એસ.એલ. દ્વારા વિશ્લેષિત અને સરખાવાયેલા ટાયરો અંગેના પુરાવામાં વિરોધાભાસ છે. પુરાવાના આ ભાગમાં જોવા મળેલો વિરોધાભાસ નોંધપાત્ર સંબંધ પામે છે, કારણ કે મુદ્દામાલ મોટરકાર વ્હીલના નિશાનોની તુલના માટે તે મોટરકાર ઉપર તે સમયે રહેલા ટાયરો સામે કેટલાક દિવસોના અંતરે મોકલવામાં આવી હતી. પુરાવામાં રહેલા આ નાનકડા વિરોધાભાસને કોઈ ખાસ મહત્વ આપી શકાય નહીં, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે વિધાવાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે, અને તે પણ યોગ્ય રીતે, આક્ષેપિત ઘટનાસ્થળેથી લેવામાં આવેલી નિયંત્રિત માટી અને મડગાર્ડ પર મળેલી માટી વચ્ચેની સમાનતા વિષે નિષ્કર્ષ આપ્યો છે. આ પુરાવાના સમૂહ દ્વારા વધુ વૈજ્ઞાનિક પુરાવો અદાલત સમક્ષ પૂરતા પ્રમાણમાં હાજર હતો. ફરિયાદ પક્ષનું એવું કહેવું નથી કે મોટરકાર અતિ સુખાકારીથી વી.એસ. હોસ્પિટલમાં હાજર હતી અને ઘટનાના દિવસે મૃતકને હોસ્પિટલમાં લાવવામાં આવ્યો હતો ત્યારે મોટરકારના ચક્રોના ફોટોગ્રાફ સ્વયં લેવામાં આવ્યા હતા. તેના વિપરીત, વિખરાયેલા પ્રકારની કેટલીક તપાસને કારણે એવી પરિસ્થિતિ અથવા વિરોધાભાસ ઊભો થયો હોવાનું જણાય છે કે જ્યારે મોટરકારને પ્રતિ લિટર પેટ્રોલ દીઠ દોડાયેલા સરેરાશ કિલોમીટરનું મૂલ્યાંકન કરવા તથા અન્ય ચકાસણીઓ માટે એફ.એસ.એલ.ના નિષ્ણાત સમક્ષ પરીક્ષણ દોડ માટે લઈ જવામાં આવી હતી. જ્યારે આરોપી નં ૧ અને ૩ પરિવહનના વ્યવસાયમાં અર્થાત્ જૂના ટ્રકના વેચાણ અને અન્ય સંલગ્ન ધંધામાં જોડાયેલા હતા, ત્યારે કેસના પરિણામમાં રસ

ધરાવતી કોઈ વ્યક્તિએ પુરાવાના આ ભાગ સાથે છેડછાડ કરી હોય તે અશક્ય નહોતું. કોઈ વ્યક્તિ ઘટના સ્થળના ટાયરનાં નિશાનો બદલી શકે અથવા ટાયર બદલી શકે, કારણ કે ઘણા દિવસો સુધી આરોપીઓ અને ખાસ કરીને આરોપી નં ૩ ફરિયાદીની સ્થિતિનો લાભ ભોગવી રહ્યો હતો. તેના પુરાવામાં એવું આવેલું છે કે આરોપીગણના સૂચનથી ઉમરાળા પોલીસ તપાસમાં પ્રવેશી હતી. વિધાવાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે એ નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યા છે કે આરોપી નં ૩ દ્વારા અમદાવાદના એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશન સમક્ષ પ્રારંભિક રીતે કરવામાં આવેલ ગુનાના ખુલાસાની વાત અસલી નથી અથવા ખોટી છે અને તે પછી જ તપાસે જુદો વળાંક લેવાનું શરૂ કર્યું હતું. અમને આ જાગૃતિ છે કે અદાલતે કાયદેસર રીતે અનુમતિ હોય ત્યાં સુધી અનુમાન દોરવું ન જોઈએ અને નિષ્કર્ષો કલ્પનાઓ પર આધારિત ન હોવા જોઈએ, પરંતુ પુરાવાના સ્વરૂપ અને અન્ય પરિસ્થિતિઓના આધારે કાયદેસર રીતે અદાલત પુરાવાને મહત્વ આપતી વખતે અને એવા પુરાવાની ગુણદોષ પર અસર નક્કી કરતી વખતે ચોક્કસ અનુમાનો દોરી શકે છે. અમે નીચે દર્શાવેલા તથ્યો રજૂ કરીને અમારા અનુમાનોને આધારભૂત કરવાનું ઈચ્છીએ છીએ.

(૧) ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા એકત્રિત કરાયેલા પુરાવાઓ મુજબ, ૨૧.૨.૧૯૮૪ના રોજ એલિસબ્રિજ પોલીસ સમક્ષ કરવામાં આવેલ પ્રારંભિક ખુલાસામાં આક્ષેપ મુજબ જે ઘટના દર્શાવવામાં આવી હતી, તેવી કોઈ ઘટના

સંતોષકારક રીતે સાબિત થઈ નથી અને નોંધપાત્ર રીતે એ પણ સામે આવ્યું છે કે ઉમરાળા ગામથી ૧૧ કિ.મી.ના અંતરે દર્શાવાયેલ સ્થળે હિંસાના કોઈ નિશાન, કે ટાયરના નિશાન, અથવા મોટર વાહનના પૈડાંના કોઈ ચિહ્નો મળી આવ્યા નહોતા. નિશ્ચિતપણે, ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા તૈયાર કરાયેલા પંચનામાને પંચોએ સમર્થન આપ્યું નથી. તેમ છતાં, નીચલી અદાલતના માનનીય ન્યાયાધીશે પોલીસ સાક્ષીઓ દ્વારા રજૂ કરાયેલા પુરાવાના બળે આ પ્રસ્તાવ સ્વીકાર્યો છે. મૃતકે ઇજાઓ સહન કરી હતી, પરંતુ તે કોઈ અજાણી તૃતીય વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિઓ દ્વારા કરવામાં આવેલ ફોજદારી અપરાધના પરિણામે થઈ હતી, એવો મુદ્દો નિર્વિવાદ માનવામાં આવ્યો છે. નિશ્ચિતપણે, ફરિયાદ પક્ષે પોતાના કેસને સંરક્ષણ પક્ષની નબળાઈને અવગણીને સ્વતંત્ર રીતે સાબિત કરવો રહે છે, પરંતુ જ્યારે નીચલી અદાલતના માનનીય ન્યાયાધીશે આ બાબતની મૂળવણી કરવી આવશ્યક હતી કે મૃતક ફિરોઝભાઈને કોઈ આરોપી વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિઓના કૃત્યથી ઇજાઓ પહોંચી હતી કે આકસ્મિક આગને કારણે, ત્યારે પોલીસ સ્ટેશનના અધિકારક્ષેત્ર હેઠળ આવેલા સ્થળેથી ટાયરના નિશાનો એકત્ર કરવા બાબતનો કોઈ પુરાવો હોવાની જરૂરિયાત નહોતી.

(૨) દસ્તાવેજ આંક ૭૯ વર્તુળ પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી ઝાલાએ પુરાવામાં રજૂ કર્યો છે. તે ફોરેન્સિક સાયન્સ લેબોરેટરીને સંબોધેલું અગ્રેસર પત્ર છે અને પત્રની સામગ્રી અંગે કોઈ પડકાર કરવામાં આવ્યો નથી. આંક ૭૯

મુજબના પત્ર દ્વારા પંચોની હાજરીમાં એકત્રિત કરાયેલી માટી ફોરેન્સિક સાયન્સ લેબોરેટરીને મોકલવામાં આવી હતી, જેમાં નિષ્ણાતને વિનંતી કરવામાં આવી હતી કે એકત્રિત કરાયેલી માટીની તુલના લેબોરેટરી પાસે રહેલી ચીકણી માટી અને માટી સાથે કરવામાં આવે, જે એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશન મારફતે ૨૨.૨.૧૯૮૪ના રોજ મોકલવામાં આવી હતી. પુરાવામાં એવું છે કે ૨૧મી તારીખે અમદાવાદની વી.એસ. હોસ્પિટલના પરિસરમાં પડેલી મોટર કારમાંથી લેવામાં આવેલા અન્ય નમૂનાઓ સાથે, કારમાં વ્યક્તિ પ્રવેશી શકે તેવા ડાબી બાજુના દરવાજા પર ચોટેલી માટી/ચીકણી માટી તેમજ કારના તળિયેથી માટી નમૂના તરીકે એકત્રિત કરવામાં આવી હતી અને એવું સ્થાપિત થયું છે કે ઘટનાસ્થળ એટલે કે નળ સરોવર નજીક આવેલા મેની ગામના સીમમાંથી એકત્રિત કરાયેલી નમૂના માટી તેની સમાન છે. દસ્તાવેજ આંક ૧૦૯ તે અભિપ્રાય છે, જેમાં નિષ્ણાતે જણાવ્યું છે કે રેડિયેટર નીચે મળી આવેલી માટી/ચીકણી માટી અને કાર ઊંચકવા માટેના જેક પર રહેલા ડાબા અને જમણા બંને બ્રેકેટ્સ, જે સામાન્ય રીતે હેન્ડ-બ્રેક બ્રેકેટ અને ગિયર બોક્સ કોસની આગળ સ્થિર કરવામાં આવે છે, તે આંક ૧ સાથે સમાન છે, એટલે કે શ્રી જાદવે વિશ્લેષણ માટે મોકલેલો નમૂનો. આ પરીક્ષણ-વિશ્લેષણ દૃશ્ય નિરીક્ષણ દ્વારા તેમજ કણ-કદ વિતરણ, ઘનતા ઢાળ પરીક્ષણ અને સૂક્ષ્મદર્શકીય પરીક્ષણ કરીને કરવામાં આવ્યું હતું. આ નિષ્કર્ષ નિષ્ણાતનો અનુમાનાત્મક અભિપ્રાય છે, જેણે ભૌતિક વિજ્ઞાનના સ્વીકાર્ય સિદ્ધાંતોનો અમલ કર્યો છે. તેથી, એક વાર

આ મુદામાલ કાર તે સ્થળે ગઈ હતી જ્યાં ફરિયાદ પક્ષ મુજબ આક્ષેપિત ઘટના બની હતી. આ પુરાવો વધુ વિશ્વસનીય અને દઢપ્રતીતિજનક છે, કારણ કે નમૂનાઓ તો અગાઉથી જ ૨૧.૨.૧૯૮૪ના રોજ લેવામાં આવ્યા હતા, જ્યારે આરોપીઓમાંનો એક વ્યક્તિ માહિતીદાતા હતો અને તપાસના અંતે વી.એસ. હોસ્પિટલ ખાતે ઇજાગ્રસ્ત ફિરોઝભાઈને લાવનાર કોઈપણ વ્યક્તિ સંડોવાયેલી મળી શકે તે અંગે શંકાનો લેશમાત્ર પણ ન હતો.

(૩) ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- પંકજભાઈ ભાવસારએ જ્યારે કહ્યું છે કે નં. ૫૫૯૩ ધરાવતી મોટર કાર તેના પેટ્રોલ પંપ પર આવી હતી અને એ જ કારમાં ૨૦.૨.૧૯૮૪ના રોજ ૨૪ લીટર પેટ્રોલ ભરવામાં આવ્યું હતું, જેના વર્ણનને નીચલી અદાલતે સ્વીકાર્યું છે, તે એક વાતનું સૂચક છે કે આરોપીની કાર સાવરકુંડલાની દિશામાં ગઈ હતી અને ઘટનાસ્થળ પણ એ જ દિશામાં આવેલું છે. ઘટનામાં કારની સંડોવણી અંગે કોઈ વિવાદ નથી.

(૪) મુદામાલ મોટર કારના પૈડાંના ફોટોગ્રાફ પોલીસ ફોટોગ્રાફર દ્વારા ૧૨.૩.૧૯૮૪ ના રોજ અથવા તેના આસપાસ લેવામાં આવ્યા હતા. આગલ મોકલવાના પત્ર આંક ૮૫ પરથી જાણવા મળે છે કે ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી ઝાલાએ મોટર કારના પૈડાંના ફોટોગ્રાફ લેવા નક્કી કર્યું હતું અને કાસ્ટિંગ પદ્ધતિ અપનાવીને પૈડાંના નિશાનો લેતા સમયે તે લેવામાં આવ્યા હતા. મોટર કારના પૈડાંના નિશાનો ફિંગર નિષ્ણાતની હાજરીમાં લેવામાં આવ્યા હતા. તેથી,

૨૦/૨૧.૨.૧૯૮૪ અને ૧૨.૩.૧૯૮૪ વચ્ચેનો સમયગાળો, એફ.એસ.એલ. નિષ્ણાત દ્વારા વ્યક્ત કરાયેલા અભિપ્રાયને કોઈ વજન આપતાં પહેલાં તથા તેના પરિણામરૂપ અસરમાં વિચારવા યોગ્ય પરિબલોમાંનું એક છે.

(૫) માર્ચ ૧૯૮૪ના માસમાં પોલીસ દ્વારા લેવામાં આવેલા ફોટોગ્રાફ્સની સરખામણીમાં વ્હીલના નિશાનોમાં દેખાતી અસમાનતાને વધારી બતાવવાનો પ્રયાસ કોઈ મહત્વ આપવાનો જરૂરી નથી, કારણ કે તે પહેલાં કાર એક પોલીસ સ્ટેશનમાંથી બીજા પોલીસ સ્ટેશનમાં અને એક તપાસ અધિકારી પાસેથી બીજા તપાસ અધિકારી પાસે જતી રહી હતી. એક વખત તેને માર્ચ, ૧૯૮૪માં ફોરેન્સિક સાયન્સ લેબોરેટરીમાં પણ મોકલવામાં આવી હતી (આંક ૯૫), જેથી પેટ્રોલ ટેન્કની સંગ્રહ ક્ષમતા અને પ્રતિ લિટર પેટ્રોલ દીઠ દોડવાની સરેરાશ નિર્ધારિત કરી શકાય. તેને વિશ્લેષણ માટે અને ટેન્કમાં કેટલું પેટ્રોલ રહેલું હતું તે નિર્ધારિત કરવા માટે પણ મોકલવામાં આવી હતી. મુદ્દામાલ કારને બનાવ સાથે સાંકળી બતાવવાના આ પ્રયાસો ખરાખરા અને નિષ્પક્ષ છે, પરંતુ જ્યારે મોટર કારમાંથી મળેલા રક્તના ડાઘો અને અન્ય મુદ્દામાલ વસ્તુઓ, કારમાંથી નાઈટ્રેટની હાજરી, તેમજ આરોપીઓમાંના એક દ્વારા અસ્તિત્વમાન તથ્યરૂપે કરાયેલા આ નિવેદનના સંદર્ભે કે તેઓ શિકારના હેતુસર નળ સરોવર ગયા હતા, તે બાબતની ચર્ચા મુજબ માટીની સમાનતાનું વિશ્વસનીય પુરાવું ઉપલબ્ધ હોય, ત્યારે આ અસમાનતા ફરિયાદ પક્ષના કેસની શક્તિને નષ્ટ કરતી નથી.

૧૫. ગુનાસ્થળનો નકશો, જે તપાસ એજન્સીએ તૈયાર કર્યો હતો, આંક ૪૯, સ્વીકારેલ દસ્તાવેજ છે. તા. ૧૧મી ડિસેમ્બરના દસ્તાવેજોની યાદી પર બચાવ પક્ષના વકીલે કરેલી નોંધ દર્શાવે છે કે બાવળાના સર્કલ અધિકારીએ દોરેલો નકશો આસપાસના ખેતરોની વિગતો તેમજ જ્યાં માટી/ધરતીનો નમૂનો એકત્ર કરવામાં આવ્યો હતો તે સ્થળ હકારાત્મક રીતે દર્શાવે છે. આંક ૪૯ના નકશામાં દર્શાવેલ સ્થળે મોટરકાર લઈ જવા માટે કોઈ સ્પષ્ટ કારણ ન હતું. બચાવ પક્ષનું કહેવું છે કે શિકાર કરવા જવાનું નક્કી થયેલું હોવાથી કારને નળ સરોવર લઈ જવામાં આવી હતી. તે વિવાદનો વિષય નથી કે અન્યથા મૃતક, આરોપી નં. ૧ અને ૩ સાથે બાકી રકમની વસૂલાત માટે સાવરકુંડલા તરફ જવાના હતા. એ સાચું છે કે ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓએ સ્વીકાર્યું છે કે મૃતક એકથી વધુ પ્રસંગોએ શિકાર કરવા ગયો હતો, પરંતુ મૃતકના ભાઈ અથવા ફરીયાદીની પત્નીની જિરહ દરમિયાન નોંધ પર એવું કશું લાવવામાં આવ્યું નથી કે મૃતકના શિકાર માટેના જતા રહેવાના પ્રસંગો વારંવાર થતા હતા અને તે સામાન્ય રીતે તે હેતુ માટે નળ સરોવર વિસ્તાર તરફ જતો હતો. જે મૂળ પ્રશ્ન નીચલી અદાલતે વિચારવાનો હતો તે એ હતો કે બીજા દિવસે સવારે સમૂહને સાવરકુંડલા તરફ જવાનું હતું ત્યારે તેઓ વસૂલાતનું કામ પૂર્ણ કરતા પહેલાં, કે સારી વસૂલાત થયા પછી, અથવા દેવાદારો પાસેથી પૂરતી રકમ ન મળ્યાના નિષ્ફળ પ્રયાસ પછી, શિકાર કરવા જવાનું પસંદ કરતાં કે નહીં. પરત ફરતાં તેઓ શિકાર કરવા ગયા હોત, જેથી તે પરિણામ/શિકાર પોતપોતાના ઘેર લઈ જઈ શકે. સામાન્ય રીતે કોઈ પણ વ્યક્તિ

ઉંદર અથવા બતક અથવા કરચલા જેવા પક્ષીનું મૃતદેહ લઈ જવાનું પસંદ ન કરે. અદાલત આ બાબતે સચેત છે કે કાયદા દ્વારા અનુમતિ ન હોય ત્યાં સુધી કોઈ હકીકતનો ન્યાયિક નોંધપાત્ર સ્વીકાર લઈ શકાય નહીં, પરંતુ અદાલત એક હકીકતનો ચોક્કસપણે નોંધ લઈ શકે છે કે તે દિવસો ઠંડકવાળા હતા અને શિયાળો હતો. પુરાવામાં છે કે તેથી જ માત્ર મૃતકે જેકેટ અને હાથમોજાં વગેરે સાથે તેની મુસાફરી શરૂ કરી હતી. એ જાણીતી હકીકત છે કે શિયાળાની ઋતુમાં પરપ્રાંતિય પક્ષીઓ નળ સરોવર આવે છે અને ભારતમાં આવતા પરપ્રાંતિય પક્ષીઓની હાજરીનો આનંદ માણવા તથા નળ સરોવરે તેમને જોવા હજારો મુલાકાતીઓ જાય છે અને આ દિવસોમાં વન વિભાગ અનેક રક્ષકોને નિયુક્ત કરે છે જેથી મુલાકાતીઓ દ્વારા પરપ્રાંતિય પક્ષીઓને ખલેલ ન પહોંચે, અને આવા પ્રવાસો દિવસના પ્રારંભિક સમયે સૂર્યોદય પહેલાં અથવા દિવસના અંતિમ ભાગમાં એટલે કે સૂર્યાસ્ત આસપાસ અને ત્યારબાદ વધુ આનંદદાયક હોય છે; તેથી આ પાસું નોંધ પર લાવવાનું તપાસ અધિકારીનું કર્તવ્ય હતું. નળ સરોવરે ફરજ પર રહેલા જવાબદાર વન અધિકારીનું નિવેદન પણ નોંધવામાં આવી શક્યું હોત. પુરાવાના આ ભાગના અભાવે, અમે આ પાસાને ફરિયાદ પક્ષના હિતમાં અથવા ફરિયાદ પક્ષના વિરોધમાં ગણવા ઈચ્છતા નથી. હકીકત એટલી છે કે તે શિયાળો હતો અને સ્થાનિક વિસ્તારને ઓળખતી કોઈ વ્યક્તિની મદદ વિના, મૃતક સહિતના આરોપીઓનો સમૂહ સામાન્ય રીતે એવો પ્રવાસ કરતો ન હોત. એવું સ્વીકૃત સ્થાન નથી કે મૃતકે ક્યારેય શિકારના હેતુથી કોઈ આરોપી વ્યક્તિ

સાથે નળ સરોવરની મુલાકાત લીધી હતી. એવા કાર્યક્રમ માટે મૃતકનો સાથ અન્ય વ્યક્તિઓ સાથે હોવાનું જણાય છે અને તેમના નામ વધુ સાક્ષીઓ, એટલે કે મૃતકની પત્ની અને ભાઈ, દ્વારા જણાવાયા છે. આ પાસાનો અદાલતે યોગ્ય દૃષ્ટિકોણથી વિચાર કરવો જોઈએ હતો, જ્યારે બચાવના દાવા તરીકે આરોપીઓમાંથી એક દ્વારા અદાલત સમક્ષ હકારાત્મક રીતે એવું કહેવામાં આવ્યું હતું કે મૃતકને મુદ્દામાલ અગ્નિશસ્ત્રોથી આકસ્મિક ઇજા પહોંચી હતી. ફરિયાદ પક્ષે રજૂ કરેલા કેસની શક્તિ પર અથવા અન્ય આરોપી વ્યક્તિઓએ લીધેલા બચાવ પર, સહ-આરોપીઓમાંથી એકે અદાલત સમક્ષ અથવા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળની તેની પૂછપરછ દરમિયાન અથવા વિચારણાની પ્રક્રિયા દરમિયાન સાક્ષી તરીકે આપેલા નિવેદનની શું અસર થશે, તે પાસું અમે આગળ વિચારીશું.

૧૬. ફોરેન્સિક સાયન્સ લેબોરેટરીનો આંક ૩૨, તા. ૧૬.૪.૧૯૮૪નો અહેવાલ દર્શાવે છે કે ગોળીબાર બે ફૂટના અંતરમાં થયો હોવો જોઈએ. પોસ્ટમોર્ટમ કરનાર ડૉક્ટરની જિરહ દરમિયાન નોંધ પર આવ્યું છે કે ગોળીબાર એક અથવા બે ફૂટના અંતરમાં થયો હોવો જોઈએ. જો બંદૂક મૃતક સાથે કારની અંદર હતી અને કારની પાછળની બેઠક પર એકથી વધુ વ્યક્તિઓ હતા, તો બંદૂક અને મૃતક વચ્ચેનું અંતર એક કે બે ફૂટ હોઈ શકે કે કેમ, તે એક પ્રશ્ન છે. બંદૂક અદાલત સમક્ષ છે. નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ માટે બંદૂકની લંબાઈ જોવી શક્ય હતી. એફ.એસ.એલ.ના નિષ્ણાત દ્વારા દરવાજા પર મળેલ

નાઈટ્રેટની હાજરી પરથી એવો અનુમાન કરવો પૂરતો છે કે જ્યારે મૃતક કારની અંદર હતો ત્યારે બંદૂક ચલાવવામાં આવી હોવી જોઈએ. કારનું પરીક્ષણ કરનાર નિષ્ણાતના એફ.એસ.એલ. અહેવાલ મુજબ મોટરકારના કાય, જેમાં બારીનો કાય પણ સમાવેશ થાય છે, તૂટેલા હાલતમાં મળ્યા હતા. આંક ૧૦૨ – એફ.એસ.એલ. (ટોક્સિકોલોજી ડિવિઝન) નો તા. ૨૭.૪.૧૯૮૪નો અહેવાલ દર્શાવે છે કે તપાસ માટે મોકલાયેલા મૃતકના આશરે ૫ એમ.એલ. લોહીમાં ઈથાઈલ આલ્કોહોલ ૨૪.૦૭ એમ.જી. ટકા ડબલ્યુ/વી હતું; આ લોહી આલ્કોહોલની શોધ અને તેના પરિમાણ માટેની વિનંતી સાથે વિશ્લેષણ માટે મોકલવામાં આવ્યું હતું. આરોપીના કહેવા સ્વીકારતી વખતે અથવા બંદૂકમાંથી ગોળીબાર અકસ્માતવશ થયો હોઈ શકે એવું અનુમાન કરતી વખતે, વ્યક્તિની માનસિક અને શારીરિક સ્થિરતા સહિત તેની શારીરિક સ્થિતિ શું હોઈ શકે, તે પણ એવો પ્રશ્ન હતો, જેને નીચલી અદાલતે સંબોધવો જરૂરી હતો. અકસ્માતવશ ગોળીબારનો સિદ્ધાંત ટકી શકે એવો હતો કે નહીં, તે નીચલી અદાલત સમક્ષનો પ્રશ્ન હતો. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે વિચારવું જોઈતું હતું કે જમણા અને ડાબા હાથના દસ્તાનાં પૈકી કોઈમાં ગોળીબારના અવશેષો હાજર છે કે નથી. આંક ૩૨નો એફ.એસ.એલ. અહેવાલ જણાવે છે કે આ બંને દસ્તાનાં પૈકી કોઈ પર પણ “આ આંકો પર ગોળીબારના અવશેષો શોધી શકાયા નહોતાં”. નિષ્ણાત દ્વારા વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે “આંક પી-૧ જમણા હાથના દસ્તાનાં પરના સળગવાના નિશાન ગન પાઉડરથી ઉત્પન્ન થયેલા જણાતા નથી”. જ્યારે

એફ.એસ.એલ. નિષ્ણાત આ બંને દસ્તાનાં પર માનવીય લોહી શોધી શક્યો હતો, ત્યારે અદાલત માટે એવો અનુમાન કરવું શક્ય ન હતું કે દસ્તાનાં મૃતકના હાથ સિવાય ક્યાંક બીજા સ્થળે પડ્યાં હશે અથવા કદાચ સુટકેસમાં પણ હશે. એક તરફ આવી હકીકતની પરિસ્થિતિ નીચલી અદાલત સમક્ષ હતી અને બીજી તરફ, અગાઉ ઉલ્લેખ કર્યું મુજબ, એક આરોપીના હાથ ધોયાના નમૂનામાં, પાછળની બેઠકના પાછળના ભાગના મધ્ય ભાગ પર તથા અંદરની ડાબી બાજુના પાછળના દરવાજાના કાચ પર (આંક ૩૬), તેમજ કારના દરવાજા પર પણ, નાઈટ્રેટની હાજરી દર્શાય છે. પુરાવાના આ સમૂહના બળ પર વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ અકસ્માતવશ ગોળીબારના સિદ્ધાંતને સ્વીકારી શકતા હતા કે ઘડી શકતા હતા? આ પ્રશ્નનો અમારો જવાબ નકારાત્મક છે. આ તર્કવિરુદ્ધ અથવા ભૂલસભર નિષ્કર્ષ સુધી દોરી જતી મહત્વપૂર્ણ ભૂલોમાંની એક છે અને આ ભૂલ, અમારી દૃષ્ટિએ, અંતે જે નિષ્કર્ષ પર પહોંચવામાં આવે તેના પર મહત્વપૂર્ણ અસર પાડશે.

૧૭. એવું કહેવામાં આવે છે કે મોડું થાય તો પણ સારું. તપાસ અધિકારીએ એફ.એસ.એલ. નિષ્ણાતને પેટ્રોલ ટાંકીની ક્ષમતા અને પ્રતિ લિટર સરેરાશ દોઢ કેટલી છે તે નિર્ધારિત કરવા કહી શક્યા હોત. તપાસ દરમિયાન એફ.એસ.એલ. નિષ્ણાતે મોટર કારમાં ૧૮ લિટર પેટ્રોલ હોવાનું શોધી કાઢ્યું હતું. નિષ્ણાત દ્વારા એવો પણ અભિપ્રાય આપવામાં આવ્યો છે કે મુદ્દામાલ મોટર કારની પેટ્રોલ ટાંકી

૩૫ લિટર ક્ષમતાવાળી હતી અને ડામર માર્ગ અથવા આસ્ફાલ્ટ માર્ગ પર પ્રતિ લિટર ૧૨ કિ.મી.ની સરેરાશ મળી હતી. શહેર વિસ્તારમાં સરેરાશ પ્રતિ લિટર ૮ કિ.મી. હતી અને કાચા માર્ગ પર પ્રતિ લિટર ૭ કિ.મી.ની સરેરાશ મળી હતી. બે સ્થળોએ કારમાં ઇંધણ ભરવામાં આવ્યું હતું, પ્રથમ વખત મેસર્સ લલિતકુમાર જગજીવનદાસના પેટ્રોલ પંપ પર ૨૪ લિટર પેટ્રોલ (આંક ૫૧) ભરવામાં આવ્યું હતું, પરંતુ બીજી વખત કારમાં ઇંધણ ભરાયું હતું તે દર્શાવતું કોઈ દસ્તાવેજી પુરાવું નથી. ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો છે કે આરોપીઓનો સમૂહ મૃતક સાથે એક મેઘજીભાઈના પેટ્રોલ પંપ પર રોકાયો હતો. આ પેટ્રોલ પંપ “બંસીધર ઓટોમોબાઈલ્સ” તરીકે ઓળખાય છે. ફરિયાદ પક્ષનો આક્ષેપ છે કે અંદાજે ૩.૦૦ વાગ્યે મોટર કાર ત્યાં આવી હતી અને તે મોટર કારમાં ગામ ગંગડના સરપંચ આરોપી નં ૨ અન્ય વ્યક્તિઓ સાથે હાજર હતા. આ પેટ્રોલ પંપ બગોદરા-ઢોળકા ક્રોસ રોડ્સ પર આવેલ છે. અદાલત અહમદાબાદ શહેર અથવા સરખેજથી બગોદરા ઢોળકા ચોકડીના અંતર અંગે નિશ્ચિતપણે ન્યાયિક નોંધ લઈ શકે છે, કારણ કે તે રાષ્ટ્રીય રાજમાર્ગ ૮એ પર આવેલ છે. ફિયાટ કારના મુસાફરો, જો તેઓ વચ્ચે ક્યાંક અટક્યા ન હોય અથવા ખાસ રોકાણ કર્યું ન હોય, તો તે પેટ્રોલ પંપ એટલે કે બંસીધર ઓટોમોબાઈલ્સ સુધી પહોંચવામાં ૩ થી ૪ કલાકથી વધુ સમય લેતા નહીં, પરંતુ ફરિયાદ પક્ષનું કહેવું એવું છે કે કાર તે બંસીધર ઓટોમોબાઈલ્સ પેટ્રોલ પંપે પહોંચે તે પહેલાં જ આરોપી નં ૨ કારમાં બેસી ગયા હતા. આરોપી નં ૨ જ્યાં રહે છે તે ગામ ગંગડથી બંસીધર

ઓટોમોબાઇલ્સ સુધીનું અંતર દર્શાવતો કોઈ પુરાવો નોંધપાત્ર દસ્તાવેજોમાં ઉપલબ્ધ નથી. અદાલત એક અન્ય હકીકતની પણ નોંધ લઈ શકે છે, તે એ કે અહમદાબાદ અથવા સરખેજ અને નળ સરોવર વચ્ચેનું અંતર, જેને ગુજરાતના કચ્છ અને સૌરાષ્ટ્ર તરફથી આવતા લોકો માટે “એન્ટ્રી ગેટ” તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. નળ સરોવર ૧૧૬ ચો. કિ.મી. વિસ્તારમાં આવેલ કુદરતી જળાશય છે અને વિવિધ સ્થળોથી નળ સરોવર પહોંચવામાં આવી શકે છે. સ્પીકોરેલ દસ્તાવેજ આંક ૪૯, અન્ય પુરાવાઓ સાથે સરખામણીમાં, એ સ્થાપિત કરવા પૂરતો છે કે આરોપી નં ૩ ચલાવી રહેલી કાર અહમદાબાદથી લીંબડી તરફ જતાં રાષ્ટ્રીય રાજમાર્ગ ૮-એને અડીને આવેલા માર્ગ પરથી નળ સરોવર તરફ વળી હતી. મુદ્દામાલ કારની પેટ્રોલ ટાંકીની કુલ ક્ષમતા અને ટાંકીમાં બાકી રહેલું ઉપલબ્ધ પેટ્રોલ ધ્યાનમાં લેતાં એ સૂચવવા પૂરતું છે કે કાર વધુમાં વધુ ૧૦૦ થી ૧૭૫ કિ.મી.થી વધુ ચાલી ન હોઈ શકે. આરોપી નં ૧ અને ૩ ઈજાગ્રસ્તને અંદાજે સવારે ૧૦.૦૦ વાગ્યે વી.એસ. હોસ્પિટલ ખાતે લાવ્યા હતા. જો મૃતકને ઈજાઓ આકસ્મિક રીતે થઈ હોત, તો કોઈ નજીકનો મિત્ર અને/અથવા વ્યવસાયિક સહભાગી ઈજાગ્રસ્ત મિત્રને હોસ્પિટલ સુધી પહોંચાડવામાં ૪ થી ૫ કલાક લેતો હોત કે કેમ, એ આકસ્મિક આગના કેસની મૂલવણી કરતી વખતે નીચલી અદાલત સમક્ષનો પ્રશ્ન હતો. નકશા મુજબ, સરખેજ અને નળ સરોવર વચ્ચેનું અંતર, જો રાષ્ટ્રીય રાજમાર્ગ ૮-એ મારફતે જવામાં આવે, તો અંદાજે ૭૫ – ૮૦ કિ.મી. થાય. જો મિત્ર ગામ ગંગડ સુધી ગયો હોય જેથી આરોપી નં ૨ તેમની

સાથે પોતાની બંદૂક લઈને જોડાઈ શકે અને તેનો ઉપયોગ શિકાર માટે કરી શકે, તો પણ અંતર ૯૫ - ૯૮ કિ.મી.થી વધુ ન થતું અને કોઈપણ મિત્ર કારને હોસ્પિટલ સિવાય બીજી દિશામાં વાળવાનો પ્રયત્ન ન કરત. તેથી, મૃતકને ગન ફાયરથી ઈજાઓ થયા પછી આરોપીઓનું વર્તન પણ એવો પ્રશ્ન હતો, જેની ચર્ચા નીચલી અદાલતે કરવી આવશ્યક હતી અને અમારા મત મુજબ એવો કોઈ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો નથી, જેના પરિણામે અન્ય ગંભીર મહત્વની ભૂલ થઈ છે અને જેના કારણે ભ્રાંત અથવા તર્કવિરુદ્ધ નિષ્કર્ષ આવ્યો છે.

૧૮. ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- ૧૪ પંકજ ભવસારએ ફરીયાદ પક્ષના કેસને મૂળતઃ સમર્થન આપ્યું છે અને આ સાક્ષીની કોઈ જિરહ કરવામાં આવી નથી કે સામાવાળા નં. ૩ની માલિકીની કારમાં તે પેટ્રોલ પંપ પર, જ્યાં તે ફરજ પર હતો, ઈંધણ ભરવામાં આવ્યું હતું અને આંક ૫૧નું બિલ તૈયાર કરનાર વ્યક્તિ પણ તે જ હતો, ત્યારે આ સાક્ષીના વર્ણનને ઓછું મહત્વ આપવું યોગ્ય નહોતું, કારણ કે કારમાં ૨૪ લીટર પેટ્રોલ ભરનાર વ્યક્તિનું નામ પણ તેણે જણાવ્યું હતું. આંક ૫૧નું બિલ વાહનનો નંબર ૫૫૯૩ દર્શાવે છે, જે બાબત આ સાક્ષીએ સંતોષકારક રીતે સાબિત કરી છે. નિશ્ચિતપણે, આ કારનો આ નંબર છે, બિલમાં કોઈ સિરીઝનો ઉલ્લેખ નથી, પરંતુ આંક ૫૧ના બિલમાં દર્શાવાયેલ પેટ્રોલ પંપની સ્થિતિ, એટલે કે સરખેજ રોડ પર નેશનલ હાઈવે ૮-એ પર, તથા બિલની તારીખ એટલે કે ૨૦.૨.૧૯૮૪, એ અનુમાન દોરવા માટે પૂરતી છે કે મોટર

વાહનની સિરીઝનો ઉલ્લેખ ન હોવાને કારણે આ મુદ્દે ફરિયાદ પક્ષનો કેસ શંકાસ્પદ બની જતો નથી, કારણ કે ઘટનામાં આ જ કારની સંડોવણી નિર્વિવાદ રહી છે. અત્રે સુધી કે, કારના માલિક સામાવાળા નં. ૩એ પણ ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- પંકજ ભવસાર દ્વારા રજૂ કરાયેલ પુરાવા સંદર્ભે કંઈ જણાવ્યું નથી. આ સાક્ષીએ એવું જણાવ્યું નથી કે સંબંધિત સમયે તેણે કારમાં સામાવાળા નં. ૩ને જોયા હતા, પરંતુ જ્યારે સામાવાળા નં. ૩એ પોતે જ સ્વીકાર્યું છે કે એ જ પેટ્રોલ પંપ પરથી પેટ્રોલ ખરીદવામાં આવ્યું હતું અને પેટ્રોલની રકમ ફિરોઝભાઈએ ચૂકવી હતી તથા બિલ તેની પાસે જ રાખવામાં આવ્યું હતું, ત્યારે ફરિયાદ પક્ષનો આ કેસ વધુ મજબૂત બને છે કે ત્રણેય, અર્થાત્ સામાવાળા નં. ૧, ૩ અને મૃતક, ફિરોઝભાઈ મૃતકના કહેવા પરથી ત્યાં ગયા હતા. તેથી સંભાવ્ય છે કે બિલ તેણે પોતાની પાસે જ રાખ્યું હોય. તપાસ એજન્સી દ્વારા આ બિલની વસૂલી ખરેખર સચ્ચી છે. કારમાં ઇંધણ ભરનાર વ્યક્તિ મુસ્તફા યાકુબએ સાબિત કર્યું છે કે સામાવાળા નં. ૩ એ કાર લઈને આવ્યો હતો, એટલે કે તે જ કાર હંકારી રહ્યો હતો. આ ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- ૧૭એ સામાવાળા નં. ૩ની ઓળખ સંતોષકારક રીતે સ્થાપિત કરી છે અને તેણે પોતાના જબાનમાં આંક ૫૪ પર દાવો કર્યો છે કે તે સામાવાળા નં. ૩ને છેલ્લા ૫ થી ૬ વર્ષથી ઓળખતો હતો. આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે કારમાં તેની પૂર્ણ ક્ષમતા સુધી ઇંધણ ભરવામાં આવ્યું હતું. પોતાના અનુભવના આધારે આ સાક્ષીને એ પણ ખબર છે કે સામાન્ય રીતે ફિયાટ કારની પેટ્રોલ ટાંકીની ક્ષમતા ૪૫ લીટર હોય છે અને નવા મોડેલમાં

ક્ષમતા ૩૫ લીટર હતી. તેથી, સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળના પોતાના નિવેદનમાં સામાવાળા નં. ૩એ જે કહ્યું છે તેના વિરુદ્ધ અન્ય સામાવાળાઓ કંઈ કહી શકે એમ નહોતાં. આ સાક્ષી તથા અન્ય સાક્ષીઓના પુરાવા દ્વારા નોંધ પર આવ્યું છે કે કારની પાછળની બેઠક પર બે વ્યક્તિઓ બેઠા હતા. નિર્ણાયક પ્રશ્ન એ છે કે આગળની બેઠક જ્ઞાતપૂર્વક ખાલી રાખવામાં આવી હતી જેથી કોઈ વ્યક્તિ ડ્રાઈવર પાસેની તે બેઠક પર બેસી શકે કે પછી બે મિત્રોએ અનુકૂળતાથી પાછળની બેઠક ગ્રહણ કરી હતી અને કારના માલિકને ડ્રાઈવરની બેઠક પર રહેવા દીધો હતો. આ સાક્ષી ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- ૧૭ મુસ્તફા યાકુબ જિરહની કસોટી પર ખરો ઉતર્યો છે.

૧૮. અગાઉ ઉલ્લેખ કર્યો મુજબ, મુદામાલ ડબલ બેરલ ગનની માલિકી અંગે અત્યંત પૂરતો અને દઢ પુરાવો ઉપલબ્ધ છે અને ફરિયાદ પક્ષે કરેલા આ આક્ષેપના વિરુદ્ધ અદાલતે એવો નિષ્કર્ષ નોંધવાનો કોઈ કારણ ન હતું કે આરોપી નં.૨ મુદામાલ ડબલ બેરલ ગનનો માલિક છે અને મૂલવણી કરતાં એવું જાણવા મળ્યું હતું કે આ જ ગનનો ઉપયોગ થયો હતો. ગનનો ઉપયોગ થયો હતો તે બાબત પણ વિવાદિત નથી. સમગ્ર પુરાવા-સમૂહનું સાવધાનપૂર્વક વાચન કરતાં એવું જણાય છે કે શક્ય છે કે કેટલાક સાક્ષીઓની પૂછપરછ પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી આરોપીઓ તરફથી કોઈ વિશિષ્ટ બચાવ લેવામાં આવ્યો ન હતો, પરંતુ અદાલતનો તે બાબત સાથે સંબંધ નથી અને સ્થાપિત કાનૂન એવું છે કે ફરિયાદ

પક્ષે રજૂ કરેલા પુરાવા-સમૂહમાંથી જ જો સ્વરક્ષણનો સિદ્ધાંત પ્રગટ થતો હોય અથવા અન્ય કોઈ બચાવનો દાવો વૈકલ્પિક રીતે સંભવિત જણાતો હોય અને સાથે સાથે એવી હકીકત રજૂ કરવામાં આવી હોય કે ફરિયાદ પક્ષ વાજબી શંકાથી પર કેસ સફળતાપૂર્વક સ્થાપિત કરી શક્યું નથી, તો પણ મૃતકે આત્મહત્યા કરી હોય એવું માનવાનો કોઈ આધાર નહોતો, અને કોઈપણ સાક્ષીને ક્યારેય એવો સૂચન કરવામાં આવ્યો ન હતો કે માનસિક દબાણ અથવા આર્થિક તંગીને કારણે મૃતકે આત્મહત્યા કરી હતી. તેના વિરુદ્ધ, મૃતક રકમની વસુલાત માટે જઈ રહ્યો હતો અને વસુલાતની પ્રક્રિયામાં મૃતક સાથે રહેલા આરોપી નં.૧ અથવા ૩ પ્રત્યે અવિશ્વાસ રાખવાનો તેને કોઈ કારણ ન હતું. પુરાવામાં છે કે આરોપી નં.૩ મુખ્ય વ્યક્તિ હતો, કારણ કે સાવરકુંડલામાં ગ્રાહકોને ટાયરોનું વેચાણ મુખ્યત્વે આરોપી નં.૩ના કહેવા પર કરવામાં આવતું હતું. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશનો એવો કોઈ નિષ્કર્ષ નથી કે મૃતકે કદાચ આત્મહત્યા કરી હોય, અને એવો મુદ્દો અદાલત સમક્ષ રજૂ પણ કરવામાં આવ્યો ન હતો તેમજ એવો દાવો પણ લેવામાં આવ્યો ન હતો. ઘટનાથી તાત્કાલિક પૂર્વેના મૃતકના વર્તન અને આરોપી નં.૧એ લીધેલી બેંક લોનની ચુકવણી-નિકાલમાં આરોપી નં.૧ સાથે જવાની તેની ક્રિયા (ફરિયાદપક્ષ સાક્ષી-૯, આંક ૪૩) ને ધ્યાનમાં લેતાં, આ અદાલત માટે મૃતક દ્વારા કરાયેલી કથિત આત્મહત્યાના આ દાવા પર વિચાર કરવો પણ શક્ય નથી. તે ખરા અર્થમાં વ્યવસાયી હતો અને પોતાના મિત્રો અથવા વ્યવસાયિક ભાગીદારોને મદદ કરવા તથા આવા સંબંધોનો યોગ્ય

અને વાજબી લાભ લઈને પોતાનો વ્યવસાય વિકાસ કરવા તૈયાર હતો, કારણ કે પુરાવામાં દર્શાવે છે કે સાવરકુંડલાના ગ્રાહકોને તે આશરે ૫૦% રકમ સ્વીકારીને અને બાકીની રકમ આરોપી નં.૩ની ભલામણ પર ઉધાર રાખીને ટાયરો વેચતો હતો. ફરિયાદ પક્ષે સાબિત કરેલા આંક ૨૦, ૨૧ અને ૨૨ દસ્તાવેજો ઉપલબ્ધ છે અને તેમાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે કે ટાયરોની ખરીદી બદલ ગ્રાહકોને આપવામાં આવેલ ઉધાર આરોપી નં.૩ના કહેવા પર આપવામાં આવ્યું હતું. તેના વિરુદ્ધ, મૃતકના ભાઈ અને મૃતકની વિધવાના જિરહ દરમિયાન નોંધ પર એવું લાવવામાં આવ્યું છે કે વાસ્તવિક દેવાદાર આરોપી નં.૩ ન હતો. પરંતુ, ગ્રાહકને ઉધાર આરોપી નં.૩ના કહેવા પર આપવામાં આવ્યું હોવાથી, ભલામણ લખનાર તરીકે અંતિમ જવાબદાર વ્યક્તિ હોવાને કારણે તે રકમ ચુકવવાની ફરજ હેઠળ મૂકાયો હતો. નિશ્ચિતરૂપે, પુરાવામાં એવું કંઈ નથી જેને સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ કહી શકાય, પરંતુ સામાન્ય પ્રથાનુસાર વ્યવહારમાં હસ્તક્ષેપ કરનાર અથવા વ્યવસાયિક વ્યવહારમાં ઉધાર આપવા ભલામણ કરનાર વ્યક્તિ જામીનદાર જેવી સ્થિતિ ધારણ કરે છે, ભલે કાનૂની અર્થમાં ન હોય, પરંતુ વ્યવસાયિક નૈતિકતા મુજબ; અને તેથી જ માત્ર મૃતક ફિરોઝભાઈએ બાકી રકમની વસુલાત માટે આરોપી નં.૩ને પોતાની સાથે સાવરકુંડલા જવા દબાણ કર્યું હોવું જોઈએ.

૨૦. મૃત્યુ પામેલાને તે હેતુસર સાવરકુંડલા સુધી સાથ આપવા અંગે પ્રારંભે ખાતરી આપવી અને સાવરકુંડલા જવાના વાસ્તવિક પ્રસ્થાનના સમયથી કેટલાક

કલાકો અગાઉ જે અનિચ્છા વિકસેલી હતી, તે બાબતે આરોપી નં.૩ નું વર્તન અત્યંત નિર્ણાયક તથા મહત્વપૂર્ણ પુરાવાનો ભાગ છે, અને તે ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી-૫ આંક ૨૫ કનુભાઈ મધુભાઈ, ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી-૨૦ આંક ૫૮ ફખરુદ્દીન લાલુમિયા, ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી-૨૪ સલીમભાઈ રહેમતખાન અને ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી-૨૫ અયુબ અદ્દારખા ના પુરાવા દ્વારા અભિલેખ પર આવ્યું છે, અને એમમાંથી એક, એટલે કે ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી-૨૫, આરોપી નં.૩ નો કર્મચારી છે. આ સાક્ષીએ પોતાના નિવેદનના પરા ૨ અને ૩ માં જણાવ્યું છે કે ઘટનામાં સંકળાયેલી મોટરકાર મેકેનિક પાસે મોકલવામાં આવી હતી અને જ્યારે તે પાછી આવી, ત્યારે તે જ કારમાં તે મેકેનિક સાથે શહેર એટલે કે અમદાવાદમાં ગયો હતો. મેકેનિક કાર ચલાવી રહ્યો હતો, ત્યારબાદ તેઓ મૃત્યુ પામેલા ફિરોઝભાઈની દુકાને ગયા અને મૃત્યુ પામેલો પોતાની દુકાને હાજર હતો તથા આરોપી નં.૧ અશરફખાન પણ ત્યાં હાજર હતો. આ સાક્ષી મૃત્યુ પામેલા ફિરોઝભાઈને અંદાજે બે વર્ષથી ઓળખતો હતો અને તેઓ મૃત્યુ પામેલા પાસેથી ટાયર ખરીદતા હતા, તેનો અર્થ એવો કે તેના માલિક તરીકે, એટલે કે આરોપી નં.૩ માટે, કારણ કે તેણે સ્થાનિક ભાષામાં જણાવ્યું હતું કે, “અમે ટાયરો લેતા”. તેણે આ પણ જણાવ્યું છે કે તે આરોપી નં.૧ ને પણ ઓળખે છે કારણ કે તેના માલિક આરોપી નં.૩ એ આરોપી નં.૧ ને કાર આપી હતી અને તે તે કાર લેવા સારખેજ ગયો હતો. મૃત્યુ પામેલો આરોપી નં.૩ ને દેવાની રકમ વસૂલ કરવા માટે પોતાના સાથે સાવરકુંડલા આવવા કહેતો હતો. ઈસ્માઈલભાઈ એટલે

કે આરોપી નં.૩ તેને ના પાડી રહ્યા હતા, કારણ કે તે બે-ત્રણ દિવસથી વ્યસ્ત હતો. આ સાક્ષી દ્વારા આ પણ જણાવાયું છે કે ગિયર બદલતી વખતે કારમાં તકલીફ પડતી હોવાથી તે મેકેનિક પાસે મોકલવામાં આવી હતી અને ૨૦.૬.૧૯૮૪ ના રોજ અમદાવાદ શહેરમાં તેનું પરીક્ષણ ચલાવવું કરવામાં આવ્યું હતું. મૃત્યુ પામેલો આરોપી નં.૩ ઇસ્માઈલભાઈની દુકાને લગભગ રાત્રે ૯.૦૦ વાગ્યે આવ્યો હતો, અને ઇસ્માઈલભાઈએ જવાબ આપ્યો હતો કે ઠંડીને કારણે કદાચ તેઓ જઈ ન શકે અને સવારમાં નીકળી શકશે. તે સમયે મૃત્યુ પામેલા ફિરોઝભાઈએ જવાનું આગ્રહપૂર્વક કહ્યું હતું અને તે જરૂરી કપડાં સાથે આવ્યો હતો; તે સમયે આરોપી નં.૩ એ કહ્યું હતું કે મૃત્યુ પામેલા ફિરોઝભાઈએ ગેસ્ટ હાઉસમાં રોકાઈ જવું જોઈએ અને તેઓ બીજા દિવસે સવારે નીકળે, પરંતુ મૃત્યુ પામેલા ફિરોઝભાઈએ શક્ય તેટલું વહેલું નીકળવાનો આગ્રહ રાખ્યો હતો. ત્યારબાદ આરોપી નં.૩, મૃત્યુ પામેલો ફિરોઝભાઈ અને આરોપી નં.૧ અશરફખાન, આરોપી નં.૩ ની ફિયાટ કાર નં.૫૫૯૩ માં નીકળ્યા હતા. આરોપી નં.૩ કાર ચલાવી રહ્યો હતો. તે પછી આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ત્યારબાદ તેણે કચેરી બંધ કરી અને પોતાના ઘરે ગયો. આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે ૨૧.૨.૧૯૮૪ ના રોજ સવારે લગભગ ૯.૦૦ થી ૯.૩૦ દરમિયાન તેને આરોપી નં.૩ તરફથી ટેલિફોન આવ્યો હતો અને તેને સલીમ સાથે વાડીલાલ હોસ્પિટલ પહોંચવા જણાવાયું હતું. તેના માલિક આરોપી નં.૩ એ તેને આ પણ જણાવ્યું હતું કે તે ફિરોઝભાઈના ઘરે જાય અને જાણ કરે કે ફિરોઝભાઈની સ્થિતિ અત્યંત

ગંભીર છે. આ સંદેશો મૃત્યુ પામેલા ફિરોઝભાઈના ભાઈને આપવાનો હતો. આ સાક્ષીની વિગતવાર જિરહ કરવામાં આવી હતી અને અભિલેખ પર આવ્યું છે કે તેનો માલિક ઇસ્માઈલભાઈ તેનો મામા પણ થાય છે, જ્યારે સલીમ તેનો સગો નથી. તેણે કહ્યું છે કે તે અગાઉ ૧૦ થી ૧૨ પ્રસંગે ફિરોઝભાઈની દુકાને ગયો હતો અને તેણે આ મહત્વપૂર્ણ સૂચનનો ઇનકાર કર્યો હતો કે ઇસ્માઈલભાઈ-આરોપી નં.૩ મૃત્યુ પામેલા ફિરોઝભાઈ અને અશરફખાન સાથે પક્ષીઓનો શિકાર કરવા અથવા માછલી પકડવા નળ સરોવર તરફ જઈ રહ્યા હતા. પ્રેરણા અંગે કોઈ પુરાવો નહોતો અને મૃત્યુ પામેલો આરોપી નં.૧ અને ૩ નો મિત્ર હતો તથા આરોપી નં.૩ સાથે તેની કોઈ સીધી વૈરભાવના નહોતી, તેથી મૃત્યુ પામેલાને થયેલી ગોળી વાગવાની ઇજા આકસ્મિક હોઈ શકે, એવા કારણો વિકસાવતી વખતે પુરાવાના આ ભાગને ધ્યાનમાં રાખવો જરૂરી હતો.

૨૧. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે એ બાબતનો પણ વિચાર કર્યો નથી કે સ્થિર થાપણ સામેની રકમ આરોપી નં ૧ દ્વારા લેવામાં આવી હતી અને તારીખ ૨૦.૨.૧૯૮૪ના રોજ, એટલે કે જે દિવસે મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ આરોપી નં ૧ અને ૩ સાથે સાવરકુંડલા જવા નીકળ્યો હતો, તે દિવસે આ ઋણ વ્યવહારમાં મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિએ કંઈક ભૂમિકા ભજવી હતી. આરોપી નં ૧ અને મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ સહકારી બેંકમાં ગયા હતા અને થોડી રોકડ રકમ ચૂકવી ઋણ ખાતાનું સમાધાન કરવામાં આવ્યું હતું. નિશ્ચિતરૂપે, બેંકનું નિવેદન તપાસ

અધિકારી દ્વારા મેળવવામાં આવી શકતું હતું અને ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની સંબંધિત જોગવાઈઓ હેઠળ પુરાવામાં રજૂ પણ થઈ શકતું હતું, પરંતુ બચાવ પક્ષ માટે એ દલીલ કરવી સંભવ નથી કે તે દિશામાં કોઈ તપાસ કરવામાં આવી નથી. તેની વિરુદ્ધમાં, આરોપી નં ૧ દ્વારા લેવામાં આવેલા ઋણની બાકી રકમના આંકડા અને તે તારીખ ૨૦.૨.૧૯૮૪ના રોજ સમાધાન કરાયું હતું તે બાબત આંક ૧૨/૫૪ દ્વારા અદાલત સમક્ષ હતી. આ દસ્તાવેજ ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી-૯ અબ્દુલ કાદરભાઈ ચંદાભાઈ વેપારી દ્વારા સાબિત કરવામાં આવ્યો છે. તેણે આરોપી નં ૧ની ઓળખ કરી હતી, જેણે ઋણ ખાતાનું સમાધાન કર્યું હતું અને બેંકમાંથી ઋણ લીધું હતું. અમારા મત પ્રમાણે, આંક ૧૨/૫૪ દસ્તાવેજને પુરાવા તરીકે ચિહ્નિત કરી સ્વીકારવામાં આવી શકતો હતો અને તેની વિગતોનો વિચાર નીચલી અદાલતે કરી શકતી હતી. જો આ અદાલતને તે કાયદેસર રીતે સાબિત થયેલો દસ્તાવેજ જણાય તો આ અદાલત પણ તેનો વિચાર કરી શકે છે. કોઈપણ કાનૂની જટિલતા ટાળવા માટે, ભલે આ દસ્તાવેજને અવગણવામાં આવે, તો પણ નોંધ પર એ આવ્યું છે કે રૂપિયા ૨,૧૦,૦૦૦/-ના રોકાણ સામે આરોપી નં ૧એ રૂપિયા ૧,૮૮,૦૦૦/-નું ઋણ લીધું હતું. તે બોમ્બે મરકેન્ટાઈલ કોઓપરેટિવ બેંકનો કર્મચારી હોઈ મૃત્યુ પામેલ ફિરોઝભાઈને ઓળખતો હતો અને મૃત્યુ પામેલ ફિરોઝભાઈનું પણ તેની બેંકમાં, જેની શાખા રિલીફ રોડ પર હતી, ખાતું હતું. જ્યારે આરોપી નં ૧એ ઋણ લીધું ત્યારે મૃત્યુ પામેલ ફિરોઝભાઈ તેની સાથે ગયો હતો અને તારીખ ૨૦.૨.૧૯૮૪ના રોજ પણ

મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ આરોપી નં ૧ સાથે હતો. બંનેએ તેને મળ્યા હતા અને સ્થિર થાપણ સામે ખાતાનું સમાધાન કરવામાં આવ્યું હતું. જિરહ દરમ્યાન એવું કોઈ સૂચન કરવામાં આવ્યું નથી કે બેંક દ્વારા કોઈ રોકડ રકમ આરોપી નં ૧ને પરત ચૂકવવામાં આવી હતી, અને ન તો આરોપી નં ૧ તરફથી હાજર રહેલા વકીલ દ્વારા આ સાક્ષીને એવું સૂચન કરવામાં આવ્યું હતું કે ઋણની રકમ પરનું વ્યાજ વસૂલ કર્યા બાદ પણ કોઈ રકમ જમા તરીકે બાકી રહી હતી. આ હકીકતોનું પરિસ્થિતિચિત્ર એટલા માટે પ્રાસંગિક બને છે કે કોઈ નિશ્ચિત થાપણ સામે ઊભું કરાયેલ ઋણ ખાતું સ્થિર થાપણ સામે ત્યારે જ સમાધાન થઈ શકે જ્યારે સંચિત વ્યાજ સહિતની ઋણ રકમ, સંચિત કલ્પિત વ્યાજ સહિતની સ્થિર થાપણની રકમ જેટલી અથવા તેથી ઓછી હોય. આ હકીકત જિરહ દરમ્યાન નોંધ પર લાવવામાં આવવી જરૂરી હતી. એવું જણાય છે કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા આંક ૧૨/૫૪ દ્વારા રજૂ કરાયેલા દસ્તાવેજના આંકડાઓને ધ્યાનમાં લેતાં આ સાક્ષીને કોઈ પ્રશ્નો પૂછવામાં આવ્યા નહોતા. શું તે અનુમાન કે કલ્પના ગણાય તે એક પ્રશ્ન છે, પરંતુ ફરિયાદ પક્ષ માટે એ દલીલ કરવી શક્ય છે કે મૃત્યુ પામેલ ફિરોઝભાઈએ ઋણ ખાતાનું સમાધાન કરાવવામાં કોઈક ભૂમિકા ભજવી જ હશે, કારણ કે વ્યાજ સાથેનું ઋણ ખાતું વાસ્તવિક જમા કરતાં વધી ગયું હતું. આંક ૧૨/૫૪ દસ્તાવેજની વિગતોના ગુણદોષમાં પ્રવેશ કર્યા વગર, ફરિયાદપક્ષ સાક્ષી-૯, જે બોમ્બે મરકેન્ટાઇલ કોઓપરેટિવ બેંકનો કર્મચારી છે, તેની જુબાનીના આધારે કાયદેસર રીતે એવી દલીલ શક્ય છે કે ઇસ્માઈલભાઈ સાથે

અને મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિને લઈને આરોપી નં ૧ની મુસાફરી કદાચ કડકડતી હંડીના દિવસોમાં નિર્મુખ્ય ન હતી, કારણ કે નોંધ પર એવો કોઈ પુરાવો નથી કે આરોપી નં ૧ અને ૩ વચ્ચે બહુ જ ગાઢ સંબંધો હતા. માત્ર દલીલના હેતુસર એવું માનીએ કે મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિની આરોપી નં ૧ અને ૩ બંને સાથે મિત્રતા હતી અને એ જ રીતે આરોપી નં ૧ અને ૩ પણ મિત્રો હતા, તો પણ ફરિયાદ પક્ષે રજૂ કરેલા હેતુ સંબંધિત આક્ષેપને તે શંકાસ્પદ બનાવતું નથી; અને અનેક પ્રકરણોમાં આ અદાલતે તથા સર્વોચ્ચ અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું છે કે પ્રત્યક્ષ સાક્ષીના પુરાવામાં હેતુ સાબિત કરવાની જરૂર પડતી નથી. પરિસ્થિતિ એવી છે કે, સર્વોચ્ચ અદાલતે જે પ્રકરણોમાં નિરીક્ષણ કર્યું છે તે મુજબ, પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવામાં પણ હેતુ રજૂ કરવાનો કે કડક રીતે સાબિત કરવાનો પણ અનિવાર્યપણે અવકાશ રહેતો નથી. (૨૦૦૨) ૬ એસ.સી.સી. ૭૧૫ (મોહિબુર રહેમાન વિ. સ્ટેટ ઓફ અસામ). પરંતુ, જ્યારે આ સ્થાપિત સ્થિતિ સ્વીકારવામાં આવે છે કે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાના કેસમાં ફરિયાદ પક્ષે કોઈ નિશ્ચિત હેતુ રજૂ કર્યો હોય, ત્યારે એવો હેતુ સાબિત કરવો આવશ્યક બને છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું છે તેમ, ફરિયાદ પક્ષે દઢ કે મનાવનાર પુરાવા રજૂ કરીને હેતુ સાબિત કરવો જ પડે એવું નથી; તે મુખ્યત્વે અને/અથવા પરિસ્થિતિઓ રજૂ કરીને સાબિત થઈ શકે, જેથી હેતુના અસ્તિત્વ અથવા સંભવિત હેતુ વિશે વાજબી સકારાત્મક અનુમાન કાઢી શકાય. હાલના કેસમાં, મૃત્યુ પામેલ ફિરોઝભાઈને આરોપી નં ૩ દ્વારા સાવરુંડલાના ગ્રાહકોને ટાયર વેચવા અથવા ઉધાર પર આપવા માટે

આપવામાં આવેલા લખાણો આંક ૨૧, ૨૧ અને ૨૨ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યા છે. આરોપી નં ૩ના કર્મચારી દ્વારા જણાવાયેલ હકીકત કે તેઓ મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ પાસેથી ટાયર ખરીદતા હતા, મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિના હિસાબના પુસ્તકોમાં આરોપી નં ૩નું નામ દેનાર તરીકે, મધ્યસ્થ અથવા જામીનદાર તરીકે દર્શાવાયું છે, અને આરોપી નં ૧ તથા મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ વચ્ચેના આર્થિક સંબંધો જો ધ્યાનમાં લેવામાં આવે, તો અદાલત માટે એવું કહેવું શક્ય નથી કે હેતુ વિષે કોઈ પુરાવો નથી. ત્રણ દસ્તાવેજો આંક ૨૦, ૨૧ અને ૨૨માંથી બે દસ્તાવેજોમાં, એટલે કે આંક ૨૧માં, આરોપી નં ૩એ લખ્યું છે કે બે ટાયરની કિંમતની ચૂકવણી કરવાની જવાબદારી તેની (આરોપી નં ૩ની) રહેશે. એ જ રીતે, આરોપી નં ૩એ મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિને વિનંતી કરી હતી કે નોંધધારકને આપવાના પાંચ ટાયરમાંથી ૫૦% રકમ ઉત્તરતારીખીય ચેકો દ્વારા સ્વીકારવામાં આવે. નોંધધારકને ૧,૦૦૦ x ૨૦ કદના પાંચ ટાયર આપવા હતાં. આરોપી નં ૧ અશરફખાનનું ખાતું આંક ૧૨ની યાદીમાં આંક ૧૨/૫૩ દ્વારા નીચલી અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું, છતાં આ ખાતું ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી-૩ મહંમદ ઉસ્માન, એટલે કે મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિના ભાઈ, જેના દ્વારા આ દસ્તાવેજ સાબિત થઈ શકતો હતો અને જેની પરીક્ષા વિચારણા દરમિયાન કરવામાં આવી હતી, તેના મારફતે સાબિત કરવાનો કોઈ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો નહોતો. તેથી, આરોપી નં ૧ની કેટલીક આર્થિક લેવડદેવડમાં સંડોવણી, જે આરોપીના ભાઈના મૌખિક પુરાવામાંથી પ્રગટ થાય છે (પરિચ્છેદ ૧, પાનું ૧૬૭, પેપર બુક) અને

બોમ્બે મરકેન્ટાઇલ કોઓપરેટિવ બેંક લિમિટેડમાંથી તપાસાયેલા સાક્ષી દ્વારા સહકારી બેંક સાથેના વ્યવહારનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, જેની ઉપર ચર્ચા થઈ ચૂકી છે. તેથી, પુરાવાના આ ભાગની પુનરુક્તિ કરવી જરૂરી નથી. મૃત્યુ પામેલ ફિરોઝભાઈએ થોડા દિવસો પહેલાં એક શ્રી સલીમ નામના વ્યક્તિને ટાયર આપવાનો ઇનકાર કર્યો હતો, કારણ કે તેણે પૈસા ચૂકવ્યા નહોતા અને તે ઉધાર ટાયર માંગતો હતો, તથા આ મુદ્દે આરોપી નં ૩ અને મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ વચ્ચે કોઈ ટેલિફોનિક વાતચીત થઈ હતી, તે બાબત મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિના કર્મચારી ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી-૨૦ ફકરુદ્દીન અને ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી-૫ કાનુભાઈ મધુભાઈની જુબાનીમાં નોંધ પર આવી છે અને નોંધપાત્ર વિરોધાભાસો નોંધ પર આવ્યા નથી. તેથી, આ આર્થિક લેવડદેવડના આધારે હેતુના અસ્તિત્વનું મૂલવણ કરતાં આ પુરાવાનો વિચાર થવો જરૂરી હતો. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે હેતુ સંબંધિત પુરાવાનું મૂલવણ કરતાં નોંધ પર ઉપલબ્ધ અને તે પણ કાયદેસર રીતે સાબિત થયેલા અત્યંત મહત્વના અને નિર્ણાયક પાસાઓ અવગણ્યા છે. આ પુરાવાનો સમૂહ મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી છે અને તેથી, આકસ્મિક આગના સિદ્ધાંતને સ્વીકારતાં નીચલી અદાલત ગૂંચવાઈ ગઈ હતી.

૨૨. જ્યારે પ્રેરણા સંબંધિત પુરાવાનું યોગ્ય પરિપ્રેક્ષ્યમાં મૂલવણ થવું આવશ્યક હતું ત્યારે નીચલી અદાલતના વિદ્વાન ન્યાયાધીશે ઉપર ચર્ચાયેલ પુરાવાના નિર્ણાયક ભાગનું યોગ્ય રીતે મૂલવણ કર્યું નથી.

૨૩. એ કાયદાનો સ્વીકારાયેલો સિદ્ધાંત છે કે ગુનો કરવા માટેનું પ્રયોજન આરોપીના મનમાં ગુપ્ત રહેલું હોઈ શકે છે અને માત્ર આ કારણસર જ બહુ મોટી સંખ્યામાં કેસોમાં આરોપીઓ પ્રલોભન દ્વારા અથવા અન્ય સ્નેહસભર સંબંધના બહાને પીડિતને પોતાની સાથે સફળતાપૂર્વક લઈ જાય છે અને ત્યારબાદ દેહ વિષે અથવા સંપત્તિ વિષે અથવા બંને વિષે ઘોર ગુનો આચરવામાં આવે છે, એવો સમાજનો અનુભવ છે અને તેથી જ અદાલતની પ્રજ્ઞાએ એ સિદ્ધાંત ઘડ્યો છે કે ફરિયાદ પક્ષ પર ગુનાનું વાસ્તવિક પ્રયોજન સાબિત કરવાની જવાબદારી બાંધવી ન જોઈએ. અહીં, હાલના કેસમાં, સંભવિત પ્રયોજન ફરિયાદ પક્ષે સફળતાપૂર્વક સાબિત કર્યું છે. આ પુરાવો કોઈ પણ શંકાને સ્થાન આપતો નથી કે દેવામાં રહેલા લોકોને પાસેથી વસૂલાત કરવા માટે સાવરુંડલા જવા બાબતે આગળ વધવાના બદલે મોટર કારને નળ સરોવર તરફ વાળવાનો વિચાર અને આરોપી નં ૨ ને તેની લાઈસન્સવાળી બંદૂક સાથે જોડવાનો કૃત્ય, આરોપી નં ૧ અને ૩ નું વર્તન હતું, જે સંભવિત પ્રયોજન અંગેના કેસને મજબૂત બનાવે છે. સંસ્કારી સમાજમાં સામાન્ય રીતે શિકાર કરવું અથવા માછીમારી કરવી એ જરૂરિયાતની પ્રવૃત્તિ નથી, જો સુધી શિકારીને તે પ્રવૃત્તિમાંથી પોતાનું વ્યક્તિગત જીવનનિર્વાહ કમાવવાનો

હેતુ ન હોય. બાકીના લોકો માટે શિકાર તો શોખ હોઈ શકે અથવા મનોરંજનની પ્રવૃત્તિ અથવા માનસિક વિશ્રાંતિની પ્રવૃત્તિ હોઈ શકે. જ્યારે આ સમૂહ સરખેજમાંથી ધ્યેય તરફ નીકળ્યો હતો, ત્યારે સામાન્ય રીતે તેઓ શિકાર માટે પોતાના માર્ગ પરથી ભટકાતા નહીં અને જો માછલીઓને તળાવ કે સરોવરમાંથી બહાર કાઢવામાં આવે તો બંદૂકનો ઉપયોગ થઈ શકે નહીં. પરિસ્થિતિજન્ય સંજોગો દર્શાવે છે કે આરોપી નં ૧ અશરફખાન અને આરોપી નં ૩ ઇસ્માલભાઈએ મૃતક ફિરોઝભાઈ સામે પોતે બાકી રાખેલા હિસાબી અથવા બિનહિસાબી આર્થિક બોજમાંથી છૂટકારો મેળવવાનો નિર્ણય કર્યો હતો અને આરોપી નં ૨ એ જાણતા કે ઇરાદાપૂર્વક તેની બંદૂક સાથે આરોપી નં ૧ અને ૩ નો સાથ આપવાનો નિર્ણય કર્યો હતો, જે બંદૂકનો અંતે ગુનાના અમલમાં ઉપયોગ થયેલો હોવાનું જણાયું. તેથી, આરોપીઓ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ સુશ્રી અમી યાજ્ઞિક, શ્રી ચાંપાનેરી અને શ્રી સૈયદે કરેલી આ રજૂઆતમાં અમને કોઈ તાકાત જણાતી નથી કે આવા ઘોર ગુનો કરવા માટે કોઈ પ્રયોજન અંગેનો પુરાવો નથી, કારણ કે મૃતક આરોપી નં ૧ અને ૩ નો મિત્ર અને સહયોગી હતો અને તેમના કે આરોપી નં ૨ વચ્ચે કોઈ વૈરભાવ હતો એવો કોઈ પુરાવો નથી.

૨૪. આ સાચું છે કે ફરિયાદ પક્ષે એવો કોઈ પુરાવો રજૂ કર્યો નથી કે કયા કારણસર આરોપી નં.૨ એ આરોપી નં.૧ અને ૩ સાથે જોડાવું પડ્યું હશે અને તે પણ પોતાની લાઈસન્સવાળી બંદૂક આપીને. એ જ રીતે, મિત્રવર્તુળના સમૂહમાં

પણ વ્યક્તિઓ વચ્ચેના સંબંધની નજીકતા કેટલી મજબૂત હતી તે તપાસ એજન્સી માટે સાબિત કરવી શક્ય નથી. સમાજનો અનુભવ એવો છે કે વર્તુળની અંદર પણ જુદા જુદા વર્તુળો હોઈ શકે છે અને મિત્રોમાંની નજીકતા અથવા સંબંધોની મજબૂતી મિત્ર પ્રમાણે અલગ અલગ હોઈ શકે છે, અને આવી પરિસ્થિતિમાં ફરિયાદ પક્ષ પાસેથી આ પ્રકારનો પુરાવો અપેક્ષવું અદાલત માટે અતિશય ગણાય, કારણ કે આરોપી નં.૩ એ પોતે જ દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ આપેલ પોતાના લેખિત ખુલાસામાં સ્વીકાર્યું છે કે આરોપી નં.૨ ની બંદૂક જ ગોળી છૂટવાનું કારણ બની હતી. તેનો દાવો એ છે કે ગોળી અકસ્માતવશ છૂટી હતી, પરંતુ આરોપી નં.૨ દ્વારા તેને ગેરમાર્ગે દોરવામાં આવતા, તેણે અને આરોપી નં.૧ એ ઘટના વિશેનું સત્ય વર્ણન શરૂઆતમાં, જ્યારે પ્રથમ વખત હોસ્પિટલના અધિકારીઓએ અને ત્યારબાદ અમદાવાદની એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનના પોલીસ કર્મચારીઓએ ઘટનાની પૂછપરછ કરી, ત્યારે બહાર મૂક્યું નહોતું. આરોપી નં.૩ નું નિવેદન અથવા તેનું કોઈ અંગ જો સ્વીકારોક્તિની શ્રેણીમાં આવે, તો આરોપી નં.૩ ના આવા દોષસૂચક ભાગથી આરોપી નં.૨ બંધાતો નથી અને આવા પ્રકારનો પુરાવો નબળો પુરાવો ગણાય છે. દસ્તાવેજી નોંધમાં એવો કોઈ પુરાવો નથી કે ત્યારબાદ આરોપી નં.૩ એ દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ આપેલા પોતાના નિવેદનથી પછાત ખેંચ કરી હોય. અમારા મતે, જો દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળનું નિવેદન ગુનાની સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ સ્વીકારોક્તિ ન હોય, તો અદાલત તે નિવેદનનો

ઉપયોગ સુરક્ષિત રીતે તે નિવેદન આપનાર વિરુદ્ધ, અર્થાત્ આરોપી નં.૩ વિરુદ્ધ, કરી શકે છે. વર્તમાન કેસમાં એવા નિવેદનના બનવાની ખાતરી સાથે ચુસ્તપણે બંધાઈ રહેવાની કોઈ જરૂર નથી. આરોપી નં.૩ નું સમગ્ર લેખિત નિવેદન / ખુલાસું, જો વર્તમાન કેસમાં દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ તેની પૂછપરછ દરમિયાન અદાલતે પૂછેલા પ્રશ્નોના આરોપી નં.૩ દ્વારા આપવામાં આવેલા જવાબોના સંદર્ભમાં વાંચવામાં આવે, તો અદાલત માટે તે નિવેદનનો આરોપી નં.૩ વિરુદ્ધ ઉપયોગ કરવો શક્ય બને છે અથવા ફરિયાદ પક્ષે તેની વિરુદ્ધ રજૂ કરેલા પુરાવાની પૃષ્ઠભૂમિમાં, નિવેદનના રચયિતા તરીકે તેણે અદાલત સમક્ષ જે કહ્યું છે તેની મૂલવણી કરતી વખતે, જ્યારે કાયદેસર રીતે એવું કરવું અનુમત્ય હોય, ત્યારે કેસની તાકાતનું મૂલ્યાંકન કરીને એ જ નિવેદનનો ઉપયોગ થઈ શકે છે અને દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ આરોપીઓમાંથી એકનું નોંધાયેલ નિવેદન આ રીતે ઉપયોગમાં લેવાયું હોય, તો તેને સહ-આરોપી વિરુદ્ધ આરોપીનું નિવેદન ઉપયોગમાં લેવાયું છે એવું કહી શકાય નહીં. ૨૦૦૬(૧) ક્રિમિનલ લો જર્નલ ૪૬ માં અહેવાલિત કેસમાં હિમાચલ પ્રદેશ વડી અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું છે કે સહ-આરોપીનું નિવેદન ઓછામાં ઓછું ફરિયાદ પક્ષના વર્ણનને ખાતરી પૂરી પાડવા માટે ઉપયોગમાં લઈ શકાય, પરંતુ પુરાવાને પૂરક આધાર આપવા માટે નહીં. વર્તમાન કેસમાં, ફરિયાદ પક્ષે ડૉક્ટરની તપાસ કરીને, પીએમ નોટ દ્વારા, તેમજ મૃત્યુ પામનારના શરીરમાંથી એકત્ર કરાયેલ મુદ્દામાલ દ્વારા અને વધુમાં તપાસ દરમિયાન કબજે

કરાયેલ અને ઉપયોગમાં લેવાયેલી હોવાનું જાણવા મળેલ મુદ્દામાલ બંદૂક સાથે એફએસએલ નિષ્ણાતની તપાસ દ્વારા સંતોષકારક રીતે સ્થાપિત કર્યું છે કે મૃતકના શરીર પર આવેલી ઈજા આ મુદ્દામાલ બંદૂકથી થઈ શકતી હતી. ફરિયાદ પક્ષે રજૂ કરેલા નિષ્ણાત પુરાવા અંગે અમે ચુકાદાના પાછળના ભાગમાં વિચારણા કરીશું. આરોપી નં.૩ નું નિવેદન ફરિયાદ પક્ષે એકત્ર કરેલા પુરાવાને ખાતરી પૂરું પાડવા માટે ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે. ગુનાસ્થળે આરોપી નં.૨ ની હાજરી બાબતે ફરિયાદ પક્ષની કથા સસંગત છે. આ સાચું છે કે આ મુદ્દે એક મહત્વના સાક્ષીએ ફરિયાદ પક્ષના કેસને ટેકો આપ્યો નથી અને તેને વિરોધી સાક્ષી જાહેર કરવામાં આવ્યો છે, એટલે કે ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- ૨૧ બાબુભાઈ બલદેવભાઈ. વિરોધાભાસ, જે નોંધમાં લાવવામાં આવ્યો અને નીચલી અદાલતમાં સાબિત કરવામાં આવ્યો, તેને મૂલભૂત પુરાવા તરીકે વાંચી શકાય નહીં અને આવા પુરાવાનો ઉપયોગ તે નિશ્ચિત સાક્ષીના પુરાવાની મૂલવણી કરતી વખતે અદાલત માટે ઉપયોગી થાય છે, જેને વિરોધાભાસિત કરવામાં આવ્યો હોય; છતાં ઓછામાં ઓછું આવા પુરાવાથી બચાવ પક્ષ આ દલીલ કરી શકતો નથી કે ફરિયાદ પક્ષે કોઈ એક મહત્વપૂર્ણ કડી સાબિત કરવાનો ક્યારેય પ્રયાસ કર્યો જ નહોતો, જે તે વિશિષ્ટ સાક્ષીની તપાસથી સ્થાપિત થઈ શકતી. પેટ્રોલ ટાંકીમાં રહેલા પેટ્રોલના વપરાશને ધ્યાનમાં લેતાં અને ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓ, જેમાં તપાસ અધિકારીનો સમાવેશ થાય છે, સમક્ષ એવી કોઈ સૂચના આપવામાં આવી નથી તથા આરોપીઓએ પણ એવી દલીલ નથી લીધી કે કાર યોગ્ય

પ્રમાણમાં લાંબા સમય માટે બગડી ગઈ હતી, તેમજ સરખેજથી લઈ ત્યાં સુધી જ્યાં મૃતકે ઈજાઓને કારણે દમ તોડ્યો તે સ્થળ સુધી, આરોપી વ્યક્તિઓ સાથે મૃતકે જે વિસ્તારની અંદર મુસાફરી કરી તેની ભૂપ્રકૃતિ અને અંતર, તેમજ ઘટનાસ્થળેથી વી.એસ. હોસ્પિટલ સુધી કારની પરત મુસાફરીને જોતા, ૧૦.૦૦ – ૧૦.૩૦ વાગ્યે રાત્રિથી લઈને બીજા દિવસની લગભગ ૯.૩૦ વાગ્યે સવારે સુધીનો એવો લાંબો સમય લાગ્યો હોત એવું કહી શકાય નહીં. તેથી ૨૦મી ફેબ્રુઆરી અને ૨૧મી ફેબ્રુઆરીની વચ્ચે રાત્રિના કેટલાક કલાકો દરમિયાન કાર ક્યાંક અટકેલી હોવી જ જોઈએ, પરંતુ આ સાક્ષી દ્વારા ટેકો ન આપવાથી આરોપી નં.૨ ની હાજરી બાબતે ફરિયાદ પક્ષનો કેસ શંકાસ્પદ બની જતો નથી. પુરાવામાં આવ્યું છે કે આરોપી નં.૧ હાજર હતો અને તેણે મૃતકના કર્મચારીને ટેલિફોન દ્વારા જાણ કરી હતી, જેના પરથી વી.એસ. હોસ્પિટલમાં વાહિદભાઈને મોકલવા વિનંતી કરવામાં આવી હતી (ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- ૩ મોહમ્મદ ઉસ્માનના નિવેદનનો પરિચ્છેદ ૩, આંક ૧૯ અને ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- ૨૦ ફખરુદ્દીનના નિવેદનનો પરિચ્છેદ ૩, આંક ૫૮). આ આરોપીના હાથ ધોવાના નમૂનામાં નાઈટ્રેટની હાજરીથી સ્થાપિત થાય છે કે જ્યારે મૃતક ફિરોઝભાઈને બંદૂકની ગોળીની ઈજા પહોંચી ત્યારે આરોપી નં.૧ અશરફખાન તેની ખૂબ નજીક હતો અથવા ઈજા માટે તે જ જવાબદાર હતો. પ્રશ્ન એ ઊભો થાય કે તપાસ એજન્સી આરોપી નં.૨ ને આ ગુનામાં ખોટી રીતે શા માટે ફસાવે? સ્થાનિક પોલીસ અને આરોપી નં.૨ વચ્ચે કોઈ વૈરભાવ નથી, અને સીઆઈડી કાઈમ સાથે પણ એવો

કોઈ વૈરભાવ નથી. વિપરીત રીતે, નોંધમાંથી જે બહાર આવે છે તે મુજબ, આરોપી નં.૨ ગામનો સરપંચ હતો અને અમદાવાદ શહેરનો રહેવાસી હતો, તેને આરોપી નં.૨ ના ગામની ગ્રામ રાજનીતિમાં પણ પડવાની કોઈ જરૂરિયાત ન હતી. અન્ય કોઈ સહ-આરોપી દ્વારા આરોપી નં.૨ ને ખોટી રીતે ફસાવવાનો દાવો, આરોપી નં.૧ અને ૩ ને તેમનો બચાવ ગોઠવવામાં કોઈ મદદરૂપ થતો નથી. એ સાબિત થયું છે કે મુદ્દામાલ બંદૂક આરોપી નં.૨ પાસેથી કબજે કરવામાં આવી હતી અને ત્યારબાદ તેને એફએસએલ તપાસ માટે મોકલવામાં આવી હતી. ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- કરીમ ભાનાના નિવાસસ્થાન અને રસોડાના ભાગમાંથી પોલીસને મળેલી ઉપયોગમાં લેવાયેલી કાર્ટ્રિજની એક સળગેલી ટોપીનું એફએસએલ નિષ્ણાતે વિશ્લેષણ કરતાં જાણવા મળ્યું કે તેના પર આરોપી પાસેથી કબજે કરાયેલ બંદૂકથી ગોળી છોડાયેલી હોય તેવા ચિહ્નો છે. પંચોની હાજરીમાં આરોપી પાસેથી બંદૂક જપ્ત કરવાની બાબતે થોડો વિસંગતત્વ છે, પરંતુ જ્યારે આરોપી નં.૨ એ આ વિવાદ કર્યો નથી કે મુદ્દામાલ બંદૂક એ જ બંદૂક છે જે તપાસ દરમિયાન કબજે કરવામાં આવી હતી, ત્યારે આરોપી નં.૨ ને ગુનાથી સાંકળી શકાય, કારણ કે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ આપેલા તેના ખુલાસામાં આરોપી નં.૨ એ એવું કહ્યું નથી કે આરોપી નં.૧ અથવા આરોપી નં.૩ એ કોઈ પ્રેરણાથી તેની બંદૂક લઈ ગઈ હતી કારણ કે તેઓ શિકાર માટે જઈ રહ્યા હતા. નિશ્ચિતપણે, આરોપી નં.૨ એ ઈનકાર કર્યો છે કે તેણે અન્ય બે આરોપીઓ સાથે સાથ આપ્યો હતો અથવા તેની લાઈસન્સવાળી બંદૂકનો

ઉપયોગ કથિત ઘટનામાં થયો હતો, પરંતુ જ્યારે મેની ગામના રહેવાસી એટલે કે કરીમ ભાનાના ઘરેથી મળેલી ઉપયોગમાં લેવાયેલી કાર્ટ્રિજ પરના ચિહ્નો પરીક્ષણાત્મક ગોળી છોડવામાં આવેલી કાર્ટ્રિજ પર મળેલા ચિહ્નો સાથે સરખા હોય અને જ્યારે એક્સએસએલ નિષ્ણાતના પુરાવાથી સંતોષકારક રીતે સ્થાપિત થાય છે કે કરીમ ભાનાના નિવાસસ્થાનમાંથી મળેલી ધાતુની ટોપી એટલે કે આંક વાય પરીક્ષણાત્મક ગોળી છોડવામાં આવેલી ટોપી સાથે તદ્દન સમાન અને સરખી છે, ત્યારે અદાલત માટે એવો અનુમાન કરવું સુરક્ષિત હતું કે આંક વાય ની ટોપી ચોક્કસ આ મુદ્દામાલ બંદૂકમાંથી જ છોડવામાં આવી હોવી જોઈએ. આંક વાય સંદર્ભે આંક ૩૪ માં આપેલ અભિપ્રાય આ મુજબ કહે છે:

"તે કેએફ ૧૨ કારતૂસનો ફાયર થયેલો તળિયાનો ભાગ છે. આંક વાયના કેપ પરનો ઓળખચિહ્ન તપાસવામાં આવ્યો હતો અને તેની તુલના આંક એક્સની બન્ને નળીમાંથી પરીક્ષણાર્થે ફાયર કરવામાં આવેલા કારતૂસો પર આવેલા ફાયરિંગ પિનના નિશાન સાથે કરવામાં આવી હતી."

આ આંક એક્સ કાર્યરત હાલતમાં મળી આવેલી ડબલ બેરલ બ્રીચ લોડેડ ૧૨ બોરની બંદૂક છે.

૨૫. વૈજ્ઞાનિકે એવો અવલોકન કર્યો છે કે "આંક વાય પરના ફાયરિંગ પિનના નિશાનોના વિશિષ્ટ લક્ષણો અને આંક એક્સની ડાબી નળીમાંથી પરીક્ષણરૂપે

છોડવામાં આવેલા કાર્ટ્રિજ પરના પરીક્ષણ ગોળીબારના નિશાનો સમાન હતા, જેથી એ દર્શાય છે કે આંક વાય આંક એક્સની ડાબી નળીમાંથી છોડવામાં આવ્યો હતો.” જો મુદામાલ બંદૂક આંક એક્સ માત્ર આરોપી નં ૨ પાસે જ રહી હોય અને તેણે તાજેતરના ભૂતકાળમાં ક્યારેય તેનાથી અલગાવ કર્યો ન હોય, તો તપાસ અધિકારી માટે ફાયર બેઝ ભાગ આંક વાયને જોડવો અથવા ગોઠવવો શક્ય નહોતો; અન્યથા, આરોપી નં ૨ માટે ઓછામાં ઓછું એટલું અદાલત સમક્ષ દર્શાવવું શક્ય બનતું કે મૃતકના શરીરે મળેલી બંદૂકની ગોળીની ઇજાથી તેને ખોટી રીતે જોડવામાં આવ્યો છે. આ સાચું છે કે આરોપી નં ૨ વિરુદ્ધનો કેસ સંપૂર્ણપણે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત છે, કારણ કે કોઈ સ્વતંત્ર સાક્ષીએ મૃતકની સંગતમાં આરોપી નં ૨ને જોયો નહોતો. મૃતકની સંગતમાં ત્રણેય આરોપીઓને જોયેલા એક વ્યક્તિએ, જેમ અગાઉ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું નથી. પરંતુ, માત્ર એ આધાર પર જ આરોપી નં ૨ને સંયુક્ત આશય વહેંચવાની જવાબદારીમાંથી મુક્ત ગણાવી શકાય કે નહીં, એ એક પ્રશ્ન રહેશે. આરોપી નં ૧ અને ૩ના મનમાં રહેલા આશયને સિદ્ધ કરવા માટે મિત્રની બંદૂકનો દુરુપયોગ થયો હોવાની સંભાવનામાંથી એવો અનુમાન કાઢી શકાય કે નહીં, એ પણ ફરી એક પ્રશ્ન છે. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે આરોપી નં ૨નો કેસ અને અન્ય બે આરોપીઓ એટલે કે આરોપી નં ૧ અને ૩નો કેસ અલગ પાડ્યો નથી. નિર્દોષ છૂટકારો એ તારણના આધારે આપવામાં આવ્યો છે કે ગોળીબાર આકસ્મિક હતો; પરંતુ જ્યારે રાજ્ય

તરફથી એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે ગોળીબાર આકસ્મિક નહોતો, ત્યારે દરેક આરોપીની ભૂમિકા, અન્ય તમામ સંભાવનાઓ અને તપાસ એજન્સીએ અવગણેલી ખામીઓ સાથે, સ્વાભાવિક રીતે વિચારણા માગે છે અને તેથી, આરોપી નં રનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા શ્રી ચંપાનેરીની દલીલનો એકમાત્ર આધાર એવો છે કે આરોપી નં ર વિરુદ્ધ પૂરતું પુરાવું નથી અને મુદામાલ બંદૂક (આંક એક્સ)ની માત્ર જમી જ આરોપીને ગુનાથી જોડવા માટે પૂરતી નથી; અને બંદૂક આરોપીઓ સુધી કેવી રીતે પહોંચી, જેથી તેઓ પોતાના આશયની પૂર્તિ માટે તેનો ઉપયોગ કરી શકે, તેનો ખુલાસો કરવો આરોપીઓનું કર્તવ્ય નહોતું.

૨૬. શ્રી ઈ.ઈ. સૈયદ અને સુશ્રી અમી યાફિકે મુખ્યત્વે આ મુદ્દા પર જોર આપ્યું છે કે માત્ર એટલા કારણો કે સમાન તથ્યોના સમૂહ પર અન્ય કોઈ દૃષ્ટિકોણ શક્ય છે, નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશને પલટવો જોઈએ નહીં, અને આ રજૂઆતના સમર્થનમાં તેમણે ઉત્તર પ્રદેશ વિ. શ્રી કિશનના મામલામાં આપેલા નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો છે, જે (૨૦૦૫) ૧૦ એસ.સી.સી. ૩૮૮ માં અહેવાલિત છે, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે પરિચ્છેદ ૮ માં અવલોકન કર્યું છે કે જ્યારે સામાવાળાઓને નિર્દોષ છૂટકારો આપવાના વડી અદાલત દ્વારા આપેલા કારણો ચુકિતસંગત જણાય છે અને પુરાવા પર આધારિત હોય છે, ત્યારે એ સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે ભલે કેટલાક પુરાવાના આધારે બે દૃષ્ટિકોણ શક્ય હોય, તો પણ જો નિર્દોષ છૂટકારાનો આદેશ નોંધપાત્ર પુરાવા પર આધારિત હોય અને લેવાયેલ દૃષ્ટિકોણ

પુરાવાની સંભવિત ચુકિતસંગત મૂલવણી હોય, તો અપીલી અદાલત દ્વારા તે આદેશ પલટવો યોગ્ય ગણાશે નહીં. સુશ્રી ચાફિક અને શ્રી સૈયદે જે બીજા નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો છે અને જેમાં એ જ સિદ્ધાંત પુનરુક્ત કરવામાં આવ્યો છે, તે (૨૦૦૬) ૧ એસ.સી.સી. ૪૦૧ માં અહેવાલિત છે. આ ઉલ્લેખિત નિર્ણય ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ હેઠળનો છે, જેમાં નીચલી અદાલતે આરોપીને નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો હતો, પરંતુ વડી અદાલતે નિર્દોષ છૂટકારાનો આદેશ રદ કરીને આરોપીને દોષિત ઠરાવ્યો હતો. વડી અદાલતના દોષારોપણના આદેશને સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ પડકારવામાં આવ્યો હતો. સર્વોચ્ચ અદાલતે, સંહિતાની કલમ ૩૭૮ અને ૩૮૬ ની યોજનાનો વિચાર કરતાં, અવલોકન કર્યું છે કે નીચલી અદાલતે લેવાયેલ દૃષ્ટિકોણ તર્કવિરુદ્ધ અથવા ખોટો હતો એવું નિર્ધારિત કર્યા વિના, વડી અદાલતે એ જ પુરાવાનું પુનઃમૂલવણી કરીને વિપરીત નિષ્કર્ષે પહોંચી જવામાં ભૂલ કરી હતી. એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે જ્યાં સુધી વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે નોંધાવેલો નિષ્કર્ષ ખોટો છે અને એવો કોઈ સંભવિત દૃષ્ટિકોણ લેવાઈ શકે તેમ ન હતો તથા તે તર્કવિરુદ્ધ છે એવું કહી શકાય નહીં, ત્યાં સુધી આ અદાલતે પુરાવાનું પુનઃમૂલવણી કરવી જોઈએ નહીં. જ્યારે તપાસ એજન્સી પોતે એક વખત આ નિષ્કર્ષે પહોંચી હતી કે આગ આકસ્મિક હતી અને આરોપી વ્યક્તિઓ સામે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-અ હેઠળ દંડનીય ગુનાનો આરોપ મૂકવો જોઈએ, ત્યારે ઓછામાં ઓછું આ અદાલતે નિર્દોષ છૂટકારાના નિષ્કર્ષમાં હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં.

બેદરકારીનો તત્ત્વ તપાસ અધિકારીએ નોંધ્યો હતો અને તેથી તેમની સામે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-અ હેઠળ દંડનીય ફોજદારી બેદરકારી માટે આરોપ મૂકવામાં આવવો જોઈએ હતો. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ સાથે કલમ ૩૪ અને/અથવા ૧૧૪ વંચાય તે મુજબ દંડનીય ગુનામાં આરોપી સામે આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવી શક્યું હોત નહીં. રાજ્ય ગુજરાતના સીઆઈડી કાઈમના વડા તરીકે બેઠેલા સર્વોચ્ચ અધિકારીને અરજીફરમાવીને મૃતકની પત્નીએ પ્રભાવિત કર્યો હતો અને માત્ર શંકાના આધારે આરોપીઓ સામે આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળ દંડનીય આવા ગંભીર ગુનામાં કોઈપણ આરોપીને સંડોવવાનો કોઈ અવકાશ નહોતો.

૨૭. શ્રી ભાયા, સી.આઈ.ડી. કાઈમના વડા, તેમને મળેલી અરજી પછી ખૂબ ઓછી તપાસ થઈ હતી અને તે કાગળો અદાલતમાં રજૂ કરાયેલ અંતિમ અહેવાલનો ભાગ છે. મોટાભાગના કાગળો અગાઉ કરવામાં આવેલી તપાસનો ભાગ છે, સિવાય કે ફરિયાદ, એટલે કે મૃતકની પત્ની દ્વારા મોકલવામાં આવેલી લેખિત અરજી. બાકીનો પુરાવો મૃતકની પત્ની ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- ૨ બાનુબીબી (આંક ૧૬) દ્વારા કરાયેલ અરજી પછી એકત્રિત કરવામાં આવ્યો હતો. અમને ભય છે કે વિદ્વાન પ્રથમ વર્ગના ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટે કદાચ આરોપીને સેશન્સ કોર્ટમાં સમર્પિત કરવાનો વિચાર કર્યો હોય, કારણ કે નોંધપોથી પર એવું

કંઈ દર્શાવવા માટે ઉપલબ્ધ નથી જેને પોલીસે એકત્રિત કરેલા એવા પુરાવાની પ્રકૃતિનું કહી શકાય કે આગ કદાચ અકસ્માતવશ લાગી હોઈ શકે. તેના વિપરીત, આ દિશામાં પૂરતી તપાસ કરવામાં આવી હતી અને બેલિસ્ટિક નિષ્ણાત ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- ૭ આંક ૩૧ શ્રી જયપ્રકાશ બારોટના પુરાવા તથા તેમના અભિપ્રાય આંક ૩૨ના સાવધાનીપૂર્વકના વાંચનથી સ્પષ્ટ થાય છે કે અકસ્માતવશ આગ લાગવાની કોઈ શક્યતા નહોતી. ૨૦.૪.૧૯૮૪ના રોજ નિષ્ણાતે પહેલેથી જ એવો અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે (૧) કેસ નં. એફ.એસ.એલ./ઈ.ઈ./૮૪/બી.એલ./૩૪ ની બંદૂક પરનો નિશાન એક્સ ભરેલી હોય અને બંદૂકની સેફ્ટી પિન છોડી દેવામાં આવે, તો ટ્રિગર દબાવવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તે ફાયર થશે નહીં અને (૨) પ્રયોગશાળાની કસોટી દર્શાવે છે કે આંચકા કે પડવાથી બંદૂક ફાયર થતી નથી.

૨૮. તેના વિપરીત, તપાસ એજન્સી દ્વારા મોકલવામાં આવેલી ટુકડેખોર અને સ્પષ્ટ ખામીયુક્ત કામગીરી તથા ઘટના સ્થળેથી લેવામાં આવેલા ચક્રચિહ્નો સાથે ચક્રચિહ્નોની તુલના કરવા કરાયેલ મોડો પ્રયાસ એવો પ્રભાવ ઊભો કરે છે કે બાનુબિબી દ્વારા કરવામાં આવેલી ફરીયાદ અરજીએ સર્વોચ્ચ અધિકારીના હસ્તક્ષેપ પહેલાં તપાસ એજન્સી કદાચ આરોપીને શક્ય તેટલી મહત્તમ સજા અપાવવા પ્રયત્નશીલ હતી, કારણ કે તપાસ અધિકારીએ પ્રારંભથી જ કલમ ૩૦૪-એ હેઠળના ગુના માટે આરોપપત્ર દાખલ કરવાનો નિર્ણય કર્યો હતો, જે

દઢ અને પૂર્વગ્રહપૂર્ણ નિર્ણય જણાય છે; જો વાસ્તવમાં તે ફોજદારી બેદરકારીનો કેસ હતો, તો માત્ર તે વ્યક્તિ સામે જ આરોપપત્ર દાખલ થવું જોઈએ હતું, જે ગનને ખોટી રીતે હાથ ધરનાર હોવાનું જણાતું હોય, ત્રણેય સામે નહીં. જો તપાસ એજન્સીએ એકત્રિત કરેલા પુરાવામાંથી આરોપી નં ૨ એ ગન અનધિકૃત વ્યક્તિને સોંપી હતી તે બાબત બહાર આવતી હોય, તો આરોપી નં ૨ સામે શસ્ત્ર અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ દંડનીય અલગ ગુનામાં આરોપ મૂકી શકાતા, અને મુદ્દામાલ ગનની બેદરકારીપૂર્વક હાથવગારી માટે નહીં, કારણ કે આરોપી નં ૨ ના હાથ ધોવાના નમૂનાઓ લેવામાં આવ્યા નહોતા. ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એ છે કે આરોપી નં ૧ ના હાથ ધોવાના નમૂનામાં નાઈટ્રેટની હાજરી દેખાય છે. તે પરથી તે ગન વાપરનાર વ્યક્તિ હોઈ શકે એવી સ્થિતિ ઊભી થાય છે. ફરિયાદ પક્ષ મુજબ આરોપી નં ૩ વાહન ચલાવી રહ્યો હતો, તેથી તેના માટે ગન હાથ ધરવાનો કોઈ અવકાશ નહોતો; ત્યારે તેને કલમ ૩૦૪-એ હેઠળના દંડનીય ગુનાથી કેવી રીતે સંકળાવી શકાય. ભૂલભર્યા આરોપપત્રના આધારે તમામ આરોપીઓને મહત્તમ સજા થવાની શક્યતા હતી અને શરારતી અધિકારીએ તો સંહિતાની કલમ ૧૭૩ હેઠળના પોલીસ અહેવાલના છેલ્લા કોલમમાં ભિન્ન શબ્દરચના વાપરી “સી” સમરી અહેવાલ પણ દાખલ કરી શક્યો હોત. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે બાનુબિબીએ શ્રી. ભાયા સમક્ષ કરેલી અરજી, જેને પ્રથમ માહિતી અહેવાલ તરીકે ગણવામાં આવી છે, તે પહેલાં પણ એકત્રિત થયેલા સમગ્ર પુરાવા તરફ જરાય ધ્યાન આપ્યું નથી કે મનન કર્યું નથી. ગરીબ વિધવાને એમ લાગ્યું

હોવું જોઈએ કે તપાસ લાંબી ખેંચાતી હોવા છતાં કોઈ ઠોસ પરિણામ બહાર આવતું નહોતું અને આરોપી નં ૧ અને ૨ એવી રીતે મુક્તિનો લાભ ભોગવી રહ્યા હતા જાણે તેઓ પહેલેથી એલિસબ્રિજ પોલીસ અધિકારીઓને અને ત્યારબાદ ઉમરાળા પોલીસને માહિતી આપનાર હોય. જ્યારે ઉમરાળા પોલીસે સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવ્યું કે આક્ષેપ મુજબનો કોઈ ગુનો ઉમરાળા પોલીસ સ્ટેશનની અધિકારસીમામાં થયેલો નથી, ત્યારે પોલીસે બંને આરોપીઓને એટલે કે આરોપી નં ૧ અને ૩ ને અને ત્યારબાદ આરોપી નં ૨ ને ધરપકડ કરવી જ જોઈએ હતી. આરોપી પક્ષ તરફથી કોઈ વિશ્વસનીય પુરાવો અથવા સંભાવ્ય સમજૂતીના અભાવે, વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ માટે પોલીસે મનમાં ઉપજાવેલી એ નવીન કલ્પનાને સ્વીકારવાનો કોઈ અવકાશ નહોતો કે ગોળીબાર અકસ્માતવશ થયો હોઈ શકે અને ઇરાદાપૂર્વક નહીં. એક આરોપી, એટલે કે આરોપી નં ૩, સમગ્ર સમયગાળા દરમિયાન પોતાની હાજરી સ્વીકારે છે. આરોપી નં ૧ ની હાજરી ફરિયાદ પક્ષે તપાસેલા સાક્ષીઓના પુરાવાથી સંતોષકારક રીતે સ્થાપિત થાય છે અને ૨૧.૨.૧૯૮૪ ના રોજ વહેલી સવારે વી.એસ. હોસ્પિટલ ખાતે આરોપી નં ૧ ની હાજરી મક્કમ સ્વરૂપનો પુરાવો છે, અને તેથી હકીકતમાં વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે ફરિયાદ પક્ષનો કેસ માન્ય રાખ્યો છે. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે જે મુખ્ય ભાગ માન્યો નથી તે સ્પષ્ટ ભૂલ અને પુરાવાની અયોગ્ય મૂળવણી પર આધારિત છે. નોંધાયેલા નિષ્કર્ષો

આરોપીઓના વર્તન સામે નોંધપાત્ર રીતે ઉપલબ્ધ અને દૃઢ અભિપ્રાયાત્મક પુરાવાને અવગણીને નોંધાયા છે.

૨૯. પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત તમામ કેસોમાં આરોપી વ્યક્તિઓનું વર્તન સંબંધિત ગણાય છે. બનાવ પહેલાંનું વર્તન, વાસ્તવિક બનાવ બને ત્યારેનું વર્તન અને બનાવ પછીના વર્તન અંગે ફરિયાદ પક્ષે જો કોઈ પુરાવો રજૂ કર્યો હોય તો તે સંબંધિત ગણાય છે; અને પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત કેસમાં આરોપીના વર્તનની મૂલવણી કરતી વખતે સામાન્ય રીતે અદાલતો આરોપીના વર્તનને ઉપરોક્ત વર્ગોમાં વહેંચે છે. અહીં, હાલના કેસમાં, અગાઉ નોંધ્યું તેમ, રકમની વસૂલી માટે સાવરકુંડલા જવામાં આરોપી નં.૩ દ્વારા દર્શાવાયેલ અનિચ્છા અને તેની કાર્યપદ્ધતિથી શરૂઆતમાં દર્શાવેલી તૈયારી તથા ત્યારબાદ અંતિમ ક્ષણોમાં, જ્યારે તેઓ આરોપી નં.૩ની જ કારમાં સાવરકુંડલા જવા નીકળવાના હતા, ત્યારે વસૂલીના કામમાં મૃતકને ટાળવાનું તેનું વર્તન અવગણનિય ગણાવી શકાય તેમ નથી. એ જ રીતે, કાર સરળતાથી ચાલી શકે અને રસ્તામાં વચ્ચે કોઈ તકલીફ ઉભી ન કરે તે માટે કારને મેકેનિક પાસે મોકલવામાં આવી હતી, તે પણ એક વધુ હકીકતરૂપ પરિસ્થિતિ છે, જે સંયોગવશાત નોંધપોથી પર આવી છે; અન્યથા કાર વપરાશકર્તાને એવી કોઈ મોટી તકલીફ આપતી નહોતી. છતાં પણ, તે જ કારને ગેરેજવાળા પાસે મોકલવામાં આવી અને જે દિવસે આરોપી નં.૩ને મૃતક સાથે લાંબી સફરે

નીકળવાનું હતું એ જ દિવસે પાછી મેળવવામાં આવી. આ બાબત શીખેલ નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે અવગણી છે. એ જ રીતે, આરોપી વ્યક્તિઓ દ્વારા એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનને અને વી.એસ. હોસ્પિટલ ખાતે હોસ્પિટલ સત્તાધિકારીને આપવામાં આવેલી માહિતીમાં રહેલી અસત્યતા પણ મહત્વપૂર્ણ રીતે જોવાઈ જવી જોઈએ હતી. ડોક્ટરને કરવામાં આવેલ નિવેદનની સ્વીકાર્યતા તપાસના ઘેરામાં આવતી નથી, પરંતુ એલિસબ્રિજ પોલીસને આપવામાં આવેલી અરજી અને તેમાં દર્શાવાયેલ હકીકતો, એટલે કે અજાણ્યા વ્યક્તિ દ્વારા લૂંટનો ગુનો કરવામાં આવ્યો હોવાની આરોપી નં.૩ દ્વારા આપવામાં આવેલી ફરિયાદ વગેરે, અને તે ધક્કામુક્કીમાં અજાણ્યા અથવા અજ્ઞાત વ્યક્તિઓએ મૃતકને ગોળી વાગ્યાની ઈજા પહોંચાડી હોવાનું જણાવાયું હતું; ભલે તે પોલીસ સમક્ષ આરોપીનું નિવેદન હોવાથી અસ્વીકાર્ય માનીને તેને બાજુએ રાખવામાં આવે, તો પણ સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ અદાલત સમક્ષ આરોપી નં.૩ દ્વારા કરાયેલ નિવેદન નિશ્ચિતપણે ફરિયાદ પક્ષને મદદરૂપ થશે. એમ કહેવામાં આવ્યું કે આ બન્નેમાંથી કોઈને પણ મૃતકના મૃત્યુ વિષે જાણ કરવામાં આવી નહોતી અને તેઓ પોતાના મિત્ર એવા મૃતકની હત્યા શા માટે કરે. આ દલીલ શીખેલ નીચલી અદાલત સમક્ષ કરવામાં આવી હતી અને આ અદાલત સમક્ષ પણ શીખેલ વકીલ સુશ્રી અમી યાજ્ઞિક અને શ્રી સૈયદ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવી છે, પરંતુ અદાલત આરોપી વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ રહેલા આપરાધિક પુરાવાના સંદર્ભમાં અદાલતે પૂછેલા પ્રશ્નોના જવાબમાં સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ આરોપી નં.૩ દ્વારા કરવામાં

આવેલા નિવેદનનો સાર રજૂ કરવા ઇચ્છે છે. પ્રશ્ન નં.૨૩૧ થી ૨૫૪ના જવાબ આપતાં આરોપી નં.૩એ વ્યાવહારિક રીતે સલીમ, જે તેનો કર્મચારી છે, તેના મૌખિક કહેવાને સ્વીકાર્યું છે, જેના દ્વારા તેણે એ પણ સ્વીકાર્યું છે કે તે પોતાની કારમાં નીકળ્યો હતો. તેણે આ આરોપી અને સહઆરોપી આરોપી નં.૧ના હાથ ધોવડાવવાના નમૂનાઓ લેવામાં એફ.એસ.એલ. નિષ્ણાત દ્વારા કરાયેલ પ્રક્રિયા પણ સ્વીકારી છે. નિશ્ચિત જ, ગામ મેનીના રહેવાસી ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- કાળુભાઈએ ફરીયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું નથી, પરંતુ આરોપી નં.૩એ પ્રશ્ન નં.૨૭૫ના જવાબમાં ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- કાળુભાઈ મેનિવાળાની હાજરી અને બનેલી ગોળીબારની ઘટના સ્વીકારી છે. પ્રશ્ન નં.૨૫૮ના જવાબમાં તેણે જણાવ્યું છે કે તે પોતાનો લેખિત જવાબ રજૂ કરી રહ્યો છે અને તે લેખિત જવાબ આંક ૧૧૬ મુજબ નોંધપોથી પર ઉપલબ્ધ છે. આ સાચું છે કે નિવેદનનું સંપૂર્ણરૂપે વંચન થવું જોઈએ. જો અદાલત ફરીયાદ પક્ષે રજૂ કરેલા પુરાવાની શક્તિના આધાર પર એવું માને કે આરોપીના નિવેદનનો પોતાને દોષિત ઠેરવનારો કોઈ ભાગ ખોટો છે અથવા અન્ય રીતે સ્વીકાર્ય નથી, તો ફરીયાદ પક્ષના કેસની શક્તિની મૂલવણી કરતી વખતે આરોપીના નિવેદનનો પોતાને દોષિત ઠેરવનારો ભાગ અને/અથવા મહત્વપૂર્ણ હકીકતો બાબતે રહેલી અનુસૂચિત સ્વીકારોક્તિ રજૂ કરી શકાય અને અદાલત તે અંગે વિચારણા કરી શકે, એ કાનૂની સ્થિતિ છે. (એ.આઈ.આર. ૨૦૦૨ એસ.સી. ૩૫૮૨ – મોહન સિંહ વિ. પ્રેમ સિંહ). સુવિધા માટે, લગભગ છ પાનાં જેટલા લાંબા લેખિત

જવાબના સંબંધિત ફકરાઓનો સાર અમે રજૂ કરવા ઇચ્છીએ છીએ. તેણે જણાવ્યું છે કે મૃતક ફિરોઝભાઈ તેનો મિત્ર હતો અને તે તેના ધંધામાં મદદ કરતો હતો અને દેવાની વસૂલી કરવા જતાં પણ તે તેની સાથે જતો હતો તથા તે કામમાં મદદ કરતો હતો. ૨૦.૨.૧૯૮૪ના રોજ મૃતક ફિરોઝભાઈને વેપારીઓ પાસેથી રકમની વસૂલી માટે સાવરકુંડલા જવાનું હતું અને મૃતકે તેને સાથે આવવા વિનંતી કરી હતી અને તેની વિનંતિ મુજબ તેઓએ તેની નં. જી.જે. ઈ ૫૫૯૩ ધરાવતી કારમાં જવાનું નક્કી કર્યું હતું અને તેઓ ફિરોઝભાઈ તથા આરોપી નં.૧ અશરફખાન સાથે તે ફિયાટ કારમાં નીકળ્યા હતા. આરોપી નં.૨ આરોપી નં.૧નો તથા મૃતક ફિરોઝભાઈનો મિત્ર હતો અને મૃતક ફિરોઝભાઈ તથા અશરફખાનની વિનંતિ પર તેને તેમની સાથે લેવામાં આવ્યો હતો અને તેથી પ્રારંભમાં કાર ગામ ગાંગડ લઈ જવામાં આવી હતી. મૃતક ફિરોઝભાઈ, આરોપી નં.૧ અને આરોપી નં.૨ મહમ્મદખાનને શિકાર કરવાનો શોખ હતો. મહમ્મદખાને કારતૂસ સાથે પોતાની રાઈફલ લીધી હતી અને આરોપી નં.૨ ગામ ગાંગડથી તેમની સાથે જોડાયો હતો. તેઓ રાત્રે ૧૧.૩૦ વાગ્યાથી પેટ્રોલ પંપ ઉપર, એટલે કે બંસીધર ઓટોમોબાઈલ્સના પેટ્રોલ પંપ ઉપર, રાત્રી રોકાયા હતા, કારણ કે તે પેટ્રોલપંપવાળો આરોપી નં.૨ને ઓળખીતો હતો. તેણે સ્વીકાર્યું છે કે મોટર કાર તે ચલાવતો હતો. આરોપી નં.૧ અશરફખાન પાછળની જમણી બેઠક પર બેઠેલો હતો અને આરોપી નં.૨ ડ્રાઈવરની બેઠકની ડાબી બાજુએ, એટલે કે ડ્રાઈવરના બાજુમાં બેઠેલો હતો. નળ સરોવર નજીક તેમને મોટર કારના પ્રકાશમાં એક

સસલું દેખાયું અને તે સમયે મહમ્મદખાને પોતાની બંદૂક ભરેલી, પરંતુ નિશાન સાધી શકાય તે પહેલાં જ તે સસલું ભાગી ગયું. કારતૂસ ભરેલું જ રહ્યું. ત્યારબાદ જ્યારે તેઓ આગળ જઈ રહ્યા હતા, ત્યારે આરોપી નં.૨ને ઓળખીતો એક વ્યક્તિ, એટલે કે કાળુ મેર, નળ સરોવર તરફ જતો હતો અને તેને જોઈને તેમણે કાર ઊભી રાખી અને તેને મહમ્મદખાન સાથે આગળની બેઠક પર બેસવા કહેવામાં આવ્યું, કારણ કે આગળની બેઠક પર રાઈફલ રાખવા માટે જગ્યા નહોતી. તે અસુવિધાજનક હોવાથી રાઈફલ ફિરોઝભાઈને આપવામાં આવી અને મૃતક તથા આરોપી નં.૧ અશરફખાનની વચ્ચે ઊભી સ્થિતિમાં રાખવામાં આવી. કાર ઉબડખાબડ રસ્તેથી પસાર થતી હતી ત્યારે કારને જોરદાર આંચકો આવ્યો અને તેણે ગોળી ચાલ્યાનો અવાજ સાંભળ્યો. તે સમયે તેણે ઈજાગ્રસ્ત ફિરોઝભાઈને લોહીલુહાણ હાલતમાં જોયા. પૂછતાં અશરફખાને જાણ કરી કે બંદૂકમાંથી ગોળી ચાલી ગઈ છે. ત્યારબાદ બંદૂક મહમ્મદખાને લઈ લીધી. કારતૂસનો ખોખો બંદૂકમાંથી કાઢી સ્થળ પર ફેંકી દેવામાં આવ્યો હતો.

૩૦. ફક્ત ૬ માં જણાવવામાં આવ્યું છે કે મૃત્યુ પામેલ ફિરોઝભાઈને ઈજા થવાને કારણે તેઓ આઘાતમાં આવી ગયા હતા અને તેમણે તરત જ અમદાવાદ જવાનું નક્કી કર્યું હતું. તેઓ વારો ફેરવી આગળ વધ્યા અને અમદાવાદ તરફ નીકળ્યા. કાલુ મેરને મેની ગામના સાઈન બોર્ડ નજીક ઉતારી દેવામાં આવ્યો હતો. આરોપી નં. ૧ અને ૨ એ તેને ધમકી આપી હતી અને જણાવ્યું હતું કે

બનેલી ઘટનાનો ખુલાસો કરવો નહીં અને પોલીસને એવી જાણ કરવી કે જ્યારે તેઓ ઉમરાળા તરફ જઈ રહ્યા હતા ત્યારે અજાણ્યા વ્યક્તિઓએ કાર અટકાવી ગોળીબાર કર્યો હતો અને ફિરોઝભાઈને ઈજા પહોંચી હતી. ત્યાં સુધીમાં કાર ગંગડના સાઈન બોર્ડ સુધી પહોંચી હતી અને મહમ્મદખાન પોતાની બંદૂક સાથે કારમાંથી ઉતરી ગયો હતો. જતા વખતે તેણે ફરી ધમકી આપી હતી અને સાચી હકીકતો બહાર ન પાડવા જણાવ્યું હતું. એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે તે ધમકી અને ભય હેઠળ હતો, કારણ કે આરોપી નં. ૧ અને ૨ માથાભારે સ્વભાવના વ્યક્તિઓ છે અને તેને પોતાના જીવનનો ભય હતો. ત્યારબાદ, ફિરોઝભાઈને વી.એસ. હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ ડૉક્ટરે તેમને મૃત જાહેર કર્યા હતા. ત્યારબાદ, તેણે પોતાની કચેરીએ જાણ કરી હતી અને પોતાના કર્મચારીઓ અયુબ અને સલીમને વી.એસ. હોસ્પિટલ પર આવવા કહ્યું હતું. આ આરોપીનો એવો કેસ છે કે ઘટના દરમિયાન તે કાર હંકારતો હતો અને અમદાવાદ સુધી, જ્યાં સુધી ઈજાગ્રસ્તને વી.એસ. હોસ્પિટલમાં લાવવામાં આવ્યો, ત્યાં સુધી તે કાર ચલાવી રહ્યો હતો, અને કારના પાછળના ભાગમાં રાખેલી રાઈફલ કેવી રીતે છૂટી ગઈ તેની તેને ચોક્કસ જાણ નથી, કારણ કે તેનું ધ્યાન કાર હંકારવા પર કેન્દ્રિત હતું. તેનો એક હાથ સ્ટીયરિંગ પર હતો અને બીજો હાથ ગિયરમાં હતો. માર્ગ ખરાબ હોવાથી તેને વારંવાર ગિયર બદલવો પડતો હતો. જણાવવામાં આવ્યું છે કે શરૂઆતમાં તેની ધરપકડ કલમ ૩૦૪-એ હેઠળ

દંડનીય ગુનામાં કરવામાં આવી હતી અને તેને જામીન પર મુક્ત કરવામાં આવ્યો હતો. ત્યારબાદ, તેની અત્યંત ગંભીર ગુનામાં ધરપકડ કરવામાં આવી હતી.

૩૧. અમે નીચલી અદાલતમાંથી મંગાવવામાં આવેલ નોંધપોથી સાવધાનીપૂર્વક જોઈ છે અને તે પરથી એવું જણાય છે કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-એ હેઠળ દંડનીય ગુનો જામીનપાત્ર હોવાથી આરોપી વ્યક્તિઓને જામીન મંજૂર કરવામાં આવ્યા હતા. ત્યારબાદ, તે મુજબ માત્ર આરોપી વ્યક્તિઓની કાગદી ધરપકડ કરવામાં આવી હતી. એક આરોપીને પૂર્વજામીન મંજૂર કરવામાં આવ્યો હતો અને ત્યારબાદ સક્ષમ અદાલતના આદેશથી ત્રણેયને જામીન પર મુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા. આ બધાં પ્રક્રિયાત્મક પાસાં છે અને એલિસબ્રિજ પોલીસ દ્વારા પ્રારંભે ગુનાની નોંધણી થયા પછી બનેલી અનુપૂરક કાર્યવાહી સાથે અમારો કોઈ સંબંધ નથી. પરંતુ આરોપી નં ૩૦૧ નિવેદન ફરિયાદ પક્ષના કેસની મજબૂતીનું મૂલવણ કરવા માટે ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે. તે અન્ય બે આરોપી વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ ઉપયોગમાં લઈ શકાય નહીં, કારણ કે તે તેમના પર બંધનકારક નથી; પરંતુ ફરિયાદ પક્ષના કેસની મજબૂતીનું મૂલવણ કરતાં સમયે આ નિવેદનના ઉપયોગનો અંતિમ પ્રભાવ જો અન્ય બે આરોપી વ્યક્તિઓએ લીધો હોય તે બચાવને આંચકો પહોંચાડે, તો ફરિયાદ પક્ષ આ પરિસ્થિતિનો ઉપયોગ કરી શકે છે. એ સાચું છે કે દૃઢ અને વિશ્વસનીય પુરાવા અથવા બચાવ પક્ષની નબળાઈના અભાવે કોઈ વ્યક્તિને ગુનાથી સાંકળવી

જોઈએ નહીં. આરોપી નં ૧ અને ૩ પોતાને મિત્રો હોવાનું દાવો કરતા હોવા છતાં, અને આ અદાલત સમક્ષ પણ એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે આરોપી નં ૧ અને ૩ મિત્રો હતા, તો થોડાં હજાર રૂપિયાની નાની રકમ માટે તેઓને મૃતક ફિરોઝભાઈની હત્યા કરવાનો કોઈ કારણ નહોતું. અદાલત સમક્ષનો નિર્ણાયક પ્રશ્ન એ છે કે આરોપી નં ૩ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલ આકસ્મિક આગનો સિદ્ધાંત સ્વીકારવો જોઈએ કે નહીં, અથવા જ્યારે આરોપી નં ૩એ પોતે સ્પષ્ટપણે એવું જણાવ્યું નથી કે તે આકસ્મિક આગ હતી અને આરોપી નં ૧ દ્વારા ઇરાદાપૂર્વક કરાયેલ નહોતી, ત્યારે તેનો શું પ્રભાવ થશે. માત્ર એટલા માટે કે આરોપી નં ૩એ જણાવ્યું છે કે તે સમગ્ર સમયગાળા દરમિયાન કાર ચલાવી રહ્યો હતો, શું તે નિર્દોષિતાનો બચાવ રજૂ કરી શકે, અથવા તેને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ સાથે કલમ ૩૪ અને/અથવા ૧૧૪ હેઠળ દંડનીય ગુનામાં દોષિત ગણવો જોઈએ કે કેમ, એ પ્રશ્ન હતો જેને નીચલી અદાલતે સંબોધવાનો હતો અને અમારા મત મુજબ, માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે પુરાવાનું મૂલવણ કરતી વખતે કોઈ એકાગ્રતા દર્શાવી નથી.

૩૨. જે ડોક્ટરે મરણોત્તર પરીક્ષણ કર્યું હતું અને જે ડોક્ટરે શવપરીક્ષણની દેખરેખ રાખી હતી, તેમણે વ્યક્ત કરેલા મતોથી નોંધ પર એક તથ્યસ્થિતિ આવી છે કે મૃતકને આશરે ૮ થી ૧૨ ઇંચના અંતરેથી અથવા આશરે ૨ ફૂટના અંતરેથી, કે તે આસપાસથી, જીવલેણ ઇજા પહોંચી શકી હતી. ફરિયાદ પક્ષ સાક્ષી ૧ ડો.

ધનરાજ કોઠારો પોતાના જબાનીમાં જણાવ્યું છે કે ગોળીબાર એક ફૂટના અંતરની અંદરથી જ કરવામાં આવ્યો હોવો જોઈએ. ડો. કોઠારીના જણાવ્યા મુજબ વાસ્તવિક મરણોત્તર પરીક્ષણ ડો. સુશ્રી દેસાઈએ કર્યું હતું. પુરાવામાં રજૂ કરાયેલ અને ડો. સુશ્રી દેસાઈના હસ્તાક્ષરવાળું પ્રમાણપત્ર આંક ૫૦માં દર્શાવાયું છે કે ગોળીબારનું અંતર એક ફૂટની અંદર હતું. ડો. સુશ્રી દેસાઈનો પુરાવો આંક ૨૩ પર છે. તેમની લાંબી જરાબાત કરવામાં આવી છે. આરોપી નં ૧ અને ૨ તરફથી કરવામાં આવેલ જરાબાત દરમિયાન, તેમને કરાયેલ એવા સૂચનના જવાબમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે મૂળ અભિપ્રાયમાં તેમણે આ અંતર આશરે ૨ ફૂટ દર્શાવ્યું હતું, પરંતુ ડો. કોઠારી સાથે પરામર્શ કર્યા બાદ તેમણે તે એક ફૂટ કર્યું હતું. મરણોત્તર નોંધમાં કોલમ નં ૮માં ઉલ્લેખ છે કે મૃતકે પહેરેલી જાકેટ પર કાળા ડાઘ હતા. આરોપી નં ૩ તરફથી કરવામાં આવેલ જરાબાતમાં આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે, “જ્યાં જાકેટ પર છિદ્રો હતા ત્યાં મેં દાઝવાના નિશાન જોયા હતા. તે દર્શાવે છે કે આગ્રેય શસ્ત્રનો ઉપયોગ એક ફૂટના અંતરની અંદરથી થયો હતો અને તેમના મત મુજબ એક ફૂટ મહત્તમ અંતર છે.” એટલું સાચું છે કે ઇજાની દિશા ઉપરની તરફ હતી. ડબલ બેરલ મુદ્દામાલ બંદૂકની લંબાઈની વિગતો અને અન્ય માપદંડો પુરાવામાં ઉપલબ્ધ છે અને જો બંદૂકને ઊભી રાખવામાં આવી હોય, તો આકસ્મિક ગોળીબાર થવાની સ્થિતિમાં મોટર કારની છતના ઉપરના ભાગ પર અથવા કારના ઉપરના ભાગના કોઈ હિસ્સા પર પેલેટ્સ વાગવાને કારણે કેટલાક નિશાન પડ્યા હોત, જે કારની અંદરની છત પર દેખાયા હોત. દલીલખાતર એમ

માન્ય ધરીએ કે બંદૂક આડી પડી હોઈ શકે, તો મૃતકને છાતી પર ઇજા પહોંચી ન હોત. જો બંદૂકની નળી વ્યવહારમાં મૃતકને અડી રહી હોય અથવા ઉપરની દિશામાં પડેલા મૃતકને અતિ નજીક હોય, અને તે ન ઊભી હોય ન આડી, તો પ્રવેશ ઇજા એવી સ્વરૂપની ન હોત જેવી ડોક્ટરે જોઈ હતી અને મરણોત્તર નોંધમાં દર્શાવી હતી.

૩૩. અગાઉના પરિચ્છેદમાં આકસ્મિક આગના સિદ્ધાંત અંગે અમારી તરફથી કેટલીક વિગતવાર ચર્ચા કરવામાં આવી છે, પરંતુ તેવી પરિસ્થિતિમાં ત્રણેય આરોપીઓનું વર્તન નોંધપાત્ર રીતે જુદું હોત. આરોપી નં ૧ અને ૩, આરોપી નં ૨ ને તેની મુદામાલ હથિયાર સાથે પાછળ ન મૂકે. એવું જણાય છે કે વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે મુખ્યત્વે વિરોધી બનેલા સાક્ષીઓના નિવેદનો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું છે, જેમાં બાબુભાઈ બળદેવભાઈ – બગોદરા – ધોળકા ચાર રસ્તા સ્થિત બંસીધર ઓટોમોબાઈલ્સના કર્મચારી – અને ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી-૨૩ કાળુભાઈ ધૂલાભાઈ, ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી-૧૫ કરીમ ભાણા તથા ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી-૧૬ કાળુ મેરુ સાથે પંચ સાક્ષીઓનો સમાવેશ થાય છે, જેઓએ ફરીયાદ પક્ષના કેસને ટેકો આપ્યો નથી, જેમાં મુદામાલ બંદૂક, કારતૂસની ટોપી આંક વાય અને મેની ગામની સીમમાંથી, એટલે કે ફરીયાદ પક્ષ મુજબ આરોપી નં ૩ દ્વારા દર્શાવવામાં આવેલ ઘટનાસ્થળ પરથી એકત્ર કરાયેલ નિયંત્રિત માટીના જમી પંચના સાક્ષીનો પણ સમાવેશ થાય છે. જો કોઈ સાક્ષી

સંપૂર્ણપણે અવિશ્વસનીય હોય, તો તેના પુરાવાનો ઉપયોગ પુષ્ટિકારક પુરાવા તરીકે કરી શકાય નહીં. ફરિયાદ પક્ષ કાયદેસર રીતે બે વિરોધી સાક્ષીઓના પુરાવા વાંચવાનો અને તેમાંથી ફરિયાદ પક્ષના હિતમાં તારણો કાઢવાનો પ્રયાસ કરી શકતું નથી. પરંતુ પોલીસ કર્મચારીઓના પુરાવાને સ્વીકારવામાં કોઈ અવરોધ નથી. પુરાવામાંથી પ્રગટ થતી પરિસ્થિતિઓ એટલી પૂરતી છે કે તે દર્શાવે છે કે એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનને અને તેના અનુસંધાને ઉમરાળા પોલીસ સ્ટેશનને આપવામાં આવેલી કેટલીક ખોટી માહિતીના કારણે પોલીસ વાસ્તવિક ઘટનાસ્થળે પહોંચી શકી નહોતી. આરોપી નં ૩ ને માહિતીદાતા માનીને ગુનાનો પત્તો લગાવવા બધા વાજબી પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા હતા અને જ્યારે એવું જાણવા મળ્યું કે વાસ્તવિક હકીકત તે વ્યક્તિઓ દ્વારા ખુલાસામાં આવી નહોતી જેઓ મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિની વાસ્તવિક સંગતમાં હતા. વિશ્વસનીય માનવામાં આવેલા પોલીસ સાક્ષીઓના પુરાવાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે પોલીસ આરોપી પાસેથી પ્રાપ્ત સંકેતના આધારે ઘટનાસ્થળે પહોંચી શકી હતી. એ સાચું છે કે આરોપી નં ૩ દ્વારા કરાયેલ કોઈપણ નિવેદન પુરાવામાં જઈ શકતું નથી અને ગ્રાહ્ય ન હોવાને કારણે ફરિયાદ પક્ષના સમર્થનરૂપે પુરાવાના ભાગ તરીકે વાંચી શકાતું નથી. પરંતુ વર્તમાન કેસમાં, ફરિયાદ પક્ષે એ સાબિત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે કે પૂછપરછ દરમિયાન મળેલો સંકેત, ફરિયાદપક્ષ સાક્ષી- કરીમ ભાણા, ફરિયાદપક્ષ સાક્ષી- કાળુ મેરુ અને તે પંચો, જેઓની હાજરીમાં શ્રી ઝાલા દ્વારા નિયંત્રિત માટી એકત્ર કરવામાં આવી હતી, તેઓ વિરોધી બની ગયાં હોવા છતાં, ટકાવી રાખવા યોગ્ય

છે. રવાનગી નોંધ આંક ૭૯ અન્ય પુરાવા સાથે મળીને સંતોષકારક રીતે સાબિત કરે છે કે કારને વિગતવાર પરીક્ષણ માટે એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશન દ્વારા ૨૨.૪.૧૯૮૪ના રોજ એફ.એસ.એલ. સત્તાધિકારી પાસે મોકલવામાં આવી હતી. તેથી, માટી/કાદવ વગેરેના નમૂનાઓ ૨૨મી એપ્રિલથી એફ.એસ.એલ. સત્તાધિકારી પાસે હતા અને ત્યારબાદ નિયંત્રિત માટી વિશ્લેષણ માટે મોકલવામાં આવી, જેથી ૨૧મી ફેબ્રુઆરીના ઘટનાકાળ દરમિયાન અથવા ૨૦મી ફેબ્રુઆરીની મધ્યરાત્રી પછી તરત જ કાર પર રહેલી માટી/કાદવ સાથે તેની તુલના કરી શકાય. આંક ૭૯ પર માટીની પુનઃપ્રાપ્તિ અંગે હકારાત્મક પુરાવો ઉપલબ્ધ છે અને વ્યવહારમાં પુનઃપ્રાપ્તિની પ્રામાણિકતા અંગે કોઈ જરાય ઊલટતપાસ કરવામાં આવી નથી. પોલીસ અધિકારીને સીલ કરવાની બાબત અંગે તપાસવામાં આવ્યો છે. રવાનગી નોંધ આંક ૭૯ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે માટીનો નમૂનો સીલબંધ સ્થિતિમાં હતો અને તે સીલ અખંડિત અવસ્થામાં એફ.એસ.એલ. સુધી પહોંચ્યો હતો. ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી ઝાલાની ઊલટતપાસ (પેપર બુકનું પાનું ૨૮૩) પરથી વિપરીત એવો અભિપ્રાય થાય છે કે બચાવ પક્ષ ઘટનાસ્થળ પરથી માટીની પુનઃપ્રાપ્તિ અથવા શ્રી ઝાલા દ્વારા તેના સીલકરણ બાબતે વિવાદ કરતો નથી. આ સંબંધિત અને મહત્વપૂર્ણ પુરાવાનો ભાગ હોવા છતાં વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે આ પુરાવાને કોઈ મહત્વ કેમ આપ્યું નથી તે અમે સમજી શકતા નથી. અમે અગાઉ ચર્ચા કરી છે કે કાર પર મળેલી માટી અને પોલીસ દ્વારા એકત્રિત કરી સીલ કરાયેલ નિયંત્રિત માટી

વચ્ચેની સમાનતા સંતોષકારક રીતે આ વાત સ્થાપિત કરે છે કે આરોપી નં ૩ની માલિકીની કાર ઓછામાં ઓછી એકવાર તો ઘટનાસ્થળે હાજર હતી અને તે પણ રૂમ્મી ફેબ્રુઆરી પહેલાં, કારણ કે તે દિવસે કાર પરીક્ષણ માટે એફ.એસ.એલ.ને મોકલવામાં આવી હતી. નિયંત્રિત અને નમૂના માટીની પુનઃપ્રાપ્તિ અંગે પંચ સાક્ષી વિરોધી બની જવાથી શ્રી ઝાલા દ્વારા રજૂ કરાયેલ પુરાવા અને એફ.એસ.એલ. દ્વારા વ્યક્ત કરાયેલ હકારાત્મક અભિપ્રાયનો નાશ થતો નથી. બે ભિન્ન સ્થળોથી, અર્થાત્ પૂછપરછ દરમિયાન પોલીસના ધ્યાન પર આવેલ ઘટનાસ્થળ પરથી તથા મોટરકારમાંથી પ્રાપ્ત થયેલી માટીની સમાનતા અંગે વ્યક્ત કરાયેલ અભિપ્રાયને અવગણવાનું અમને કોઈ કારણ નથી. આ પુરાવો આરોપી નં ૩ની માલિકીની કાર અને ઘટનાસ્થળને સંતોષકારક રીતે જોડે છે. આરોપીઓના વર્તન અંગે કેટલીક ટિપ્પણીઓ કરવામાં આવી છે. પરંતુ, વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે આ મુદ્દા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જોઈએ હતું કે જ્યારે મોટરકારમાંથી મળી આવેલ માટી ઘટનાસ્થળ અને કાર વચ્ચેનો સંબંધ સ્થાપિત કરે છે, ત્યારે ચક્કરના નિશાન કેવી રીતે અને શા માટે જુદા હોઈ શકે. એ સાચું છે કે ફોટોગ્રાફ લેવામાં આવ્યા તે સમયે, લાંબા સમયના અંતરાલ પછી તે લેવામાં આવ્યા હોવાથી, આસપાસના વિસ્તારના ખેડુતો દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતા વાહન સહિત અન્ય વાહનો પણ ત્યાંથી પસાર થયા હોઈ શકે. આ સંભાવના અમુક અંશે આરોપીઓના પક્ષમાં તુલા ઝુકાવે છે અને અદાલતે આરોપીઓ વિરુદ્ધ એવો નિષ્કર્ષ કાઢવો જોઈએ નહીં કે આરોપીઓએ

ચોક્કસપણે ટાયર બદલવાની વ્યવસ્થા કરી હશે, કારણ કે તેઓ તે ધંધાની લાઈનમાં હતા અને તેમના માટે એવું કરવું સહેલું સંભવ હતું અને તેઓ ચક્કરના નિશાન અંગે અનુકૂળ વિરોધાભાસી અહેવાલ મેળવી શકે. જ્યારે માટી મેળ ખાય છે, ત્યારે ચક્કર જુદા હોઈ શકે નહીં. તેથી, “એફ” અને “જી” પરિસ્થિતિઓ અંગે વિચાર કરતી વખતે વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે ટાયરના નિશાનોમાં રહેલી અસમાનતાને જે રીતે પ્રાધાન્ય આપ્યું છે તેને વધુ વજન આપવું જોઈએ નહીં, કારણ કે શ્રી ઝાલાના મૌખિક પુરાવા સાથે માટીની સમાનતા દર્શાવતો વધુ વૈજ્ઞાનિક અને વિશ્વાસપ્રેરક અહેવાલ સ્વરૂપે પુરાવો નોંધ પર ઉપલબ્ધ છે.

૩૪. ઉપલબ્ધ પુરાવાના આ સમૂહમાં, આરોપી નં. ૩ દ્વારા પોતાની કારના ઉપયોગ અંગેનું નિવેદન તથા ઘટનાસ્થળે તેની કારની હાજરી સંબંધિત બાબત પ્રાસંગિક બને છે. વિધાવાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે આ નિર્ણાયક પાસાને અવગણવો યોગ્ય નહોતો અને તેના પરિણામે પુરાવાની મૂલવણીમાં ગંભીર ભૂલ સર્જાઈ છે, કારણ કે આરોપી નં. ૩ એ પોતાની કારનો ઉપયોગ અને તેનું નળ સરોવર તરફનું ગમન સ્વીકાર્યું છે.

૩૫. પરિસ્થિતિ “ઈ” સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે, વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે અનેક મહત્વપૂર્ણ પાસાઓ તથા દૃઢ પુરાવાની ઉપલબ્ધિને અવગણ્યા છે અને અમારા મત મુજબ, પરિસ્થિતિ “ઈ”ના સંદર્ભમાં વિદ્વાન

નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે નોંધેલ નિષ્કર્ષ પુરાવાની ઉપલબ્ધિના પ્રકાશમાં ન તો મનાવનારો છે કે ન સ્વીકાર્ય છે. એ સાચું છે કે આંક વાય પછીના તબક્કે એકત્રિત કરવામાં આવ્યો હતો અને પંચોએ ફરિયાદ પક્ષના મામલાને સમર્થન આપ્યું નથી, પરંતુ ફરીથી શ્રી ઝાલાનું સાક્ષ્ય સંબંધિત જણાય છે, જેમાં તેમણે જણાવ્યું છે કે આંક વાય એટલે કે વપરાયેલ કાર્ટ્રિજનો એક ભાગ ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- કરીમ ભાણા દ્વારા બતાવેલ જગ્યાથી અને પંચોની હાજરીમાં મળ્યો હતો, પરંતુ એવું જણાય છે કે ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- કરીમ ભાણા અને બે પંચો ફરિયાદ પક્ષ પ્રત્યે સંપૂર્ણ પ્રતિકૂળ બન્યા હતા; તેમ છતાં, શ્રી ઝાલાનું સાક્ષ્ય એ નિષ્કર્ષે પહોંચવા માટે પૂરતું છે કે આંક વાય, એટલે કે વપરાયેલ કાર્ટ્રિજની ધાતુની ટોપી, નિર્ધારિત સમય અને તારીખે પંચોની હાજરીમાં સીલ કરવામાં આવી હતી. પંચોના હસ્તાક્ષરની સરચાઈનો કે સીલ કરવાની પ્રક્રિયાનો ઇનકાર કરવામાં આવ્યો નથી. ફરિયાદ પક્ષ મુજબ આ આર્ટિકલ, આંક વાય, તા. ૧૨.૩.૧૯૮૪ના રોજ મળ્યો હતો. પુરાવા નષ્ટ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ અંતે પોલીસ ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- કરીમ ભાણાના નિવાસસ્થાનેથી આંક વાય (આર્ટિકલ નં. ૩૬) સુધી પહોંચી શકી હતી. તે રસોઈ માટે વપરાતા ગામઠી ભઠ્ઠીની રાખમાંથી મળ્યો હતો, જેને લોકપ્રિય રીતે “ચુલા” તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આ આંક વાય (આર્ટિકલ નં. ૩૬) ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- કરીમ ભાણાએ રજૂ કર્યો નહોતો, પરંતુ તે શોધ દરમિયાન મળ્યો હતો. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૨૦૧ હેઠળ દંડનીય ગુનામાં પોલીસ આ ફરીયાદપક્ષ

સાક્ષી- કરીમ ભાણાને આરોપી તરીકે જોડીને શકતી હતી અથવા તે હેતુસર તેના વિરુદ્ધ જુદું આરોપપત્ર દાખલ કરી શકતી હતી, પરંતુ તપાસ એજન્સીને શ્રેષ્ઠ રીતે જાણીતા કારણોસર, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૩૬, ૩૦૪-એ અને ૨૦૧ હેઠળ દંડનીય ગુનાના સંબંધમાં, આશ્ચર્યજનક રીતે, ત્રણેય આરોપીઓ સામે તપાસ એજન્સીએ તૈયાર કરેલા પ્રાથમિક અહેવાલમાં તેને સાક્ષી બનાવવામાં આવ્યો હતો. અગાઉ ચર્ચા મુજબ, જ્યારે ફોજદારી બેદરકારીનો આરોપ મૂકવામાં આવે છે, ત્યારે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪-એ હેઠળના દંડનીય ગુનામાં દોષી મનોદશા માટે કોઈ સ્થાન રહેતું નથી. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૨૦૧ની યોજના અહીં પુનઃઉત્પાદિત કરવી જરૂરી નથી, પરંતુ આ કલમ હેઠળની દંડનીય જવાબદારી ત્રણ મુખ્ય ભાગોમાં વહેંચાયેલી છે અને તેથી, પોલીસે શરૂઆતમાં તૈયાર કરેલા અહેવાલ મુજબ કોઈપણ આરોપીને ત્રીજી કક્ષાના, એટલે કે કલમમાં દર્શાવેલ અન્ય બે કરતાં ઓછી ગંભીર કક્ષાના, ગુનાથી જોડવામાં આવી શક્યા હોત નહીં. પોલીસ દ્વારા પૂર્વ અહેવાલમાં ઉલ્લેખિત કલમ ૩૩૬નો સાદો વાચન પણ એવું દર્શાવે છે કે માનવજીવનને અથવા અન્યની વ્યક્તિગત સુરક્ષાને જોખમમાં મૂકી શકે તેવી ઉતાવળભરી અને બેદરકારીપૂર્ણ ક્રિયા માટે તેમાં દંડની જોગવાઈ છે. તેથી, વિદ્વાન વકીલ દ્વારા જિરહ દરમિયાન ખાસ કરીને એફ.એસ.એલ.ના નિષ્ણાત ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- ૭ – જયપ્રકાશ બારોટને જે અનુમાન રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં આ સાક્ષીને એવું સૂચન કરવામાં આવ્યું હતું કે મુદામાલ બંદૂકમાં અનેક બાબતો અગાઉથી

માન્ય ધરીએ તો અંદર રહેલો અને મૂળરૂપે નિશાન એટલે કે દોડતા સસલાને મારવા માટે ભરાયેલ કાર્ટ્રિજ ફાયર થયો હોઈ શકે, તે ધ્યાનપાત્ર છે. તેનો અર્થ એ થાય છે કે આરોપી વ્યક્તિઓએ અથવા તેમમાંથી કોઈ એકે કહેલી કથા, કલમ ૧૭૩ હેઠળ અંતિમ અહેવાલ રજૂ કરતી વેળાએ, સ્વીકારવામાં આવવાની હતી; પરંતુ વધુ તપાસ થવાને કારણે, એફ.એસ.એલ. દ્વારા રજૂ કરાયેલા અહેવાલની નિકટથી તપાસને કારણે અને ઈન્સ્પેક્ટર જનરલ, સી.આઈ.ડી. કાઠમ તરીકે કાર્યરત સર્વોચ્ચ અધિકારીના હસ્તક્ષેપથી પોલીસે આરોપીઓ સામે આરોપપત્ર દાખલ કર્યું. તેથી, પુરાવાનું અત્યંત નજીકથી મૂલવવું આવશ્યક હતું અને અમારા મત મુજબ, વિદ્વાન નીચલી અદાલતનો અભિગમ ઉપેક્ષાપૂર્ણ જણાય છે. બંદૂકની માલિકી શંકાથી પર સ્થાપિત થઈ ગઈ છે અને તેથી આંક-વાય એટલે કે આર્ટિકલ નં. ૩૬ની જમીને યોગ્ય દૃષ્ટિકોણથી જોવી જોઈતી હતી. તારીખ મહત્વપૂર્ણ છે, કારણ કે આરોપી નં. ૨ દ્વારા રજૂ કરાયેલ મુદામાલ બંદૂક તા. ૧૦.૩.૧૯૮૪ના રોજ પહેલેથી જ જપ્ત કરીને સીલ કરવામાં આવી હતી. આરોપી નં. ૨એ પુષ્ટિ કરી છે કે તા. ૧૦.૩.૧૯૮૪ના રોજ આશરે ૬.૦૦ વાગ્યે તેના નિવાસસ્થાનેથી મુદામાલ બંદૂક અને પરવાનો જપ્ત કરવામાં આવ્યા હતા. જ્યારે આ હકીકત સ્વીકારાયેલી છે, ત્યારે હથિયારની વસૂલાત અંગે પોલીસે તૈયાર કરેલ પંચનામું, એટલે કે આંક ૫૭, અવિશ્વાસ કરવા માટે અદાલત પાસે કોઈ કારણ નથી. દસ્તાવેજ આંક ૫૭માં હથિયારનું વિગતવાર વર્ણન, તેની લંબાઈ વગેરે દર્શાવવામાં આવ્યા છે, જેમાં ઉલ્લેખ છે કે બંદૂકને કપડાની થેલીમાં મૂકી તેના પર

પોલીસની સીલ લગાવવામાં આવી હતી. પંચનામું ૧૮.૦૦ થી ૧૮.૩૦ કલાક દરમિયાન તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું. આરોપી નં. ૨નું એવું કહેવું નથી કે તે ૧૦મી તારીખ પહેલાંના સમયમાં જમ કરવામાં આવી હતી, તેમજ મુદામાલ હથિયાર જમ કરનાર અધિકારી શ્રી ઝાલા સહિત કોઈપણ પોલીસ સાક્ષીને એવો સૂચન પણ કરવામાં આવ્યો નહોતો. જ્યારે મુદામાલ હથિયાર – બંદૂક – તે સમયે જમ કરીને સીલ કરવામાં આવી હતી, જે બાબત આરોપી નં. ૨એ દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ નોંધાયેલ પોતાના નિવેદનમાં પણ સ્વીકારી છે, ત્યારે નિર્ણાયક પ્રશ્ન એ ઉભો થાય છે કે પરીક્ષણ-ફાયર માટે વપરાયેલ કાર્ટ્રિજ પર મળેલા સમાન નિશાનો, એફ.એસ.એલ.ના નિષ્ણાતે આંક વાચ – આર્ટિકલ નં. ૩૬ પર નોંધેલા નિશાનો સાથે કેવી રીતે સરખા હોઈ શકે, કારણ કે જમીનું સ્થળ જુદું છે, અને આ આર્ટિકલની જમીની તારીખ અને સમય પણ જુદા છે. ફરીયાદ પક્ષ વિરુદ્ધ એવું માનવું અતિશય થશે કે મુદામાલ બંદૂક જમ થયા પછી, આરોપીઓ વિરુદ્ધ પુરાવો ઊભો કરવા અને આરોપી નં. ૨ને ખોટી રીતે આ ગુનામાં ફસાવવા માટે પોલીસે જ ફાયરિંગ કર્યું હશે અને પછી ટોપીને ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- કરીમ ભાણાના ઘરમાંથી મળેલ આર્ટિકલ તરીકે દર્શાવી હશે. આ બધું અત્યંત જોરશોરથી કર્યા પછી પણ, તપાસ અધિકારી ઉપરોક્ત કલમો હેઠળ આરોપપત્ર/અહેવાલ દાખલ કરવાનો વિચાર કરે કે આરોપીઓને વધુ ગંભીર ગુનામાં ફસાવે, તે પણ એક પ્રશ્ન રહેશે. અદાલત કોઈ કલ્પનાઓ ઊભી કરવામાં રસ ધરાવતી નથી, પરંતુ હકીકત એ રહે છે કે કેમ ૮મી માર્ચ પછી

અને ૧૪મી માર્ચ પહેલાં જ આ પુરાવો એકત્રિત થયો. મૃતક સંબંધે થયેલો ફોજદારી અયોગ્ય કૃત્ય કોઈ બેદરકારીનું પરિણામ નહોતું પરંતુ ઈરાદાપૂર્વક કરાયેલ કૃત્ય હતું, એવો પ્રાથમિક નિષ્કર્ષ નોંધવામાં તપાસ એજન્સીની કોઈ ભૂમિકા ન હતી. તેમાંથી એવો અનુમાન કરવું શક્ય હતું કે દોષી મનોદશા હાજર હતી. શ્રી જાડેજાએ જે થોડી તપાસ હાથ ધરી હતી તે ખૂબ જ ઔપચારિક હોવાનું જણાય છે. શ્રી જાડેજાએ જે પુરાવો એકત્રિત કર્યો હતો તે ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- ૨, એટલે કે મૃતકની પત્ની, તથા મૃતકના ભાઈ પાસેથી પણ એકત્રિત કરી શકાય તેમ હતો. તપાસ એજન્સી પાસે પૂરતો પુરાવો હતો કે મૃતક ત્રણેય આરોપી વ્યક્તિઓની સંગતમાં હતો. શરૂઆતમાં તે આરોપી નં. ૧ અને ૩ની સંગતમાં હતો અને ત્યારબાદ આરોપી નં. ૨ તે સંગતમાં જોડાયો હતો. તેથી, પોલીસએ અંતે સી.આઈ.ડી. કાઈમના ઈન્સ્પેક્ટર જનરલ શ્રી ભાયા ના કહેવા પરથી અને મૃતકની વિધવા દ્વારા આપવામાં આવેલી અરજીના પ્રભાવ હેઠળ, ત્રણેય આરોપીઓ સામે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળના ગંભીર દંડનીય ગુનામાં આરોપપત્ર દાખલ કરવાનો નિર્ણય લીધો હતો, એવી દલીલ સ્વીકારવા અદાલત ઝુકતી નથી.

૩૬. શ્રી બારોટના અભિપ્રાયરૂપ પુરાવાને વાંચવામાં આવે તો તેમાં તાત્વિક ફેરફાર જણાય છે. અમે તેમની જબાનીનું સેશન્સ ટ્રાયલની કાર્યવાહી સાથે સાવધાનીપૂર્વક અધ્યયન કર્યું છે. શ્રી બારોટ તારીખ ૨૨.૧૧.૧૯૮૫ના રોજ

સાક્ષીપેટીમાં હાજર થયા હતા. તૈયાર કરવામાં આવેલી કાર્યવાહી મુજબ, તેઓ અદાલત દ્વારા તપાસવામાં આવેલા એકમાત્ર સાક્ષી હતા. આ સાક્ષીની જિરહ પરથી એ સમર્થિત થાય છે કે એ જ દિવસે આ સાક્ષીને એક અથવા બે પ્રશ્નો પૂછવામાં આવ્યા હતા અને વિરામ પછી આ સાક્ષીના પુરાવાનું નોંધણીકરણ મુલતવી રાખવામાં આવ્યું હતું, પરંતુ આ સાક્ષીના પુરાવાનું (આંક ૩૧) નોંધણીકરણ શરૂ કરવાની જગ્યાએ, અદાલતે તે દિવસે પુરાવા નોંધવાની કાર્યવાહી પૂર્ણ થયાનું નોંધ્યું અને મામલો મુલતવી રાખ્યો. કાર્યવાહીમાંથી જણાય છે કે પુરાવા નોંધવાની કાર્યવાહી બચાવ પક્ષના વકીલની વિનંતિ પર મુલતવી રાખવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ, આ સાક્ષીના પુરાવા નોંધવા માટે કેસ તારીખ ૨.૧૨.૧૯૮૫ના રોજ, અર્થાત અંદાજે ૧૦ દિવસથી વધુના અંતરે, મુકવામાં આવ્યો હતો. આરોપી નં ૧ અને ૨ તરફથી હાજર રહેલા વકીલે બીમારીની નોંધ રજૂ કરવાને કારણે કેસ ફરીથી ૧૦.૧૨.૧૯૮૫ સુધી મુલતવી રાખવામાં આવ્યો. તે દિવસે, આરોપી નં ૧ અને ૨ના વકીલે જિરહ કરી નહોતી, કારણ કે આરોપી નં ૧ અને ૨ તરફથી કોઈ તપાસ કરવામાં આવી નહોતી. આરોપી નં ૩ તરફથી હાજર રહેલા વકીલે આ સાક્ષીની જિરહ કરી હતી અને એકથી વધુ કલ્પનાઓ ઉભી કરતી તથા પૂર્વધારિત પરિસ્થિતિઓ માન્ય રાખતી રીતે ઘડાયેલા પ્રશ્નોના જવાબો અપાયા હતા. આવા અસામાન્ય પ્રશ્નોને મંજૂરી અપાઈ હોય એવું જણાય છે, પરંતુ હકીકત એ છે કે શ્રી બારોટે એવો અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે બધી પૂર્વધારણાઓ અને કલ્પનાઓને ધ્યાને લઈ કોઈ વસ્તુ

ટ્રિગરને અથડે અથવા વાગે તો બંદૂક અકસ્માતવશ ફાયર થઈ શકી હોત. સુવિધા અને સંક્ષિપ્તતા ખાતર, અમે આરોપી નં ૩ તરફથી પૂછાયેલા પ્રશ્નોના પ્રતિભાવમાં આ સાક્ષીએ તારીખ ૧૦.૧૨.૧૯૮૫ના રોજ પ્રાદેશિક ભાષામાં, એટલે કે ગુજરાતી ભાષામાં આપેલા જવાબનો સંબંધિત ભાગ પુનઃઉત્પન્ન કરવા ઈચ્છીએ છીએ.

"ચાલતી વખતે ગાડીમાં આંચકો લાગવાથી મુદામાલની બંદૂક પડી જાય અને ટ્રિગર ઉપર કોઈ વસ્તુ અકસ્માત અથડાઈ જાય તો તે બંદૂક ફૂટી જાય. આ બંદૂકમાં કારતૂસ ભરેલો હોય અને સેફ્ટી ચડાવેલી રહી ગઈ હોય અને ઉપર કહ્યું તેમ ચાલતી ગાડીમાં આંચકો લાગવાથી બંદૂક અથડાય અને ટ્રિગર ઉપર કોઈ વસ્તુ અથડાઈ જાય તો આ સંજોગોમાં અકસ્માત ફૂટી જવાના સંજોગો થાય. આ કેસમાં મારા મંતવ્યો જોતાં બે ફૂટથી ઓછા એટલે ચાર કે પાંચ ઇંચ જેટલા અંતરથી પ્રહાર સંભવિત છે. ચાલતી વખતે ગાડીમાં મરનાર અને બીજી વ્યક્તિ બેઠેલ હોય અને મરનારને જે ઈજા થઈ છે, તે ઈજાનો પ્રકાર ઈજાની દિશા નીચેથી ઉપર જાય છે. તેથી મરનાર પાસે પડેલી બંદૂક અને ઈજાનો પ્રકાર જોતાં અકસ્માત ફૂટી જવાની શક્યતા વધારે છે. મોટરના દરવાજા પાસેથી અને અંદરની બાજુથી દારૂનો પાવડર મળેલ છે. માટે બંદૂક કારની અંદર ફૂટેલી હોવી જોઈએ તેમ કહી શકાય."

૩૭. આ જવાબથી આ સાક્ષી તથા નોંધ પર ઉપલબ્ધ અન્ય વૈજ્ઞાનિક પરીક્ષણો અને અહેવાલોના આધારે આપવામાં આવેલ અંતિમ અભિપ્રાય નષ્ટ થતો નથી. પરિસ્થિતિ “ઈ” અંગે નિષ્કર્ષ આંકતી વખતે, વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે પુરાવાની સમગ્રતાને અવગણેલી છે. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે વસ્તુઓની તપાસ પરથી સીધેસીધો આપવામાં આવેલ અભિપ્રાય તથા અનુમાનાધારિત સંયુક્ત પ્રશ્નોના આપવામાં આવેલા જવાબોને ધ્યાનમાં લેવા જોઈએ હતા. આવા પ્રશ્નોને અદાલતે નામંજૂર કરી શક્યા હોત. વકીલને પ્રત્યેક અનુમાન અને પૂર્વધારણાને અલગ કરીને રજૂ કરવા માટે કહેવામાં આવી શક્યા હોત. ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી ૭ ની મુખ્ય તપાસમાં કોઈ અવકાશ રહેતો નથી કે જ્યાં સુધી બંદૂકનો પ્રશ્ન છે ત્યાં સુધી ઝટકા કે ઉબડખાબડ રસ્તાના કારણે, ભલે સલામતી કેપ એટલે કે સલામતી તાળું લગાવવામાં આવ્યું ન હોય, આકસ્મિક રીતે ફાયર થવાની કોઈ સંભાવના નહોતી. તપાસ એજન્સી દ્વારા સ્પષ્ટ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો હતો અને નિષ્ણાતે બંદૂકને અમુક ઊંચાઈ પરથી ફેંક્યા પછી પણ સકારાત્મક રીતે અભિપ્રાય આપ્યો હતો, અને આ સાક્ષીએ એમ પણ જણાવ્યું હતું કે વિગતવાર તપાસ અને પ્રયોગો બાદ તેઓ આ નિષ્કર્ષે પહોંચ્યા હતા કે ટ્રિગર દબાવવામાં ન આવે ત્યાં સુધી બંદૂક ફાયર થઈ શકતી નથી. તેમણે તમામ પ્રયોગો કર્યા હતા અને આ પ્રયોગોનું વર્ણન પણ તેની જુબાનીના પરિચ્છેદ ૫ માં કરવામાં આવ્યું છે. તેથી, અનુમાનાધારિત પ્રશ્નોના આધારે આ સાક્ષીએ જિરહમાં આપેલા જવાબોને

નીચલી અદાલતે કોઈ મહત્વ આપી શક્યું ન હોત. એ જ રીતે, આંક વાય સંદર્ભે વ્યક્ત કરાયેલ અભિપ્રાય તથા આરોપી નં.૧ ના હાથ ધોયેલા નમૂનામાં નાઈટ્રેટના અંશ મળ્યા હોવાના અભિપ્રાયને અવગણી શકાય નહિ, કારણ કે આરોપી નં.૧ નું એવું કહેવું નથી કે તે બંદૂકથી અત્યંત નજીક હતો જેથી નાઈટ્રેટ તેના હાથને સ્પર્શી શક્યું હોત અને હાથ ધોયેલા નમૂનામાં તેનું અનુસંધાન મળી શક્યું હોત. અદાલતને એવું માનવાનો આધાર છે કે હાથ ધોયેલા નમૂનાનો અર્થ કાંડા સાંધા સુધીના અથવા ઉપરના અમુક ભાગ સુધીના હાથનો ધોવાણ લેવાયો હોવો જોઈએ. તબીબ તથા શ્રી બારોટ દ્વારા આંકવામાં આવેલ ફાયરનું અંતર નજીકના અંતરેથી થયેલા ફાયરનું સૂચક છે અને સાથે સાથે ગોળીઓનું ઉપર તરફથી પ્રવેશવું મૃતક વ્યક્તિના શરીરની સ્થિતિ પણ દર્શાવે છે. અદાલતે મૃતક ફિરોઝભાઈના લોહીમાં મળેલ આલ્કોહોલની ટકાવારીને સંપૂર્ણપણે અવગણેલી છે. આરોપી નં.૧ અને ૩ ના લોહીના નમૂનાઓ લેવામાં આવ્યા નહોતા કારણ કે ફરિયાદ પક્ષના આક્ષેપ મુજબ તેમણે એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશન સમક્ષ સર્વથા ભિન્ન કથા રજૂ કરી હતી, અને તેથી એલિસબ્રિજ પોલીસ માટે વી.એસ. હોસ્પિટલના તબીબને આરોપી નં.૧ અને ૩ અથવા બંનેના લોહીના નમૂનાઓ લેવા કહેવું શક્ય બન્યું નહોતું. મૃતકનું લોહી ભિન્ન દૃષ્ટિકોણથી લેવામાં આવ્યું હતું જેથી મોટર કાર તથા અન્ય વસ્તુઓ પર મળેલા લોહીના જૂથ સાથે તેની સરખામણી કરી શકાય. પરંતુ અંતે, તે તપાસ એજન્સીના ઉપયોગમાં આવ્યું અને એફ.એસ.એલ. પ્રયોગશાળા તેનું વિશ્લેષણ કરવામાં સમર્થ રહી અને એ

બાબતે અભિપ્રાય આપ્યો કે લોહીમાં મળેલ આલ્કોહોલની ટકાવારી છે ૨૪.૦૭ મિ.ગ્રા. % ડબલ્યુ/વી (આંક ૧૦૨). એફ.એસ.એલ. પ્રયોગશાળા દ્વારા વિશ્લેષિત કરવામાં આવેલ, જે ૫ મી.લી. રક્ત હતું, તેમાંથી આટલા ટકા ઇથાઈલ આલ્કોહોલ મળી આવ્યો હતો. આ અભિપ્રાય પોલીસને ૨૭.૪.૧૯૮૪ પછી મળ્યો હતો, કારણ કે અહેવાલની તારીખ ૨૭મી છે. આશ્ચર્યજનક રીતે, પોસ્ટમોર્ટમ અહેવાલ વગેરે સાબિત કરવા માટે પરીક્ષિત કરાયેલા ડૉક્ટરોને સરકારી વકીલે એવો કોઈ પ્રશ્ન પૂછ્યો નહોતો કે જેના રક્તમાં ૨૪.૦૭ મિ.ગ્રા. % ઇથાઈલ આલ્કોહોલ હોય તેવી વ્યક્તિની સ્થિતિ કેવી હોઈ શકે. આ અહેવાલ પ્રાપ્ત થયા પછી, કોઈપણ સમયે અભિપ્રાય તૈયાર થઈ શકે. તપાસ દરમિયાન, પોલીસને મધપાનવાળું પીણું ધરાવતી કોઈ બોટલ મળી આવી નથી. સામાવાળા નં ૩નું એવું કહેવું નથી અને સામાવાળા નં ૩ના કર્મચારી સહિત કોઈપણ સાક્ષીને એવો સૂચન પણ કરવામાં આવ્યો નથી કે જ્યારે મૃત્યુ પામેલ ફિરોઝભાઈ સામાવાળા નં ૧ અને ૩ સાથે સાવરકુંડલા જવા માટે નીકળ્યા ત્યારે તે સંપૂર્ણ નશામાં હતો. એવું જણાય છે કે પુરાવામાંથી ઉપસ્થિત થતી આ પરિસ્થિતિને અવગણવામાં આવી છે, જ્યારે ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- શ્રી બારોટને પૂછાયેલા કલ્પિત પ્રશ્નોના આધારે આપેલા અસ્પષ્ટ અભિપ્રાયને સ્વીકારીને નીચલી અદાલતના વિદ્વાન ન્યાયાધીશે આકસ્મિક આગ લાગવાની સંભાવના સ્વીકારી હતી. તેથી, સામાવાળા નં ૩ દ્વારા લેખિત સ્પષ્ટીકરણ રજૂ કરતી વખતે અને ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- ૩૧ પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી ઝાલાના પુરાવાના સંદર્ભે

સામાવાળા નં ૩ને પૂછાયેલા પ્રશ્ન નં ૨૭૫નો જવાબ આપતી વખતે આકસ્મિક આગ લાગવાની દલીલ લેવાઈ હતી. પ્રશ્ન નં ૨૭૫નો જવાબ આપતાં સામાવાળા નં ૩એ મેની ગામના રહેવાસી ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- કાળુની હાજરી પણ સ્વીકારી છે. તેથી, ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- કાળુ (જે અંતે વિરુદ્ધ વળ્યો)ને માત્ર ત્રણેય સામાવાળાઓ વિરુદ્ધ ગંભીર કેસ ઘડવા માટે એકમાત્ર સાક્ષી તરીકે ઉભો કરવામાં આવ્યો હતો, એવી કરવામાં આવેલી રજૂઆત આ અદાલત માટે સ્વીકારવી શક્ય નથી. સામાવાળા નં ૧ અને ૩ વચ્ચેના નજીકના સંબંધને ફરીયાદ પક્ષે ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- ૨૪ સલીમ અને ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- ૨૫ અયુબના પુરાવા દ્વારા નોંધ પર લાવ્યા છે અને આ બંને સાક્ષીઓએ આપેલા પુરાવાના સંદર્ભમાં પૂછાયેલ નિર્ણાયક પ્રશ્ન, જેમાં સામાવાળા નં ૧ અને ૩ની નિકટતા બહાર આવે છે, તેને સામાવાળા નં ૩એ કેટલાક પ્રશ્નો એટલે કે પ્રશ્ન નં ૨૪૭ થી ૨૬૩ના જવાબમાં આપેલા ઉત્તરોમાંથી આધાર મળે છે. એક નિર્ણાયક હકીકત સામાવાળા નં ૩ દ્વારા પણ સ્વીકારવામાં આવી છે કે મૃત્યુ પામેલ ફિરોઝભાઈ દેવાની વસૂલાત માટે સાવરકુંડલા જવા માટે આગ્રહ કરી રહ્યો હતો અને સામાવાળા નં ૩ અનિચ્છુક હતો તથા તે પ્રસ્તાવનો ઈનકાર કરતો હતો. આ પ્રશ્નસમૂહ, એટલે કે પ્રશ્ન નં ૨૪૭ થી ૨૬૩,ના સંદર્ભમાં સામાવાળા નં ૧ દ્વારા આપવામાં આવેલા જવાબો અસંગત જણાય છે. મોટા ભાગના પ્રશ્નોના જવાબમાં સામાવાળા નં ૧એ જણાવ્યું છે કે તેને ખબર નથી. તેમ છતાં, મૃત્યુ પામેલ ફિરોઝભાઈ સાવરકુંડલા જવા માટે આગ્રહ કરી રહ્યો હતો અને સામાવાળા નં ૩

ઈનકાર કરતો હતો, તે વાત તેણે નકારી છે. તેણે પ્રશ્ન નં ૨૬૦નો જવાબ “તે ખોટું છે” એમ આપ્યો છે. એ જ રીતે, તેણે પ્રશ્ન નં ૨૬૧ અને ૨૬૨ના પણ જવાબ આપ્યા છે. તેણે જણાવ્યું છે કે ફરિયાદપક્ષ સાક્ષી- ૨૫ અયુબનો પુરાવો ખોટો છે, જેમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે ત્યારબાદ થોડા વિરોધ પછી મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ સામાવાળા નં ૩ની મોટર કારમાં સામાવાળા નં ૧, અર્થાત જવાબ આપતા સામાવાળા સાથે સાવરકુંડલા માટે નીકળી ગયો હતો. પ્રશ્ન નં ૨૫૮નો આપવામાં આવેલ જવાબ એવો છે કે સામાવાળા નં ૩એ પોતે, એટલે કે જવાબ આપતા સામાવાળા નં ૧એ ખરીદેલા મોટર ટ્રકના વેચાણ વ્યવહારની વ્યવસ્થા કરી હતી કે નહીં, તે અંગે તેને ખબર નથી. અદાલત આ બાબતે સજાગ છે કે અદાલત દ્વારા પૂછાયેલા પ્રશ્નોના જવાબમાં સામાવાળાએ કરેલી ભૂલને બહુ ભાર આપવો જોઈએ નહીં અને નોંધ પર ઉપલબ્ધ અન્ય વિશ્વસનીય સ્વરૂપના પુરાવાની ગેરહાજરીમાં કેટલીક સ્વીકારોક્તિઓનો પણ ઉપયોગ કરી શકાતો નથી. હાલના કેસમાં, ઉપર નિરીક્ષિત મુજબ, સામાવાળા નં ૧ અને ૩ તથા મૃત્યુ પામેલ વચ્ચેના પરસ્પર સંબંધ અંગે થોડું સકારાત્મક પુરાવું ફરિયાદ પક્ષે રજૂ કર્યું છે અને મૂકાયેલા પ્રશ્નોના જવાબમાં સામાવાળાઓમાંથી એક એટલે કે સામાવાળા નં ૩ દ્વારા આ પુરાવાનો મહત્વનો ભાગ સ્વીકારવામાં આવ્યો છે. તેથી, ફરિયાદ પક્ષે રજૂ કરેલી સંબંધિત પરિસ્થિતિઓની કડી, જેમાં “ઈ”, “એફ” અને “જી” પરિસ્થિતિઓનો સમાવેશ થાય છે, તે અંગે વિચાર કરતી વખતે નીચલી અદાલતે ફરિયાદ પક્ષે મૂકેલો કેસ મૂલવવો જોઈએ હતો. અદાલત

માટે એવું અનુમાન કરવા કોઈ કારણ નહોતું કે વી.એસ. હોસ્પિટલમાં સામાવાળા નં ૧ની હાજરી અંગે કોઈ વિશ્વસનીય પુરાવો નથી, જાણે કે તે મૃત્યુ પામેલ ફિરોઝભાઈના મૃતદેહ સાથે ત્યાં પહોંચ્યો જ ન હતો; કારણ કે તેની હાજરી, જેમ નિરીક્ષિત કરવામાં આવ્યું છે, તે એક એવા સાક્ષીના પુરાવામાંથી પ્રગટ થાય છે, જેના સાથે તેણે ટેલિફોન પર વાત કરી હતી અને જ્યારે એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનના કહેવા પર વી.એસ. હોસ્પિટલમાં જ હાથ ધોવાનું નમૂનું લેવામાં આવ્યું ત્યારે તે હાજર હતો. જ્યારે સામાવાળા નં ૩ સાથે મૃત્યુ પામેલની સંગતમાં તે છેલ્લે જોવામાં આવ્યો હતો એવું દર્શાવવા પૂરતું પુરાવું છે, ત્યારે સામાવાળા નં ૩એ અદાલત સમક્ષ સ્પષ્ટીકરણ આપતાં લીધેલો અભિગમ, સંબંધિત હોવાને કારણે, અદાલત દ્વારા સામાવાળા નં ૧ વિરુદ્ધ વ્યક્તિગત રીતે નહીં, પરંતુ અદાલત સમક્ષ રજૂ થયેલા ફરિયાદ પક્ષના કેસની મજબૂતીના દૃષ્ટિકોણથી વિચારવામાં આવી શકે. ત્યારબાદ જો તેનું પરિણામ સામાવાળા નં ૧ વિરુદ્ધ જાય, તો ફરિયાદ પક્ષ સ્પષ્ટ રીતે પુરાવામાંથી ઉપસ્થિત થતી સમગ્રતા પર આધાર રાખી શકે. કાયદાનું સ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે પુરાવાની અસત્યતા અથવા ફરિયાદ પક્ષે રજૂ કરેલા પુરાવા અંગેનું અવિશ્વસનીય સ્પષ્ટીકરણ સામાવાળા વિરુદ્ધ વાપરી શકાય નહીં, પરંતુ સામાવાળાએ લીધેલી દલીલ અથવા અભિગમની અસત્યતાનો ઉપયોગ તેની વિરુદ્ધ પરિસ્થિતિ તરીકે કરી શકાય અને તે દર્શાવવા માટે કરી શકાય કે ફરિયાદ પક્ષે રજૂ કરેલા પુરાવાના દોષારોપક ભાગનું સમજૂતી આપવા માં તે નિષ્ફળ ગયો છે. અમારાં મતે, મુખ્યત્વે

સામાવાળા નં ૧ અને ૩ના નિવેદનોને નીચલી અદાલતે કાયદાની આ સ્થાપિત સ્થિતિની પૃષ્ઠભૂમિમાં વાંચ્યા કે વિચાર્યા નથી.

૩૮. એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનને આપવામાં આવેલ એફ.આઈ.આર. એટલે કે ફરિયાદ અને તે ફરિયાદના આધારે હાથ ધરવામાં આવેલી તપાસના કાગળો, જે પછીથી ઉમરાળા પોલીસ સ્ટેશનને મોકલવામાં આવ્યા હતા, તે હાલના કેસમાં રજૂ કરાયેલ પોલીસ અહેવાલનો ભાગ નથી. આરોપી નં. ૩ દ્વારા એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનને આપવામાં આવેલ એફ.આઈ.આર.ને અગ્રાહ્ય ગણતા તે રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી. પરંતુ, હકીકત એ છે કે આરોપી વ્યક્તિઓને અને ખાસ કરીને આરોપી નં. ૧ અને ૨ ને ૧૦.૩.૧૯૮૪ સુધી આરોપી તરીકે પણ ગણવામાં આવ્યા ન હતા. ૧૫ દિવસથી વધુના લાંબા સમયગાળા સુધી તેઓને સાક્ષી અથવા બાતમીદાર તરીકે ગણવામાં આવતા હતા. તેથી, આવી પરિસ્થિતિ માત્ર આ કારણે ઊભી થઈ છે કે એલિસબ્રિજ પોલીસને એટલું પણ જણાવવામાં આવ્યું ન હતું કે મૃત્યુ પામનારને ઈજાઓ આકસ્મિક રીતે પહોંચી હતી. આ સંદર્ભે આરોપી નં. ૩ દ્વારા આપવામાં આવેલ સ્પષ્ટીકરણ સંપૂર્ણપણે અસ્વીકાર્ય જણાય છે. એવું જણાય છે કે આરોપી નં. ૧ અને ૩ નજીકના મિત્રો પણ હતા અને ભૂતકાળમાં તેમના વચ્ચે વ્યાવસાયિક લેવડદેવડ પણ હતી અને આરોપી નં. ૨ પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિ હતો તથા ગામનો સરપંચ હતો, સત્તાવાળાએ તેને હથિયાર રાખવા માટે પરવાનો આપ્યો હતો અને એલિસબ્રિજ પોલીસને વિગતો

આપતી વેળાએ આરોપી નં. ૨ હાજર ન હતો, કારણ કે આરોપી નં. ૧ અને ૩ ઈજાગ્રસ્તને વી.એસ. હોસ્પિટલમાં લઈ જતાં હતા ત્યારે રસ્તામાં તેને ઉતારી દેવામાં આવ્યો હતો. આરોપી નં. ૩ ના વધુ નિવેદનમાં કરાયેલ કહેઠાણથી નોંધ પર એક એવી પરિસ્થિતિ આવી છે જે સ્પષ્ટ રીતે ફરિયાદ પક્ષને મદદરૂપ થાય છે કે કોઈ ને કોઈ બહાને એલિસબ્રિજ પોલીસને ઘટના કેવી રીતે બની તેની સાચી માહિતી આપવામાં આવી ન હતી. આકસ્મિક ગોળી છૂટવાની થિયરી પછીથી વિચારેલી વાત હોવાનું જણાય છે, જેને તપાસની શરૂઆત પછી અને ઉમરાળા પોલીસ સ્ટેશનના અધિકારક્ષેત્રમાં કોઈ ઘટના બની હોવા અંગેના પુરાવાની અનુપલબ્ધતા પછી થોડા સમય બાદ આકાર આપવામાં આવ્યો હોય એવું લાગે છે. આ હેતુ માટે પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી પંડ્યા અને અન્ય પોલીસ સાક્ષીઓનો પુરાવો સંબંધિત જણાય છે.

૩૯. ફરિયાદપક્ષ સાક્ષી- ૧૦ ડૉ. ભરત પ્રાગજી સોલંકીની સાક્ષી સંબંધિત હોવાનું જાણવા મળે છે. ૨૧.૨.૧૯૮૪ના રોજ તેઓ મુખ્ય ચિકિત્સા અધિકારી તરીકે ફરજ પર હતા અને તેમની ફરજનો સમય સવારે ૭.૦૦ વાગ્યાથી બપોરે ૨.૦૦ વાગ્યા સુધીનો હતો. આ સાક્ષી મુજબ, ૨૧.૨.૧૯૮૪ના રોજ અંદાજે સવારે ૧૦.૩૦ વાગ્યે ફિરોઝભાઈ અબ્દુલ લતીફ હાવાવાળાને, અર્થે મૃત્યુ પામનારને, કેઝ્યુઅલ્ટી વોર્ડમાં લાવવામાં આવ્યા હતા. તેમની સાથે બે વ્યક્તિઓ હતા. ઈજાગ્રસ્તને લાવનાર વ્યક્તિઓના નામ જાણવા માટે તેમણે

કોઈ કાળજી લીધી નહોતી. તેમણે દર્દી ફિરોઝભાઈની તપાસ કરી હતી અને તેઓ મૃત હાલતમાં હોવાનું જાણવા મળ્યું હતું. આ દર્દીને ફિયાટ અથવા તેવી જ કોઈ અન્ય કારમાં લાવવામાં આવ્યો હતો. સામાન્ય રીતે, જો ઇતિહાસ આપવામાં આવે તો તે લખવામાં આવે છે, પરંતુ હાલના કેસમાં કોઈ ઇતિહાસ આપવામાં આવ્યો ન હતો અને આ સાક્ષીએ તે અંગે પૂછવાની પણ કાળજી લીધી નહોતી. તેમણે એવું કહેવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે કે ફિરોઝભાઈને લાવનાર વ્યક્તિઓ આરોપી નં. ૧ જેવા હતા, પરંતુ તેઓ ચોક્કસ કહી શકતા નથી અને તે વ્યક્તિઓને ઓળખી શકતા નથી. આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે વી.એસ. હોસ્પિટલમાં પોલીસ કર્મચારીઓ મુકવામાં આવે છે અને તેઓ ફરજ બજાવતા હોય છે. પોલીસ સ્વૈચ્છિક રીતે વોર્ડમાં આવે છે અને પોતાની ફરજ બજાવે છે તેમજ કાયદા મુજબ જરૂરી કાર્યવાહી પૂર્ણ કરે છે. મેડિકો-લીગલ કેસમાં તેઓ જાણ કરે છે, અર્થે હોસ્પિટલ સત્તાધિકારીઓ પોલીસને જાણ કરે છે કે હોસ્પિટલ ફરજ પરનો પોલીસ કર્મચારી સંબંધિત પોલીસ સ્ટેશનને જાણ કરે. આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે તે દિવસે અને તે સમયે હોસ્પિટલમાં પોલીસ ફરજ પર કોણ હતું તે અંગે તેઓ અજાણ છે. જિરહમાં આ સાક્ષીએ સ્વીકાર્યું છે કે ફરજ પર રહેલા પોલીસ હેડ કોન્સ્ટેબલને તેમણે ક્યારેય કોઈ વર્ધી / માહિતી આપી નહોતી. ૭.૧.૧૯૮૫ના રોજ પોલીસ દ્વારા તેમનું નિવેદન નોંધાયું હતું કે કેમ તે બાબત પણ તેમને યાદ નથી. તેમણે એમ પણ જણાવ્યું કે “આજે મને બતાવવામાં આવેલી ૨૧.૨.૧૯૮૪ તારીખની વર્ધી મેં આપી હતી” એવું તેમણે પોલીસને કહ્યું હતું કે

કેમ તે બાબત પણ તેમને યાદ નથી. એનો અર્થ એવો થાય છે કે આ સાક્ષી આ વાતની પુષ્ટિ કરતા નથી કે પોલીસ હેડ કોન્સ્ટેબલ આદમભાઈએ તેમના કહેવાથી માહિતી નોંધેલી હતી. આશ્ચર્યની વાત એ છે કે આ સાક્ષીને સરકારી વકીલ દ્વારા પ્રતિકૂળ સાક્ષી જાહેર કરવામાં આવ્યા નહોતા, તેમજ વી.એસ. હોસ્પિટલના સંબંધિત દસ્તાવેજો સાથે સરકારી વકીલ અથવા અદાલતે પણ તેમને ફરી બોલાવ્યા નહોતા. મુખ્ય પૂછપરછમાં આ સાક્ષીએ એટલું પણ જણાવ્યું નથી કે લાવવામાં આવેલ વ્યક્તિ ફિરોઝભાઈ ઇજાગ્રસ્ત હતા અને ઇજા છાતીમાં થયેલી અગ્નિયસ્ત્રની ઇજા હતી. એવું જણાય છે કે આ સાક્ષીએ આરોપી વ્યક્તિઓને મદદ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો અથવા તેઓ પોતાની ફરજ બજાવવામાં બિલકુલ ગંભીર ન હતા, કારણ કે અન્યથા તેઓ સાક્ષી આપવા આવેલા દિવસે કેસના દસ્તાવેજો સાથે લાવી શક્યા હોત અને અદાલતને કહી શક્યા હોત કે તેઓ કેસના દસ્તાવેજો લાવ્યા છે. પ્રારંભમાં, આ સાક્ષી દ્વારા ઔપચારિકતાઓ પૂર્ણ કરવામાં આવી હોવી જોઈએ. ત્યારબાદ જ મૃતક વ્યક્તિ, અર્થે ફિરોઝભાઈનો મૃતદેહ કેઝ્યુઅલ્ટી વોર્ડમાંથી મોર્ચુરીમાં મોકલવામાં આવ્યો હોઈ શકે. તપાસ એજન્સીએ વી.એસ. હોસ્પિટલમાંથી દસ્તાવેજોની નકલ મેળવવાની પણ કાળજી લીધી નહોતી. જો સરકારી વકીલ અમુક નિશિત પ્રશ્નો પૂછવામાં ચૂકી ગયા હોય તો માનનીય અધ્યક્ષસ્થ ન્યાયાધીશે આ સાક્ષીને કેસના દસ્તાવેજો સાથે ફરી બોલાવવો જોઈએ હતો. જો સરકારી વકીલ અમુક પ્રશ્નો પૂછવામાં ચૂકી ગયા હોય તો અદાલત પણ આ સાક્ષીને તેમના અગાઉના

નિવેદન સાથે સામસામે મૂકી શકતી હતી. પરંતુ, અમે આ સાક્ષીની કાર્યક્ષમતા અથવા પ્રામાણિકતા કે ફરજ પ્રત્યેની તેમની નિષ્ઠા અંગે કોઈ ટિપ્પણી કરવી ઇચ્છતા નથી, કારણ કે તપાસ અધિકારી દ્વારા નોંધાયેલ નિવેદન સહિતના દસ્તાવેજો અમારી સમક્ષ ઉપલબ્ધ નથી; પરંતુ નોંધ પર લાવવામાં આવેલ વિરોધાભાસ એ પરિસ્થિતિ છે કે પોલીસ સમક્ષ આ સાક્ષીનો પ્રારંભિક વર્ણન એવો હતો કે તેમણે પોલીસ હેડ કોન્સ્ટેબલ આદમભાઈને વર્ધી આપી હતી. ફરિયાદ પક્ષને શ્રેષ્ઠ રીતે જાણીતા કારણોસર પોલીસ દ્વારા આ આદમભાઈની તપાસ કરવામાં આવી નહોતી. તેમ છતાં, ફરિયાદપક્ષ સાક્ષી- ૨૯ કેશવસિંહ કાનપુરી (આંક ૭૨) ની સાક્ષી પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ૨૧.૨.૧૯૮૪ના રોજ તેઓ એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશન ખાતે ફરજ પર હતા અને પોલીસ સ્ટેશનના તપાસ સેલના ઇન્ચાર્જ હતા ત્યારે વી.એસ. હોસ્પિટલમાં હોસ્પિટલ ફરજના કોન્સ્ટેબલ તરીકે ફરજ બજાવતા પોલીસ હેડ કોન્સ્ટેબલ આદમભાઈ અલીભાઈએ અંદાજે સવારે ૧૧.૫૦ વાગ્યે એક લેખિત વર્ધી / માહિતી આપી હતી. મૂળ વર્ધી પુસ્તક તેમણે સાથે લાવ્યું હતું અને તેમણે આંક ૭૩ પર આવેલી વર્ધી રજૂ કરી અને સાબિત કરી હતી. આ દસ્તાવેજ આંક ૭૩ સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે આદમભાઈ અલીભાઈ – બકલ નં. ૩૧૯૪ દ્વારા ડૉ. ભરત સોલંકીના આદેશ મુજબ વર્ધી આપવામાં આવી હતી અને તેમણે વી.એસ. હોસ્પિટલમાંથી વર્ધી આપી હતી. આ વર્ધીમાંથી એ પ્રથમ વાર્તા બહાર આવે છે જે ફિરોઝભાઈને વી.એસ. હોસ્પિટલમાં લાવનાર વ્યક્તિઓએ ડૉ. ભરત સોલંકી સમક્ષ રજૂ કરી

હતી. ઘટનાનો સમય પણ વર્ધીમાં ૨૧.૨.૧૯૮૪ના રોજ ૫.૦૦ થી ૫.૩૦ કલાક દર્શાવવામાં આવ્યો છે. ઘટનાસ્થળ પણ વર્ધીમાં ઉલ્લેખિત જોવા મળે છે અને તે સ્થાન વલ્લભીપુર અને ધાસા વચ્ચેના રસ્તા પર દર્શાવવામાં આવ્યું છે. ડૉ. સોલંકીના કહેવાથી એલિસબ્રિજ પોલીસને જાણ કરવામાં આવી હતી અને તેમને મળેલી માહિતી એવી હતી કે કારને અટકાવવામાં આવી હતી અને અજાણ્યા વ્યક્તિઓએ ગોળીબાર કરી ઇજા પહોંચાડી હતી અને ઇસ્માઈલભાઈ તથા અશરફખાન દ્વારા ઇજાગ્રસ્તને સારવાર માટે લાવવામાં આવ્યો હતો, અને આ વર્ધીની વિગતો મુજબ ડૉ. સોલંકીએ ફિરોઝભાઈને સવારે ૧૦.૩૦ વાગ્યે, અર્થે હોસ્પિટલમાં લાવવામાં આવ્યા ત્યારે જ, મૃત જાહેર કર્યા હતા અને એલિસબ્રિજ પોલીસને જરૂરી કાર્યવાહી કરવા જણાવાયું હતું. પ્રથમ માહિતી અહેવાલના સ્વરૂપનું આરોપી દ્વારા પોલીસ સમક્ષ કરવામાં આવેલ નિવેદન પણ નોંધ પર ઉપલબ્ધ નથી. આરોપી વ્યક્તિઓ, અર્થે આરોપી નં. ૧ અને ૩ દ્વારા ડૉ. ભરત સોલંકી સમક્ષ કરાયેલ નિવેદન ડૉ. ભરત સોલંકીની સાક્ષી મારફતે અથવા વિરોધાભાસ સાબિત કરીને તથા હેડ કોન્સ્ટેબલ આદમભાઈ અલીભાઈની પૂછપરછ કરીને નોંધ પર લાવવામાં આવી શક્યું હોત. સરકારી વકીલ અને અદાલતના માનનીય અધ્યક્ષસ્થ ન્યાયાધીશનો અભિગમ પણ અતિશય બેદરકાર જણાય છે. આદમભાઈની ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા પૂછપરછ થઈ શકતી હતી અને તેઓ એવી સાક્ષી આપી શકતા હતા કે ડૉ. ભરત સોલંકીએ વર્ધી લખાવી હતી. વી.એસ. હોસ્પિટલમાં ફરજ પર રહેલા પોલીસ હેડ કોન્સ્ટેબલ

દ્વારા જાળવવામાં આવતા વર્ધી પુસ્તકને આ સાક્ષી દ્વારા સાબિત કરવું શક્ય હતું. પુરાવાના આ ભાગ પર પડદો પાડવાનો પ્રયાસ કેવી રીતે અને શા માટે કરવામાં આવ્યો તે એક પ્રશ્ન છે, પરંતુ તેનો જવાબ અમે આપી શકતા નથી. પરંતુ, અમે એટલું અવલોકન કરી શકીએ છીએ કે પુરાવાના આ મહત્વપૂર્ણ ભાગનો અભાવ પરિસ્થિતિજન્ય કડીઓની શ્રેણીમાં એવો ખાડો ઉભો કરતો નથી કે જેના કારણે આરોપી નં. ૧ અને ૩ની ઘટનામાં સંડોવણી અંગે શંકાનો પડછાયો ઊભો થાય, કારણ કે પી.એસ.આઈ. શ્રી કાનપુરીની સાક્ષી હોસ્પિટલમાં બંને આરોપીઓની હાજરી સ્થાપિત કરવા પૂરતી છે. જો તેને તે વ્યક્તિઓની સાક્ષીના સંદર્ભમાં વાંચવામાં આવે કે જેમણે હોસ્પિટલમાં પડેલી તે મોટર કારમાંથી અનેક મુદ્દામાલ વસ્તુઓ એકત્રિત કરી હતી, જેમાં મૃત્યુ પામનારને હોસ્પિટલમાં લાવવામાં આવ્યો હતો. કારનું વર્ણન પંચો દ્વારા વિશેષરૂપે સાબિત કરવામાં આવ્યું નથી, પરંતુ પી.એસ.આઈ. શ્રી કાનપુરીએ જણાવ્યું છે કે તેમણે તરત જ ૫ થી ૭ મિનિટની અંદર હોસ્પિટલને લખ્યું હતું અને બપોરે ૧૨.૦૦ થી ૧૨.૩૦ વાગ્યાની વચ્ચે ઇન્કવેસ્ટ પંચનામું તૈયાર કર્યું હતું. આ ઇન્કવેસ્ટ પંચનામું આંક ૨૭ પર છે. નોંધ લેવા જેવી મહત્વની બાબત એ છે કે આ દસ્તાવેજ આંક ૨૭, તેમજ અન્ય દસ્તાવેજો આંક ૨૮, ૨૯, ૩૦ અને મરણોત્તર નોંધ આંક ૪૦ની જેમ, ટ્રાયલ દરમિયાન આરોપી તરફથી હાજર રહેલા વકીલની કબૂલાતથી પુરાવામાં સ્વીકારવામાં આવ્યો છે. એનો અર્થ એવો થાય છે કે ઇન્કવેસ્ટ પંચનામાની વિગતો વિવાદિત નથી અને આ દસ્તાવેજ

કબૂલ દસ્તાવેજ તરીકે પુરાવામાં વાંચી શકાય છે. આ પંચનામામાં શરૂઆતના અનુચ્છેદમાં વર્ધી આંક ૭૩ની વિગતોનો ઉલ્લેખ છે, એટલે વર્ધી આંક ૭૩ની વિગતોને આ કબૂલ દસ્તાવેજ એવા ઇન્કવેસ્ટ અહેવાલથી સમર્થન મળે છે. ઇન્કવેસ્ટ અહેવાલમાં અન્ય વિગતો સાથે ઇજાની પ્રકૃતિનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. તેથી, ફિરોઝભાઈને હોસ્પિટલમાં લાવનાર વ્યક્તિઓના નામો અને પોલીસ હેડ કોન્સ્ટેબલ આદમભાઈને વર્ધી આપવાની પોતાની ક્રિયા અંગે ડૉ. ભરત સોલંકી પાસે પડદો પાડવાનો કોઈ કારણ ન હતો.

૪૦. મોટર કારને કબજામાં રાખી તેની તપાસ કરવામાં આવી હતી. ફિંગર પ્રિન્ટ નિષ્ણાત શ્રી વાગેલાને શ્રી કાનપુરી દ્વારા બોલાવવામાં આવ્યા હતા. મોટર કારમાંથી જમ કરાચેલ અને હોસ્પિટલમાં જ આંક નં. ૧૭ થી ૩૨ તરીકે નોંધાયેલ વિવિધ મુદ્દામાલ વસ્તુઓ હોસ્પિટલમાં કારની હાજરી દર્શાવે છે. કારની માલિકી આરોપી નં. ૩ની હતી તે નિર્વિવાદ છે. હોસ્પિટલમાં જ, કારનું સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ કર્યા બાદ, આરોપી નં. ૧ અને ૩ના હાથ ધોવાના નમૂનાઓ લેવામાં આવ્યા હતા. તે જ રીતે, મોટર કારની પાછળની બેઠક પરથી લોહીના નમૂનાઓ પણ લેવામાં આવ્યા હતા. જ્યારે તે હોસ્પિટલ પહોંચ્યો ત્યારે કેસ સંબંધિત કોઈપણ વ્યક્તિ હાજર ન હતી, તે વાત તેણે નકારી છે. તેના વિરુદ્ધ, તેણે એમ જણાવ્યું છે કે અશરફખાન અને ઇસ્માઈલભાઈ એટલે કે આરોપી નં. ૧ અને ૩ પોલીસ ટેબલ પાસે ઉભા હતા. આ સાક્ષીએ જણાવ્યું છે કે હેડ કોન્સ્ટેબલ આદમભાઈ

બીમાર છે અને તેથી તે રજા પર છે; તેનો અર્થ એ થાય છે કે ૧૩.૨.૧૯૮૬ના રોજ, જ્યારે આ સાક્ષીનું નિવેદન અદાલતે નોંધ્યું હતું, ત્યારે આ સાક્ષી આદમભાઈ બીમારીની રજા પર હતા. આદમભાઈના પુરાવા અને ડૉ. ભારત સોલંકીની ફરજ પ્રત્યેની નિષ્ઠાએ ફરિયાદ પક્ષના કેસને વધુ બળ આપી શક્યું હોત. તે ફરિયાદ પક્ષના કેસની મજબૂતીના મૂળમાં જતું નથી. તેમ છતાં, આ પુરાવો નોંધ પર એક પરિસ્થિતિ સંતોષકારક રીતે લાવે છે કે ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી કાનપુરી અને એલિસબ્રિજ પોલીસ સત્તાધિકારીઓને ફિરોઝભાઈને હોસ્પિટલમાં લાવનાર વ્યક્તિઓએ ગેરમાર્ગે દોર્યા હતા.

૪૧. જેમ ચર્ચા કરવામાં આવી છે, ફિરોઝભાઈને સવારે ૧૦.૩૦ વાગ્યે, જ્યારે તેમને હોસ્પિટલમાં લાવવામાં આવ્યા ત્યારે મૃત હાલતમાં મળ્યા હતા. આ હકીકતનો કોઈ ગંભીર રીતે વિવાદ કરવામાં આવ્યો નથી. તેથી, અમારા મત મુજબ, મૃત્યુનો સમય એ બાબતે પ્રાસંગિક છે કે કયા સમયબિંદુ સુધીમાં મૃત્યુ પામનાર વ્યક્તિએ ઇજાઓને કારણે દમ તોડ્યો હોવો જોઈએ. પોસ્ટમોર્ટમની દેખરેખ સિનિયર ડૉક્ટર તરીકે રાખનાર ડૉક્ટરના સાક્ષ્યમાં સ્પષ્ટપણે જણાવવામાં આવ્યું છે કે સમગ્ર શરીર પર રિગર મોર્ટિસ હાજર હતું. આ આવૃત્તિને સ્વીકૃત દસ્તાવેજ આંક ૧૪ તરીકેના પોસ્ટમોર્ટમ નોંધના કૉલમ ૧૧માં કરવામાં આવેલી નોંધોથી સમર્થન મળ્યું હતું. આંક ૧૪ એ પીડબ્લ્યુ ૪ ડૉ. સુશ્રી પ્રતિમા દેસાઈ – આંક ૨૩ દ્વારા તૈયાર કરાયેલ પોસ્ટમોર્ટમ નોંધ છે. આ સાક્ષી તેમજ

દસ્તાવેજ આંક ૧૪ મુજબ, ૨૧.૨.૧૯૮૪ના રોજ બપોરે ૩.૦૦ વાગ્યાથી ૫.૦૦ વાગ્યાની વચ્ચે પોસ્ટમોર્ટમ કરવામાં આવ્યું હતું. તેથી, અદાલત ન્યાયસંગત નોંધ લઈ શકે છે કે ગુજરાતમાં અને ખાસ કરીને અમદાવાદમાં ફેબ્રુઆરી મહિનામાં વાતાવરણ ગરમ રહેતું નથી. તાપમાન પસારતી શિયાળાની ત્રુતુ મુજબનું હોવું જોઈએ. તેમ છતાં, પોસ્ટમોર્ટમ નોંધના કોલમ ૧૨માં ઉલ્લેખ છે કે “પી.એમ. લિવિડિટી પીઠ અને નિતંબ પર અલ્પ પ્રમાણમાં દેખાય છે”. મૃત્યુ પામનાર વ્યક્તિ સારા પોષણવાળો વ્યક્તિ હતો અને પેટમાં કોઈ ખાસ વાસ વિના ૫૦ સી.સી. અર્ધપાયિત પ્રવાહી મળ્યું હતું. તેથી, મૃત્યુ પામનાર વ્યક્તિએ છેલ્લું ભોજન ક્યારે લીધું હતું તે અંગે પુરાવાના અભાવે પણ, નીચલી અદાલત માટે મૃત્યુના સંભવિત સમય અંગે નિષ્કર્ષ નોંધવો શક્ય હતો, કારણ કે વૈધક ન્યાયશાસ્ત્રના સ્પીકારેલા સિદ્ધાંતો મુજબ, મૃત્યુ પછી શરીર વાહન, સંવહન અને વિકિરણ દ્વારા પોતાની પ્રાણીજન્ય ઉષ્મા ગુમાવવાનું શરૂ કરે છે અને ધીમે ધીમે પોતાના આસપાસના માધ્યમ જેવું જ તાપમાન પ્રાપ્ત કરે છે, જેમ કે બધી નિર્જીવ વસ્તુઓ કરે છે. ઠંડુ પડવાની ગતિ સમાન હોતી ન હોઈ શકે. પોસ્ટમોર્ટમ સમયે શરીર ઠંડુ હાલતમાં મળ્યું હતું. ડૉક્ટરો શરીરના બે ભાગોમાં પોસ્ટમોર્ટમ લિવિડિટી નિહાળી શક્યા હતા અને સમગ્ર શરીરે રિગર મોર્ટિસ પણ જોવા મળ્યું હતું, તેથી ડૉક્ટરો મૃત્યુના સંભવિત સમય અંગે અભિપ્રાય આપી શક્યા હોત. તેમ છતાં, તપાસવામાં આવેલા બેમાંથી કોઈપણ ડૉક્ટરને કોઈ સૂચક પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો નહોતો. પરંતુ, વૈધક ન્યાયશાસ્ત્ર મુજબ સમશીતોષ્ણ

પ્રદેશોમાં રિગર મોર્ટિસ સામાન્ય રીતે ૨ થી ૩ દિવસમાં સમાપ્ત થઈ જાય છે. ઉત્તર ભારતમાં રિગર મોર્ટિસનો સામાન્ય અવધિ શિયાળામાં ૨૪ થી ૪૮ કલાક અને ઉનાળામાં ૧૮ થી ૩૬ કલાકનો હોય છે. નિષ્ણાત દ્વારા એવું નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે કે એવા બનાવો બન્યા છે જેમાં રિગર મોર્ટિસ મૃત્યુ પછી સાડા એક કલાકમાં જ વિકસ્યો અને અદૃશ્ય પણ થઈ ગયો. પરંતુ, હાલના કેસમાં વૈદ્યક ન્યાયશાસ્ત્રના સ્થાપિત સિદ્ધાંતોના આધારે એવું નિરીક્ષણ શક્ય છે કે સામાન્ય રીતે રિગર મોર્ટિસ મૃત્યુ પછી ૧ થી ૨ કલાકમાં શરૂ થાય છે અને અંદાજે ૧૨ કલાકમાં માથાથી પગ સુધી સારી રીતે વિકસિત થઈ જાય છે. રિગર મોર્ટિસ વિકાસાવસ્થા, સ્થિર અવસ્થા કે જળવાયેલ અવસ્થામાં છે કે નહીં તે અન્ય લક્ષણો પરથી નક્કી થાય છે. જેમ કે પેટના જમણા નીચલા ભાગમાં પડતી રંગબદલી, પેટની તંગ અથવા ફૂલેલી સ્થિતિ વગેરે. તેથી, હાલના કેસમાં જો બપોરે ૩.૦૦ વાગ્યે શરીર પોસ્ટમોર્ટમ માટે લેવામાં આવ્યું હતું, તો તમામ સંભાવનાઓ મુજબ મૃત્યુ ૨૧મી ફેબ્રુઆરીના રોજ વહેલી સવારે ૩.૦૦ વાગ્યાથી ૫.૦૦ વાગ્યાની વચ્ચે કોઈપણ સમયે થયું હોવું જોઈએ, એટલે કે ૨૧મી ફેબ્રુઆરીની આરંભિક વેળામાં. તેથી, મૃતદેહ લાવનાર વ્યક્તિઓએ ડૉ. ભારત કોઠારી સમક્ષ શરૂઆતમાં જે કથિત બનાવનો સમય જણાવ્યું હતો તે પણ સાચો સમય જણાતો નથી. અદાલત માટે આ સ્વીકારવું મુશ્કેલ છે કે મોટરકારમાં ફિરોઝભાઈના શરીર સાથે આવેલા વ્યક્તિઓને એ ખબર જ ન હોય કે તેઓ મૃત છે અને તેઓ માત્ર મૃતદેહને હોસ્પિટલમાં લઈ જઈ રહ્યા છે. આરોપી નં ૩એ

એવો પ્રયત્ન કર્યો છે કે તે કાર ચલાવી રહ્યો હતો અને તેની કારમાં શરીર હોસ્પિટલમાં લાવવામાં આવ્યું હતું, આ સાબિત હકીકત છે. આવી સ્થિતિમાં, જ્યારે આરોપી નં ૧ અને ૩ છેલ્લે મૃત્યુ પામનાર વ્યક્તિની સાથે જોવામાં આવ્યા હતા અને મૃતદેહ હોસ્પિટલમાં લાવનાર પણ એ જ વ્યક્તિઓ હતા, ત્યારે બંદૂકનો ગોળીપ્રહાર અકસ્માતવશ થયો હતો તે અંગે તેમણે આપેલી સ્પષ્ટતા નીચલી અદાલતે સ્વીકારી હોત કે નહીં, એ અમારી સમક્ષ મુખ્યત્વે દલીલ કરાયેલ પ્રશ્ન છે. ડૉક્ટરનો એવો અભિપ્રાય કે મૃત્યુ પામનારના શરીરે મળેલી ઈજા અકસ્માતવશ થઈ હોઈ શકે, તે આરોપીઓને મદદરૂપ બનતો નથી, કારણ કે ગોળી અકસ્માતે છૂટી હતી કે જાણબૂઝીને છોડવામાં આવી હતી તે બાબત અન્ય અનેક દર્શાવેલ હકીકતોના આધારે નક્કી થવાની છે. અગર શસ્ત્રથી થયેલી આત્મહત્યાજન્ય ઈજાના કેસમાં પણ આ પ્રસ્થાપિત કરવું શક્ય છે કે કોઈએ મૃત્યુ પામનારને મારી નાખ્યો છે. તેથી, અગ્નિયસ્ત્રજન્ય ઈજાના કેસમાં પોસ્ટમોર્ટમ કરનાર ડૉક્ટરનું મૃત્યુ પામનારને ઈજા કેવી રીતે થઈ હશે એ મુદ્દે યોગદાન ખૂબ મર્યાદિત હોય છે. અમે આસામ વડી અદાલતનો એક કેસ જોયો છે, જે એ.આઈ.આર. ૧૯૬૨ આસામ ૬૨માં અહેવાલિત છે, જેમાં આરોપીનો બચાવ એવો હતો કે બંદૂક અકસ્માતે ચાલી ગઈ હતી, પરંતુ અન્ય પુરાવાના આધારે અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે આરોપીનું કહેવું વિશ્વસનીય નથી. નિશ્ચિતપણે, આસામ વડી અદાલત સમક્ષના જોગેન્દ્ર નાથ બન્થાઓ વિ. ધ સ્ટેટ કેસમાં અદાલત સમક્ષનો પ્રશ્ન એવો હતો કે આરોપીએ અદાલત સમક્ષ આપેલા

નિવેદનનો કયો ભાગ વિશ્વાસપાત્ર માનવામાં આવી શકે કે નહીં. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે જો સંહિતાની કલમ ૩૪૨ (જૂની) હેઠળ નોંધાયેલ આરોપીનું નિવેદન સ્વીકારવાનું હોય, તો તે સંપૂર્ણ સ્વીકારવું જોઈએ અથવા સંપૂર્ણપણે નકારવું જોઈએ. વડી અદાલતે ઠરાવ્યું કે તેના કોઈ ભાગ પર આધાર રાખવામાં કોઈ પ્રતિબંધ નથી, અને અદાલતે જણાવ્યું કે આરોપીએ એવો બચાવ મૂકીને કે બંદૂક અચાનક ચાલી ગઈ અને તેથી મૃત્યુ પામનારને થયેલી ઈજા અકસ્માતવશ હતી, બનાવસ્થળે પોતાની હાજરી સ્વીકારી છે. હાલના કેસમાં, આરોપી નં ૩નું કહેવું એવું છે કે તે આખો સમય કાર ચલાવી રહ્યો હતો અને બંદૂકનો ઉપયોગ કરવાની તેની પાસે કોઈ શક્યતા નહોતી, એટલે ઓછામાં ઓછું તેને નિર્દોષ ઠેરવવો જોઈએ. આરોપી નં ૧ના હાથ ધોવાણમાં નાઈટ્રેટની હાજરી ધ્યાનમાં લેતાં એવું જણાય છે કે આરોપી નં ૩એ એવો બચાવ ગોઠવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે કે ઓછામાં ઓછું મૃત્યુ પામનારના શરીરે મળેલી ઈજા સાથે તેને સાંકળી શકાય નહીં, ભલે તે અકસ્માતવશ હોવાનું ઠરે કે અન્યથા, અથવા તેના માટે માત્ર તેને જ જાણીતા કારણોસર. પરંતુ હકીકત એ જ છે કે તેણે બનાવસ્થળે પોતાની હાજરી સ્વીકારી છે. ફરિયાદ પક્ષે સંતોષકારક રીતે સ્થાપિત કર્યું છે કે મૃત્યુ પામનારને ઈજા ત્યારે થઈ હતી જ્યારે તે કારમાં હતો. કારમાં પૂરતા પ્રમાણમાં લોહીના ડાઘ હતા અને ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો નથી કે મૃત્યુ પામનારને કારમાંથી ખેંચીને બહાર કાઢવામાં આવ્યો હતો અને ત્યારબાદ તેને મારી નાખવામાં આવ્યો હતો. તેથી, વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ

પાસે અસ્પષ્ટ પુરાવાના આધારે કોઈ ઉતાવળનો નિષ્કર્ષ કાઢવાનો કોઈ કારણ નહોતું, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે પીડબ્લ્યુ શ્રી બારોટે પોતાના અગાઉના પરીક્ષણની તારીખથી કેટલાક દિવસો પછી આપેલો અભિપ્રાય કે ડૉ. કોઠારીનો અભિપ્રાય કાયદાની દ્રષ્ટિએ સચોટ અભિપ્રાય પુરાવા તરીકે પણ ગણાવી શકાય તેમ નહોતો. જ્યારે શ્રી બારોટનો વિગતવાર અહેવાલ સાથેનો અભિપ્રાય નોંધપર ઉપલબ્ધ હતો કે કોઈ ઝટકા કે આંચકાથી આ બંદૂકનું અકસ્માતવશ ચલાવું શક્ય જ ન હતું. આ મુદ્દે શ્રી ઝાલાનું સાક્ષ્ય કાયદાની નજરે સાક્ષ્ય નથી, કારણ કે તેમણે એવો દર્શાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે કોઈ પોલીસ અધિકારીએ અકસ્માતવશ ગોળી છૂટવાની હકીકત જાહેર કરી હતી અથવા અકસ્માતવશ ગોળી લાગવાથી થયેલા મૃત્યુ અંગે માહિતી આપી હતી, પરંતુ તેમણે તે અધિકારીનું નામ આપ્યું નથી. જો માહિતીદાતા પોલીસ અધિકારી હતો, તો તેને બાતમીદાર સમાન ગણાવી શકાય નહીં કે જેના નામને ગુપ્ત રાખી શકાય. જો આવા બેદરકાર જવાબને માન્ય પુરાવાના ભાગરૂપે સ્વીકારી લેવામાં આવે, તો પોલીસ અધિકારી કોઈ પણ ગંભીર કેસમાં કોઈને પણ કોઈ પણ સમયે નિર્દોષ ઠેરવી શકે અથવા ફસાવી શકે. તેથી, શ્રી ઝાલાનું એવું સાક્ષ્ય કે તેમણે કોઈક પાસેથી શીખ્યું હતું કે મૃત્યુ પામનારનું મૃત્યુ અકસ્માતવશ ગોળી છૂટવાથી થયું હતું, સાંભળેલી વાતનું સાક્ષ્ય ગણાય અને તેથી અગ્રાહ્ય છે. અમને એવું માનવાનો કારણ છે કે શ્રી ઝાલા દ્વારા કરાયેલી તપાસ અંતે યોગ્ય અને સંપૂર્ણ દિશામાં જઈ શકી નહોતી અથવા ગંભીર ગુનાની તપાસમાં જે સતર્કતા અને

તત્પરતા ખૂબ જ જરૂરી હોય છે તે તેમાં નહોતી. તેથી, કેટલીક બાબતોની તપાસ જ કરવામાં આવી નહોતી અથવા વી.એસ. હોસ્પિટલમાંથી કેટલાક મહત્વના દસ્તાવેજો, એફ.એસ.એલ. અહેવાલ અને મૃત્યુ પામનારના હિસાબની પુસ્તકો યોગ્ય રીતે એકત્ર કરવામાં આવ્યા નહોતા. આરોપી નં ૩ના હસ્તક્ષેપથી ટાયર ખરીદનાર સાવરકુંડલાના ગ્રાહકોના નિવેદનો પણ હેતુના મુદ્દે થોડો પ્રકાશ પાડી શક્યા હોત.

૪૨. જ્યારે વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે સ્વીકાર્યું છે કે કારની માલિકીની સાબિતી અંગે પૂરતું પુરાવું છે અને આરોપી એટલે કે કારના માલિકે સ્વીકાર્યું છે કે તે પોતે જ કાર ચલાવી રહ્યો હતો અને ઉપરોક્ત અહીં દર્શાવેલ અન્ય પુરાવાના ભાગ દ્વારા સંબંધિત કારની સંડોવણી સ્થાપિત થાય છે તથા આરોપી નં. ૩ એ પોતે જ આ મુદ્દા પરના અનેક સંબંધિત પાસાઓ સ્વીકાર્યા છે, ત્યારે પરિસ્થિતિ “જી” નું મૂલવણ કરતી વખતે ટાયરના નિશાનોમાં અસમાનતાને કોઈ વજન આપી શકાય તેમ નહોતું. અમારી દૃષ્ટિએ, વર્તમાન મામલામાં આલ્કોહોલના ટકાવારીના સંદર્ભમાં મૃતકના રક્તની તપાસ અંગેના અભિપ્રાયનો વિચાર કરવો આવશ્યક હતો. આલ્કોહોલના પ્રભાવ હેઠળ મૃતકે પોતે જ ભરેલી બંદૂક સક્રિય કરી હોઈ શક્યો હોત કે નહીં તે મુદ્દો હતો, પરંતુ તે ક્યારેય અદાલત સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યો નહોતો. અમારી દૃષ્ટિએ, તે બચાવ પક્ષની દલીલ નથી અને ન તો આ અકસ્માત બનવાની સંભાવ્યતા સાથે સુસંગત

છે; અન્યથા, આરોપી નં. ૧ અને ૩ બંદૂકના માલિક સાથે મળીને તરત જ હોસ્પિટલ દોડી ગયા હોત. જો આરોપી નં. ૧ અને ૩ નો દાવો એવો હોય કે મૃતક તેમનો મિત્ર હતો અને આરોપી નં. ૩ એવો દાવો કરે છે કે તે મૃતકના વ્યવસાયના વિકાસમાં પણ તેની મદદ કરતો હતો, તો ત્રણેયે હોબાળો મચાવ્યો હોત અને નજીકના ગામોના લોકોને મદદ માટે પોકાર્યું હોત. તેઓ પ્રથમ ઈજાગ્રસ્તને નજીકના ડૉક્ટર પાસે લઈ જઈ શક્યા હોત. એ સ્વાભાવિક વર્તન ગણાત અને અમદાવાદની વી.એસ. હોસ્પિટલ પહોંચવામાં તેઓએ આશરે ૬-૭ કલાક લીધા હોવા જોઈએ નહોતાં. નિશ્ચિતપણે, આ બાબતે કોઈ અભિપ્રાયાત્મક પુરાવો ઉપલબ્ધ નથી, પરંતુ અદાલત માનવ શરીર પર આલ્કોહોલના ઔષધવિજ્ઞાનસંબંધિત પ્રભાવને અવગણી શકતી નથી. મૃતકની પત્ની અથવા મૃતકના ભાઈને એવો સૂચન કરાયો નથી કે મૃતક આલ્કોહોલનો આદી હતો અને દારૂડો હતો તથા અતિશય પાન કરવાની તેની ક્ષમતા હતી. ધ્યાનમાં રાખવું આવશ્યક છે કે રક્તપ્રવાહમાં ગયેલું આલ્કોહોલ વર્તન પર અસર કરી શકે છે. મૃત્યુ પછી પણ પેટમાંથી રક્ત અને તંતુઓમાં આલ્કોહોલના પ્રસરણની સંભાવનાઓ રહે છે. અગાઉ નોંધ્યા મુજબ, મરણોત્તર પરીક્ષા કરનાર ડૉક્ટર પેટમાં કોઈ આલ્કોહોલ શોધી શક્યા નહોતા; અન્યથા, તેઓ તેનો ઉલ્લેખ કર્યો હોત. સંબંધિત કૉલમમાં આલ્કોહોલની હાજરીનો કે આવા કોઈ દ્રવ્યનો કોઈ ઉલ્લેખ નથી. આલ્કોહોલના સરેરાશ વિશિષ્ટ ઘનત્વની પૃષ્ઠભૂમિમાં તંતુઓમાં આલ્કોહોલના કેન્દ્રિત પ્રમાણને વ્યક્ત કરવાની સમકક્ષ પદ્ધતિના સમગ્ર

પાસાનો અમે સાવધાનીપૂર્વક વિચાર કર્યો છે. એ સાચું છે કે આલ્કોહોલ ભિન્ન વ્યક્તિઓ પર ભિન્ન રીતે અસર કરે છે અને કેટલીક વ્યક્તિઓ પર ભિન્ન સમયોએ પણ અલગ રીતે અસર કરે છે. રક્ત અહેવાલ, એટલે કે આંક ૧૦૨ માં નોંધાયેલ આલ્કોહોલનું ઊંચું પ્રમાણ દર્શાવે છે કે મૃત્યુ સમયે મૃતક આલ્કોહોલના ભારે પ્રભાવ હેઠળ હોવો જોઈએ. અમે મોટી'ઝ મેડિકલ જ્યુરિસ્પ્રુડન્સ એન્ડ ટોક્સિકોલોજી, ત્રેવીસમી આવૃત્તિ, વિભાગ ૨ ટોક્સિકોલોજીના પાનું નં. ૩૧૨ અને ૩૧૩ માંથી થોડો ભાગ પુનઃપ્રસ્તુત કરવા ઇચ્છીએ છીએ :

“મધનું મધ્યમ પ્રમાણ માત્ર હૃદયના ધબકારા પર અલ્પ ગતિવર્ધક અસર કરે છે, પરંતુ જ્યારે તેની સાંદ્રતા આશરે ૪૦૦ મિલિગ્રામ પ્રતિ સો સુધી પહોંચે છે ત્યારે હૃદયના ધબકારાની ગતિ ઘટે છે અને જો તે ૬૦૦ મિલિગ્રામ પ્રતિ સોથી વધુ થાય તો મેડ્યુલામાં આવેલ જીવનાવશ્યક કેન્દ્રો દબાઈ જાય છે અને શ્વસન તથા હૃદયક્રિયા બંધ થઈ જાય છે. આશરે અડધા થી એક ઑંસ જેટલું મધ રક્તદાબને ટૂંકા સમય માટે આશરે ૫ થી ૧૦ મિમી એચજી જેટલું વધારી શકે છે. મધ કોરોનરી ધમનીઓને પ્રસરીત કરતું નથી. તેમ છતાં, તે કેન્દ્રીય નાડીતંત્ર પર દમનકારી અસર કરે છે; શરૂઆતમાં ઉત્સાહપૂર્ણ ઉન્નતિ, વાચાળપણું, આત્મવિશ્વાસ, આકસ્મિક વર્તન અને સાહસિકતા જેવા અસરકારક પ્રભાવો ઉચ્ચ કેન્દ્રોના નિયંત્રણમાંથી નીચલા કેન્દ્રો મુક્ત થવાને કારણે અવરોધો દૂર

થવાના પરિણામે દેખાય છે. વાસ્તવમાં, ધ્યાન, મનન, નિર્ણયશક્તિ, એકાગ્રતા અને આત્મનિયંત્રણ જેવા સુક્ષ્મ સ્તરના ગુણો સૌપ્રથમ લુપ્ત થાય છે અને તે વ્યક્તિને સમાજવિરોધી કૃત્યો તરફ દોરી શકે છે. તે વ્યક્તિને સંવેદનાત્મક ઉદ્દીપનો પ્રત્યે ઓછી સંવેદનશીલ અને ઓછી જાગૃત બનાવે છે. મધ્યમ પ્રમાણમાં પાન કરનારાઓમાં ૨૦ થી ૩૦ મિલિગ્રામ પ્રતિ સો સાંદ્રતા પર, વધુ પ્રમાણમાં પાન કરનારાઓમાં ૪૦ થી ૭૦ મિલિગ્રામ પ્રતિ સો સાંદ્રતા પર અને મધપાન ન કરનારાઓમાં ૧૦ થી ૨૦ મિલિગ્રામ પ્રતિ સો સાંદ્રતા પર દ્રષ્ટિમાં ક્ષતિ શરૂ થાય છે. મધ શ્રવણ મર્યાદા વધારે છે, એટલે કે તે વગર તેઓ ઓછી તીવ્રતાએ સંવેદનાને અનુભવી અથવા ભેદી શકે છે. સ્વૈચ્છિક માંસપેશીઓ પર તેની અસર આશરે ૩૫ મિલિગ્રામ પ્રતિ સો પર માંસપેશીઓની કાર્યક્ષમતા ઘટાડવાની હોય છે અને ૧૦૦ થી ૨૦૦ મિલિગ્રામ પ્રતિ સો જેવી વધુ સાંદ્રતા પર તો પ્રતિક્રિયા સમય પણ લંબાય છે, એટલે કે મધપાન કરેલ વાહનચાલક, જ્યારે તે સજાગ હોય ત્યારે જેટલી તત્કાળ બ્રેક લગાવી શકે તેટલી લગાવી શકતો નથી અને તેથી અકસ્માત સર્જી શકે છે. મધ્યમ રક્ત સાંદ્રતા પર તે હૃદયના ધબકારા વધારી શકે છે. રક્તવાહિનીઓનું પ્રસરણ થાય છે અને પરિધીય રક્તપ્રવાહ વધે છે, જેના પરિણામે ઉષ્ણતાનો અનુભવ થાય છે, પરંતુ એ જ સમયે ત્વચા મારફતે શરીરની

ઉષ્માનો ક્ષય થાય છે. ઠંડા પર્યાવરણીય તાપમાનમાં આ અસર અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે.

ઉચ્ચ અથવા વિષકારી સ્તરે, મેડ્યુલામાં આવેલ જીવનાવશ્યક કેન્દ્રો દબાઈ જશે અને હૃદય-રક્તવહિની તંત્રનું દમન થશે.”

૪૩. અમને એ બાબતનો ભાન છે કે અદાલત સંબંધિત વિષયના ગ્રંથમાં નિષ્ણાતે વ્યક્ત કરી અને પ્રતિબિંબિત કરેલ મતનો ઉપયોગ કરી શકતી નથી, જો સુધી તે મુદ્દા અંગે પરીક્ષિત કરાયેલા નિષ્ણાતોના ધ્યાન પર તેને ખાસ રીતે લાવવામાં ન આવ્યું હોય; કારણ કે નિષ્ણાતોએ પોતાના ગ્રંથ અથવા લેખમાં વ્યક્ત કરેલો મત તેઓએ સામનો કરેલા પ્રકરણના અભ્યાસ પરથી થયેલા તેમના પોતાના નિષ્કર્ષ પર આધારિત હોય છે. વર્તમાન પ્રકરણમાં, હાલના મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિના શરીરમાં મળેલ મેથાઈલ આલ્કોહોલના ટકાવાર અંગે ન તો ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા અને ન તો બચાવ પક્ષના વકીલ દ્વારા કોઈ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો. નીચલી અદાલત સમક્ષ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે વર્તમાન પ્રકરણ આકસ્મિક આગનું છે અને વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે એ સ્વીકાર્યું છે કે બંદૂક આકસ્મિક રીતે ફાટી ગઈ હોઈ શકે, ત્યારે આ અદાલતે અપીલ અદાલત તરીકે વિવિધ દૃષ્ટિકોણોથી તમામ પાસાઓ પર વિચાર કરવો જરૂરી બને છે, જેમ કે ફરિયાદ પક્ષે રજૂ કરેલા પુરાવામાંથી ખાનગી બચાવની સંભાવના ઉભરી આવે છે કે કેમ. એટલું જ નહીં, સાક્ષીના જિરહ

દરમ્યાન અથવા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળના નિવેદનમાં આરોપી દ્વારા એવો કોઈ બચાવ પણ રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી. અમારી અદાલતે તેમજ સર્વોચ્ચ અદાલતે પણ આ સિદ્ધાંત પ્રતિપાદિત કર્યો છે કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા સમગ્ર પુરાવામાંથી જો સંભાવ્ય બચાવ ઊભરતો જણાતો હોય, તો આરોપીના દોષ અંગે ફરિયાદ પક્ષના કેસની શક્તિનું પરીક્ષણ કરવા માટે અદાલતે અન્ય તમામ સંબંધિત પાસાઓ પર પણ વિચાર કરવો જોઈએ; અને તે દૃષ્ટિએ, ઉપરોક્ત નિષ્ણાત દ્વારા લખાયેલા સંબંધિત ગ્રંથનું અવલોકન કરવાની તેમજ ઈથાઈલ આલ્કોહોલ વગેરે સહિત આલ્કોહોલના ફાર્માકોલોજીકલ પ્રભાવના વિષયમાં ઝાંખી કરવાની કસરત અમે કરી છે. અમે નોંધ્યું છે કે તમામ આરોપીઓ અથવા મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ સિવાય અન્ય કોઈ વ્યક્તિ નશામાં હતી તેવો કોઈ પુરાવો નથી, અને એવો આરોપીઓનો કોઈ દાવો અથવા નિવેદન પણ નથી. કારમાંથી અથવા ઘટનાસ્થળેથી બોટલ સહિત કોઈ પાત્ર મળ્યું નથી અને દાખલામાં એવું દર્શાવતું કંઈ નથી કે જ્યારે મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ આરોપી નં. ૧ અને ડની સાથે આરોપી નં. ૩ના કચેરીમાંથી નીકળ્યો ત્યારે તે નશાની હાલતમાં હતો. આલ્કોહોલનું પાચન થઈ તે વાસ્તવમાં પેટમાંથી શોષાઈ ગયેલું હતું. મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ આરોપી નં. ૧ અને ડની સાથે નીકળ્યાનો સમય અને સંભાવિત મૃત્યુનો સમય પરસ્પર સંબંધિત રીતે જોડવો શક્ય છે. જેમ અગાઉ ઉલ્લેખ કર્યું છે, મૃત્યુ પછી પણ આલ્કોહોલના શોષણ માટે થોડો અવકાશ રહે છે. નિશ્ચિતરૂપે, મૃત્યુ પછી કેટલા ટકાનો આલ્કોહોલ શોષાઈ જાય તેના વિશે કોઈ

ઉલ્લેખ નથી, પરંતુ પોસ્ટમોર્ટમ કરવામાં આવ્યું ત્યારે પેટમાં કંઈક પ્રવાહી મળ્યું હતું તે પરથી એવો નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય છે. આરોપીઓ સામે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦-બી હેઠળ દંડનીય સાજિશનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો છે. તપાસ એજન્સીએ એફ.એસ.એલ.નો અહેવાલ પ્રાપ્ત થયા બાદ મૃત્યુ પામેલ ફિરોઝભાઈના લોહીના નમૂનામાં મળેલ આલ્કોહોલના ટકાવાર વિશે કોઈ કાર્ય કર્યું નથી. ૨૦મી તારીખની મધરાત પછીના આરંભિક કલાકોમાં, એટલે કે રાત્રે ૩.૦૦ વાગ્યાથી ૫.૦૦ વાગ્યા વચ્ચે કોઈપણ સમયે, ઘટના બની હતી. વર્તમાન પ્રકરણમાં અમે એવું માનવા સક્ષમ છીએ કે આલ્કોહોલયુક્ત પાન લીધા બાદ મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ ગાઢ ઊંઘમાં હોય ત્યારે તેને ગોળીની ઇજા પહોંચી હોવી જોઈએ. આવી સ્થિતિમાં તે બંદૂક સંભાળી શક્યો હોત નહીં. જો કાર અસમ પૃષ્ઠ પર અને બહુ ખરાબ રસ્તા પર ચાલી રહી હોય, તો મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ સિવાય અન્ય કોઈએ બંદૂક પકડી હોવી જોઈએ. તેથી મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિએ પોતે જ આકસ્મિક રીતે ગોળી છોડાવી દીધી હોવાની દૂરસ્થ સંભાવના પણ રહેતી નથી; કારણ કે સેફ્ટી કેચ તથા ટ્રિગર ગાર્ડ ધરાવતી ભરેલી બંદૂકનો ટ્રિગર દબાવવા માટે સચેત પ્રયાસ કરવો પડે. ટ્રિગર ગાર્ડ અને ટ્રિગર વચ્ચે આંગળી અથવા અંગૂઠો દાખલ કરવો જરૂરી બને. આ પરિસ્થિતિ નિઃસંદેહ નિષ્ણાત શ્રી બારોટે મત વ્યક્ત કરતાં સમયે ધ્યાનમાં લીધી જ હશે કે આગ લાગતી વખતે રહેલા સંભાવિત અંતરને ધ્યાનમાં લેતા ઝટકા અથવા આંચકાના કારણે મુદ્દામાલ બંદૂક ફાટી શકતી નહોતી. વર્તમાન પ્રકરણમાં અદાલત માટે એવો કલ્પન પણ

કરવો શક્ય નથી કે મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિ નશાની હાલતમાં પોતાની જ ભૂલ અથવા પોતાની જ ગેરચૂકના કારણે ઇજાગ્રસ્ત થયો હોય, જ્યારે આરોપીઓમાંથી એક એટલે કે આરોપી નં. ૧ના હાથમાં નાઈટ્રેટની હાજરી મળવી એ એવી પરિસ્થિતિ છે જે મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિએ પોતે જ ગોળી છોડાવી હોવાની સંભાવનાને નકારી કાઢે છે. ડૉક્ટરે પોસ્ટમોર્ટમ નોંધ આંક ૧૪માં વર્ણવેલ પ્રવેશ ઘા નજીકથી ચલાવાયેલી ગોળીથી થયેલો સ્પષ્ટ પ્રવેશ ઘા છે. પોસ્ટમોર્ટમ સમયે પ્રવેશ ઘા અનિયમિત નજીકના ખૂણાવાળો ઘા તરીકે મળ્યો ન હતો, તે પણ એવી એક પરિસ્થિતિ છે જે મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિએ નશાની હાલતમાં પોતે જ ગોળી ચલાવી હોવાની સંભાવનાને નકારી કાઢે છે. ફરિયાદ પક્ષના કોઈપણ સાક્ષીને એવો સૂચન પણ કરવામાં આવ્યો નથી.

૪૪. આરોપી નં.૩એ પોતાની બચાવની વાત એવી રીતે રજૂ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે જાણે તેણે સચ્ચી હકીકત ખુલાસી હોય, તો તેના માટે વિશેષરૂપે એવું જણાવવું અશક્ય ન હતું કે મૃત્યુ પામનાર દારૂના નશાની સ્થિતિમાં હોવાથી, પોતાની જ વર્તણૂક અને અસામાન્ય શારીરિક હલચલને કારણે ભરેલી બંદૂક પર નિયંત્રણ રાખી શક્યો નહોતો અને તેથી ઘટના સર્જાઈ હતી. જો એવી સંભાવનામાં મૃત્યુ પામનારને નશાની હાલતમાં પોતાની વર્તણૂકને કારણે ઇજા પહોંચી હોય, તો અગાઉ નિરીક્ષણ કર્ય મુજબ, આરોપી વ્યક્તિઓ નજીકના ડૉક્ટર પાસે અથવા સીધા હોસ્પિટલમાં દોડી ગયા હોત, કારણ કે ઘટનાસ્થળ

અને વી.એસ. હોસ્પિટલ વચ્ચેનું અંતર ૭૫ થી ૮૦ કિ.મી. છે અને આપાતકાળની સ્થિતિમાં વધુમાં વધુ ૧ અને ૧/૨ કલાકમાં હોસ્પિટલ સુધી પહોંચવું શક્ય છે.

૪૫. અદાલત સમક્ષ આરોપી નં ૧ અને ૨ દ્વારા રજૂ કરાયેલો કેસ સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળના નિવેદનમાં ઇનકારનો છે. પરંતુ, ત્રણેય આરોપીઓ તરફથી હાજર રહેલા વકીલ દ્વારા અદાલતને એ રીતે સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો કે આગ આકસ્મિક હતી અથવા તે આકસ્મિક આગ હોઈ શકે. વિદ્વાન એ.પી.પી. શ્રી કે.સી. શાહ દ્વારા યોગ્ય રીતે દલીલ કરવામાં આવી છે કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલ પુરાવો દર્શાવે છે કે આરોપી વ્યક્તિઓએ લીધેલો બચાવ ખોટો છે. એ સાચું છે કે આરોપીઓને જવાબ આપવાનો પણ બાંહેધરો નથી અને તેઓ મૌન રહી શકે છે. ફરિયાદ પક્ષે પોતાનો કેસ વાજબી સંદેહની પાર સ્થાપિત કરવાનો હોય છે. પરંતુ, જો આરોપીઓ ઇનકારનો કેસ લે છે અથવા ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા દોષારોપક પુરાવાનું સ્પષ્ટીકરણ આપતી વખતે કોઈ નિશ્ચિત દલીલ ઉઠાવીને કોઈ વિશિષ્ટ કેસ ઉભો કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે, અને તેમાં અસત્યતાનું તત્વ બહાર આવે, તો એવો તત્વ ખોટી દલીલ ઉઠાવનાર આરોપી વિરુદ્ધ પરિસ્થિતિ તરીકે ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે, ભલે તેણે ઇનકાર જ કર્યો હોય, અને અદાલત તારણ નોંધતી વખતે અથવા ફરિયાદ પક્ષના પુરાવાના કેસનું મૂલવણ કરતી વખતે કહી શકે છે કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ

કરાયેલા દોષારોપક પુરાવા સંબંધે કોઈ વાજબી સમજૂતી તાત્કાલિક સમક્ષ આવતી નથી.

૪૬. હાલના કેસમાં, આ અદાલત માટે એવું નિરીક્ષણ કરવું પણ સંભવ છે કે આરોપી નં.૧ અને ૩ જ તે વ્યક્તિઓ હતા જેઓ મૃતક ફિરોઝભાઈને વીએસ હોસ્પિટલ ખાતે લાવ્યા હતા અને હાલના કેસમાં આવા બે આરોપી વ્યક્તિઓ સિવાય ઈજાગ્રસ્ત વ્યક્તિને વીએસ હોસ્પિટલ ખાતે કોણ લાવ્યું હોઈ શકે તેવા કોઈ તૃતીય વ્યક્તિનો ઉદ્દેશ કે નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો નથી. તેથી, અંતે એલિસબ્રિજ પોલીસ સુધી પહોંચેલો જે ઇતિહાસ હતો તે ફિરોઝભાઈને લાવનાર વ્યક્તિઓએ કરેલી જાહેરાતનું પરિણામ જ હોવું જોઈએ. ડૉ. ભરત સોલંકીને હોસ્પિટલના ફરજ પરના હેડ કોન્સ્ટેબલને કોઈ નવીન કાલ્પનિક વાર્તા જણાવવાનો કોઈ કારણ નહોતો અને હોસ્પિટલના ફરજ પરના હેડ કોન્સ્ટેબલને પણ એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનને વર્ધી આપતી વખતે મૃતકે કેવી રીતે અને ક્યાં ઈજા પામી તે અંગે કાલ્પનિક વાર્તા ઘડવાનો કોઈ કારણ નહોતો. તેથી, અમારા મતે, ફિરોઝભાઈના મૃતદેહને વીએસ હોસ્પિટલ ખાતે લાવનાર વ્યક્તિઓ દ્વારા કરવામાં આવેલી આ ખોટી જાહેરાતનો ઉપયોગ ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા આરોપી નં.૧ અને ૩ વિરુદ્ધ પરિસ્થિતિ તરીકે કરી શકાય.

૪૭. અમારા મત મુજબ, નીચલી અદાલતે ઘડેલા પરિસ્થિતિઓ (મુદ્દાઓ) “ઈ”, “એફ”, “જી” અને “એચ” સંબંધે વિદ્વાન નીચલી અદાલતના

ન્યાયાધીશ દ્વારા નોંધાયેલ નિષ્કર્ષો ન તો સંપૂર્ણ છે અને ન તો તર્કસંગત કે કાનૂની છે. કારની માલિકી જેવા અમુક નિષ્કર્ષોને છોડીને, વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ દ્વારા આપેલ કારણો અને નોંધાયેલા નિષ્કર્ષો ખોટા હોવાનું જણાય છે અને પુરાવાની ખોટી તથા ગેરકાનૂની મૂળવણી પર આધારિત છે.

૪૮. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. વિ. ગંભીર સિંહ અને અન્યના કેસમાં આપેલ, (૨૦૦૬)૧ એસ.સી.સી. (ફિ.)૧૨૫ માં અહેવાલિત નિર્ણયથી આરોપીને મદદ મળી શકે તેમ નથી, કારણ કે સર્વોચ્ચ અદાલત નિર્દોષ છૂટકારાની અપીલ સાથે વ્યવહાર કરી રહી હતી, જેમાં વડી અદાલતે આરોપીને આ કહીને નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો હતો કે ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી-૧ ની સાક્ષી પર આધાર રાખવો સુરક્ષિત નથી, કારણ કે તેને આરોપી પ્રત્યે વૈરભાવ હતો અને ઘટના સમયે ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી-૨ ની હાજરી હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓના આધારે શંકાસ્પદ હતી અને, તેથી, સર્વોચ્ચ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું હતું કે વડી અદાલતે સ્વીકારેલો અભિપ્રાય સંભવિત અભિપ્રાયોમાંનો એક હતો. સર્વોચ્ચ અદાલતે જણાવ્યું હતું કે ફરીયાદ પક્ષના હિતમાં પણ એક અભિપ્રાય લેવો શક્ય હોઈ શકે, પરંતુ જ્યારે બીજો અભિપ્રાય પણ સંભવિત હોય ત્યારે નિર્દોષ છૂટકારામાં હસ્તક્ષેપ કરવો નહીં. અમે ઉપરોક્ત રીતે નોંધ્યું છે કે વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે તમામ મહત્વપૂર્ણ મુદ્દાઓ પર નોંધેલો નિષ્કર્ષ ભૂલભર્યો છે અને તેમાં તર્કવિરુદ્ધતાનું

તત્વ છે, કારણ કે નિષ્કર્ષ નોંધતી વખતે સંબંધિત મહત્વના ભાગોને અવગણવામાં આવ્યા છે. વિજે સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી.ના કેસમાં આપેલ, (૨૦૦૬)૧ એસ.સી.સી. (ક્રિ.)૬૨૭ માં અહેવાલિત બીજો નિર્ણય, જેનો ઉદ્દેશ સુશ્રી અમી યાજ્ઞિકે કર્યો છે, તે પણ આરોપીને મદદરૂપ થતો નથી. એ સાચું છે કે તપાસમાં તેમજ વિચારણાના સંચાલનમાં અનેક ચૂક અને દુર્બળતાઓ છે, પરંતુ આ ચૂક કે દુર્બળતાઓ જીવલેણ છે એવું અમે કહી શકીએ તેમ નથી. તેના વિરુદ્ધ, થોડી વધુ સાવચેતી અને સૂક્ષ્મતા દાખવાઈ હોત તો ફરિયાદ પક્ષનો કેસ વધુ મજબૂત બન્યો હોત. આ નોંધવું પણ જરૂરી છે કે આ ચૂક કે દુર્બળતાઓ આરોપી વ્યક્તિઓને કોઈપણ પ્રકારની હાનિ પહોંચાડવા સક્ષમ નથી. ઉદ્દેશિત આ નિર્ણયમાં કબજે લેવાયેલી મુદ્દામાલની ગોળીનું બેલિસ્ટિક નિષ્ણાત દ્વારા પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું નહોતું. સર્વોચ્ચ અદાલતે ત્રણમાંથી એક આરોપીની દોષિત ઠરાવટને યથાવત રાખી હતી, પરંતુ નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશ સામેની અપીલ એ કહીને નામંજૂર કરી હતી કે આરોપીને નિર્દોષ છૂટકારો આપવા માટે વડી અદાલતને જે આધારોએ પ્રેર્યા હતા તે તર્કવિરુદ્ધ નથી. જ્યાં સુધી નિર્દોષ છૂટકારાનો ચુકાદો તર્કવિરુદ્ધ હોવાનું જણાતું ન હોય, ત્યાં સુધી અપીલ અદાલતે તેમાં હસ્તક્ષેપ ન કરવો જોઈએ. ઉપરોક્ત ચર્ચા મુજબ, અમારાં મત મુજબ હાલના કેસમાં નિર્ણાયક નિષ્કર્ષો પુરાવાની ખોટી અને ભૂલભરેલી મૂળવણી પર આધારિત છે. સુશ્રી યાજ્ઞિક દ્વારા ઉદ્દેશિત ત્રીજો નિર્ણય સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. વિ. લક્ષુ સિંહના કેસમાં, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૬ ૫૭૬ માં અહેવાલિત છે

અને સ્વીકારાયેલા સિદ્ધાંતો પર આધારિત છે. સર્વોચ્ચ અદાલત બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળની અપીલ સાથે વ્યવહાર કરી રહી હતી અને એવું અવલોકન કર્યું હતું કે જ્યારે બે અભિપ્રાયો સંભવિત હોય અને આપેલ કારણો તર્કવિરુદ્ધ કે સંપૂર્ણપણે અસંગત ન હોય ત્યારે નિર્દોષ છૂટકારો પલટવો નહીં. ઉદ્દેખિત આ નિર્ણયમાં, સર્વોચ્ચ અદાલત વડી અદાલતે માન્ય કારણોના આધારે નોંધેલા નિર્દોષ છૂટકારાની કાર્યવાહી કરી રહી હતી. બે આરોપીઓને દોષિત ગણાવતા નીચલી અદાલતે આપેલા કારણો યથેષ્ટ મજબૂત હતા. તેમ છતાં, વડી અદાલતે બંને આરોપીઓને નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો હતો અને વડી અદાલતે નોંધેલા કારણો પણ મજબૂત હતા. જ્યારે સર્વોચ્ચ અદાલત માટે એ નોંધવું શક્ય ન હતું કે વડી અદાલતે આપેલા કારણોને તર્કવિરુદ્ધ અથવા સંપૂર્ણપણે અસંગત કહી શકાય, ત્યારે સર્વોચ્ચ અદાલતે નિર્દોષ છૂટકારાને યથાવત રાખ્યો. અમે ઉદ્દેખિત કેસની હકીકતોનું અવલોકન કર્યું છે. જ્યારે બંને અદાલતો માટે મજબૂત કારણો નોંધવા શક્ય બન્યું હતું અને તેથી સર્વોચ્ચ અદાલતે નિર્દોષ છૂટકારો પલટ્યો નહોતો. પરંતુ હાલના કેસમાં, અમારાં મત મુજબ, વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે પરિસ્થિતિઓની સાંકળ અસ્થાપિત રહી છે અને પરિસ્થિતિઓ વચ્ચેની મહત્વપૂર્ણ કડી ગુમ છે એવું અવલોકન કરતાં આપેલા કારણો ભૂલભર્યા છે અને હાલના કેસમાં નોંધાઈ શકતો એકમાત્ર સંભવિત અભિપ્રાય આરોપી વ્યક્તિઓની દોષિતતા અંગેનો જ હતો.

સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત વિ. રસુલમિયાં અહમદમિયાં મલેક અને અન્યના કેસમાં, જે

જે.ટી. ૧૯૯૦(૨)એસ.સી. ૧૨૮ માં અહેવાલિત છે, સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે નીચલી બંને અદાલતોએ આરોપીઓને નિર્દોષ છૂટકારો આપતાં મજબૂત કારણો આપ્યા હતા. તે નીચલી અદાલતોના સમવર્તી નિષ્કર્ષનો કેસ હતો કે સાક્ષીઓના પુરાવા વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરતા નથી. પરંતુ હાલના કેસમાં, અમુક પરિસ્થિતિઓ સુધી મર્યાદિત રીતે જોવામાં આવે તો ફરિયાદ પક્ષે તપાસેલા સાક્ષીઓના વર્ણનને વિદ્વાન નીચલી અદાલતે વિશ્વસનીય ગણાવ્યું છે અને, તેથી, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે સરખેજથી આરોપી નં.૩ના કચેરીમાંથી નીકળતી વખતે અને ૨૦.૨.૧૯૮૪ ના રોજ સાવરકુંડલા જવા રવાના થતાં સમયે આરોપી નં.૧ અને ૩ મૃતકની સાથે હતા. એ જ રીતે, ડૉક્ટર અને બેલિસ્ટિક નિષ્ણાતના પુરાવાના મૂળભૂત ભાગને (અભિપ્રાય પુરાવા) અમુક હદ સુધી હકારાત્મક રીતે અને ફરિયાદ પક્ષના હિતમાં વિચારવામાં આવ્યા છે. જ્યારે અદાલતે અકસ્માતે ગોળી છૂટવાની ઘટના અંગે નીચલી અદાલતે આપેલા કારણો મજબૂત નથી એવું માન્યું, ત્યારે આ નિર્ણય આરોપીને મદદરૂપ થતો નથી.

૪૯. સુશ્રી યાજ્ઞિક દ્વારા નિર્દેશિત ખેડુ મોહન એન્ડ અર્ધસ વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર, એર ૧૯૭૧ એસસી ૬૬ માં અહેવાલિત કેસના નિર્ણયનો અનુપાત કોડની કલમ ૪૧૭ (જૂની) હેઠળની અપીલમાં નોંધ પર રહેલા પુરાવાની મૂળવણી કરતી વખતે વડી અદાલતની સત્તાઓના સંદર્ભમાં છે. એ સાચું છે કે

નિર્દોષતાની માન્યતા નિર્દોષ છૂટકારાના નિષ્કર્ષથી વધુ મજબૂત બને છે અને જ્યાં સુધી નિર્દોષ છૂટકારો આપનાર અદાલત દ્વારા આવેલો નિષ્કર્ષ સ્પષ્ટપણે ખોટો ન હોય અથવા કાયદાની ભૂલભરેલી દૃષ્ટિ પર આધારિત ન હોય અથવા તે નિર્ણયથી ગંભીર અન્યાય થવાની શક્યતા ન હોય, ત્યાં સુધી વડી અદાલતે તે નિષ્કર્ષમાં હસ્તક્ષેપ કરવામાં અનિચ્છુક રહેવું જોઈએ. અહીં, સુશ્રી યાજ્ઞિક દ્વારા અમારી સમક્ષ મૂકવામાં આવેલ આ કાનૂની પાસા અંગે અમે ચર્ચા કરવા ઇચ્છીએ છીએ. વર્તમાન કેસમાં, અદાલત પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત કેસ સાથે વ્યવહાર કરી રહી છે અને સ્થિર થયેલી કાનૂની સ્થિતિ મુજબ, અદાલત પર એવો કાનૂની બાધ્યકર્તવ્ય છે કે તે એવો નિષ્કર્ષ પહોંચે કે આરોપીનો દોષ સંતોષકારક રીતે સ્થાપિત થયો છે અને આ રીતે સ્થાપિત થયેલા તમામ તથ્યો માત્ર આરોપીના દોષની પરિકલ્પના સાથે જ સુસંગત હોવા જોઈએ. વધુમાં, પરિસ્થિતિઓ નિષ્કર્ષાત્મક સ્વરૂપ અને પ્રવૃત્તિ ધરાવતી હોવી જોઈએ અને તે એવી હોવી જોઈએ કે જે સાબિત કરવાની રજૂ થયેલી એકમાત્ર પરિકલ્પના સિવાયની દરેક પરિકલ્પનાને બાકાત કરે. અન્ય શબ્દોમાં, પુરાવાની એવી કડી હોવી જરૂરી છે કે જે એટલી સંપૂર્ણ હોય કે આરોપીની નિર્દોષતા સાથે સુસંગત એવા કોઈપણ વાજબી નિષ્કર્ષ માટે સ્થાન ન રહે અને તે એવી હોવી જોઈએ કે જેથી સર્વ માનવીય સંભાવનામાં એ કૃત્ય આરોપી દ્વારા જ કરવામાં આવ્યું હોવું જોઈએ તે દર્શાય.

૫૦. એ સારી રીતે સ્થિર થયેલું છે કે નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશ વિરુદ્ધની અપીલમાં, દોષિત ઠરાવવાના આદેશ વિરુદ્ધની અપીલ જેટલી જ વ્યાપક રીતે વડી અદાલતને પુરાવાનું પુનઃમૂલવણું કરીને પોતાનો સ્વતંત્ર નિષ્કર્ષ નોંધવાનો અધિકાર હોય છે, તથાપિ, સુવિચારના નિયમરૂપે, તેને હંમેશા કેટલાક પાસાઓને યોગ્ય મહત્ત્વ અને વિચારણા આપી પુરાવાનું પુનઃમૂલવણું કરવું જોઈએ. તેથી, તમામ કેસોમાં, જો નીચલી અદાલતે આરોપીને નિર્દોષ છૂટકારો આપતાં જે મુખ્ય આધાર પર પોતાનો આદેશ આધારિત કર્યો હોય તે વાજબી અને સંભવિત હોય અને તેમને સંપૂર્ણપણે અથવા અસરકારક રીતે ખંડિત કે ધ્વસ્ત કરી શકાય તેમ ન હોય, તો વડી અદાલતે તે નિર્દોષ છૂટકારામાં હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં. જોકે, તેમાં કોઈ શંકાનો વિષય નથી કે અપીલી અદાલતને નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશની સમીક્ષા કરવાની અને તે વિરુદ્ધની અપીલમાં પોતાનો સ્વતંત્ર નિષ્કર્ષ પર આવવાની સંપૂર્ણ સત્તા છે. જો અદાલત આ નિરીક્ષણ કરી શકે કે વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે નોંધેલો નિર્દોષ છૂટકારાનો નિષ્કર્ષ સ્પષ્ટપણે ગેરકાયદેસર અથવા તર્કવિરુદ્ધ છે. અમારે કારણો દર્શાવવાના હોય છે કે નિર્દોષ છૂટકારાનો નિષ્કર્ષ તથ્યની દૃષ્ટિએ અથવા કાનૂની રીતે કેવી રીતે ભ્રાંત છે અથવા સ્પષ્ટપણે ખોટો કહેવાય તે કેવી રીતે છે. ન્યાયભંગ સર્જે એવો સ્પષ્ટપણે ખોટો નિર્દોષ છૂટકારાનો આદેશ યથાવત્ રાખી શકાય નહીં અને વિદ્વાન વધારાના સરકારી વકીલ શ્રી કે.સી. શાહે કર્નાઈલ સિંહ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે કરેલી નોંધો પર યોગ્ય રીતે આધાર મૂક્યો છે. મેન પાલ

અને અન્ય વિ. હરિયાણા રાજ્ય અને અન્ય, જે ૨૦૦૪ એ.આઈ.આર.

એસ.સી.ડબલ્યુ. ૨૧૪૦ માં અહેવાલિત છે, તે કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું છે કે વડી અદાલત દ્વારા પુરાવાનું પુનઃમૂલવણું હાથ ધરવું અને આરોપીને દોષિત ઠરાવવો ન્યાયસંગત હતું. અદાલત માટે સર્વોચ્ચ વિચારણા એ સુનિશ્ચિત કરવી છે કે ન્યાયભંગ અટકાવવામાં આવે. દોષિતને નિર્દોષ છૂટકારો મળવાથી ઊભો થતો ન્યાયભંગ, નિર્દોષને દોષિત ઠરાવવાથી થતા ન્યાયભંગ કરતાં કોઈ રીતે ઓછો નથી. જે કેસમાં સ્વીકાર્ય અને વિશ્વસનીય પુરાવાની અવગણના કરવામાં આવી હોય, તેમાં અપીલી અદાલત પર પુરાવાનું પુનઃમૂલવણું કરવાની ફરજ આવે છે.

૫૧. શ્રી કે.સી. શાહ, વિદ્વાન સરકારી વકીલે પણ સ્ટેટ ઓફ મધ્ય પ્રદેશ વિ. ધરકોલે ઉપનામ ગોવિંદ સિંહ અને અન્યના કેસમાં એર ૨૦૦૫ એસસી ૪૪ માં અહેવાલિત નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો છે, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશને રદ કરતાં ફરિયાદ નં. ૧૧ અને ૧૨ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:

“૧૧. શંકાઓ ત્યારે વાજબી ગણાશે જ્યારે તે અમૂર્ત કલ્પિત અનુમાન પ્રત્યેના અતિશય ઝોકથી મુક્ત હોય. કાયદો સત્ય સિવાય અન્ય કોઈ પક્ષપાતને સ્થાન આપી શકતો નથી. વાજબી શંકા રચાવા માટે તે અતિભાવનાત્મક પ્રતિક્રિયાથી મુક્ત હોવી આવશ્યક છે. શંકાઓ

આરોપિત વ્યક્તિઓના દોષ અંગે પુરાવામાંથી, અથવા પુરાવાના અભાવમાંથી ઉત્પન્ન થતી વાસ્તવિક અને સબળ શંકાઓ હોવી જોઈએ; માત્ર અસ્પષ્ટ આશંકાઓ નહીં. વાજબી શંકા કલ્પિત, તુરુષ અથવા માત્ર સંભવિત શંકા નથી; પરંતુ કારણ અને સામાન્ય બુદ્ધિ પર આધારિત ન્યાયસંગત શંકા છે. તે કેસના પુરાવામાંથી જ ઉત્પન્ન થવી જોઈએ.

૧૨. સંભાવનાની કલ્પનાઓ અને તેની વિવિધ કક્ષાઓને, એવા એકમોની દૃષ્ટિએ કે જેમનું ગણિતીય રીતે પરિમાણ કરીને નક્કી કરી શકાય કે એવા કેટલાં એકમો વાજબી શંકાથી પરનો પુરાવો બને છે, સ્પષ્ટપણે વ્યક્ત કરી શકાય તેવી નથી. સંભાવનાના દરજ્જાઓના મૂલ્યાંકન અને પુરાવાના પરિમાણમાં નિર્વિવાદપણે એક વ્યક્તિગત તત્વ રહેલું છે. ન્યાયવિજ્ઞાન સંબંધિત સંભાવના, અંતિમ વિશ્લેષણમાં, દઢ સામાન્ય બુદ્ધિ પર અને અંતે ન્યાયાધીશની પ્રશિક્ષિત અંતર્દૃષ્ટિ પર આધારિત હોવી જોઈએ. ફોજદારી પ્રક્રિયા દ્વારા આરોપી વ્યક્તિઓને આપવામાં આવેલું રક્ષણ કમજોર ન થવું જોઈએ, તેમ છતાં, તુરુષ બાબતોને અજાણતા માન્યતા આપવાથી ફોજદારી ન્યાયના વહીવટની ઉપહાસાસ્પદ સ્થિતિ સર્જશે. આ સ્થિતિ સર્વોચ્ચ સ્પષ્ટતાથી વેંકટચાલૈયાહ, ન્યાયાધીશે (તત્કાલીન લોર્ડશીપ તરીકે) સ્ટેટ ઓફ યુ.પી.માં વ્યક્ત કરી હતી.

વિ. કૃષ્ણ ગોપાલ અને અન્ય. (એ.આઈ.આર. ૧૯૮૮ એસ.સી. ૨૧૫૪)."

૫૨. એ સાચું છે કે સ્ટેટ ઓફ પંજાબ વિ./બલદેવ સિંહના પ્રકરણમાં, જે ૧૯૯૯ એસ.સી.સી. (ફિ) ૧૦૮૦ માં અહેવાલિત છે, તેના ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૩૧ માં સર્વોચ્ચ અદાલતે પરિચ્છેદ ૩૧ માં આ મુજબ નિરીક્ષણ કર્યું છે :

" વાસ્તવમાં સમાજને ગુનેગારોમાંથી સુરક્ષિત રાખવાની આવશ્યકતા છે. જો ગુનાઓ કરનાર વ્યક્તિઓને તેમના વિરુદ્ધના પુરાવાને જાણે અસ્તિત્વમાં જ નથી એમ ગણીને છોડી મુકવામાં આવે, તો સુરક્ષાની બાબતમાં સમાજનો હેતુ તુકસાન પામશે. તેથી, તેનો જવાબ એ છે કે તપાસ એજન્સીએ વિધાનમાં કલ્પિત પ્રક્રિયાનું કડકપણે પાલન કરવું જોઈએ અને તેમ કરવામાં નિષ્ફળતા અંગે ઉચ્ચ અધિકારીઓએ ગંભીરતાપૂર્વક દૃષ્ટિ લેવી જોઈએ તથા સંબંધિત અધિકારી વિરુદ્ધ કાર્યવાહી આરંભવી જોઈએ, જેથી તપાસ અધિકારીની બેદરકારી પર અંકુશ મુકાય."

૫૩. પરંતુ આ અવલોકનોનો આરોપીને બહુ ઉપયોગ થવાનો નથી. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે પુરાવાની ખોટી મૂળવણી કરીને શંકાનું એક છાયું

ઊભું કર્યું છે અને આકસ્મિક આગની સંભાવના નોંધવાના કારણો વિકસાવતા સમયે તેણે કેટલાક અગ્રાહ્ય પુરાવા તેમજ બેલિસ્ટિક નિષ્ણાત અને ફરીયાદપક્ષ સાક્ષી- ડૉ. કોઠારીના પુરાવાના અવગણવા યોગ્ય ભાગને પણ ધ્યાનમાં લીધો છે. કેસની મૂળવણી બે ડૉક્ટરો દ્વારા વ્યક્ત કરાયેલા અભિપ્રાય અને કેટલાક નિર્વિવાદ તથ્યોના પ્રકાશમાં, સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ તેની પૂછપરછ દરમિયાન આરોપીએ કરેલા નિવેદનના સંદર્ભે, કરવી આવશ્યક હતી. એફ.એસ.એલ. અહેવાલ પણ ફરીયાદ પક્ષના કેસને મુખ્યત્વે સમર્થન આપે છે. આવી તથ્યપરિસ્થિતિમાં, તપાસ એજન્સી, સરકારી વકીલ અને વિદ્વાન ન્યાયાધીશની તરફથી નોંધપોથીમાંથી દેખાતી કેટલીક ક્ષતિઓ અને બેદરકારી કોઈપણ રીતે શંકાનું કોઈ છાયું ઊભું કરતી નથી. અમે અગાઉ જ અવલોકન કર્યું છે કે કેટલીક સતર્કતા અથવા સૂક્ષ્મ કાળજી ફરીયાદ પક્ષના કેસને વધુ બળ આપી શકી હોત.

૫૪. શ્રી. ચાંપાનેરીએ સર્વોચ્ચ અદાલતના પાંચ અલગ અલગ નિર્ણયોમાં આધાર મૂક્યો છે અને અમે આ તમામ નિર્ણયોને અલગ અલગ રીતે વિચારવા ઈચ્છીએ છીએ.

(એ) સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. વિ. શ્રી કૃષ્ણના કેસમાં, જે (૨૦૦૫)૧૦ એસ.સી.સી. ૩૯૯ માં અહેવાલિત છે, સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું છે કે સમાન પુરાવાના આધારે બે દષ્ટિકોણ શક્ય હોય તો પણ, જો નિર્દોષ છૂટકારાના

આદેશનો આધાર નોંધ પરના પુરાવા પર હોય અને અપનાવવામાં આવેલો દષ્ટિકોણ પુરાવાની શક્ય અને વાજબી દષ્ટિ હોય, તો અપીલીય અદાલત તે નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશને ઉલટાવવામાં ન્યાયસંગત ગણાશે નહીં. આ ઉદ્દેખિત નિર્ણયમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે પુષ્ટિ કરી હતી કે, આરોપીઓમાંથી એકે એવી દલીલ સાથે અરજી કર્યાના અનુસંધાને કે તેનું ઓળખાણ મૃતકની પત્ની દ્વારા કરાવવું જોઈએ, તે બાબતે આદેશ કરવામાં આવ્યો હોવા છતાં ટી.આઈ. પેરેડ યોજવામાં નિષ્ફળતા ગંભીર ખામી છે. વધુમાં એવું પણ અવલોકિત કરવામાં આવ્યું હતું કે મૃતકની પત્નીની સાક્ષી પર અવિચારી વિશ્વાસ મૂકવો જોઈએ નહીં એમ કહેવામાં વડી અદાલત યોગ્ય હતી અને બે પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીઓને વિરોધી જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા. અહીં, વર્તમાન કેસ પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત છે અને કેટલાક સાક્ષીઓના વિરોધી બનવાથી એવી પરિસ્થિતિઓની કડી તૂટે એટલું પૂરતું માનવામાં આવતું નથી, જે આવા કેસોમાં સ્થાપિત કરવી આવશ્યક હોય છે.

(બી) ટી.સુબ્રમણિયન વિ. સ્ટેટ ઓફ ટી.એન. ના કેસમાં, જે (૨૦૦૬) ૧ એસ.સી.સી. ૪૦૧ માં અહેવાલિત છે, સર્વોચ્ચ અદાલતે, ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૪૭ ની કલમ ૫(૧)(ડી) સાથે કલમ ૫(૨) હેઠળ વડી અદાલત દ્વારા પહેલેથી જ નિર્દોષ છૂટકારો આપવામાં આવેલ દોષિત આરોપી દ્વારા દાખલ કરાયેલ અપીલનો વિચાર કરતી વખતે, ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતને ફરી

દોહરાવ્યો હતો. નીચલી અદાલતે એવો અવલોકન કરીને આરોપીને નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો હતો કે આરોપી સંભાવનાઓના પ્રાધાન્યના આધારે પોતાનો કેસ સાબિત કરવામાં સફળ રહ્યો હતો. વડી અદાલતે, નીચલી અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલ દષ્ટિકોણ તર્કવિરુદ્ધ અથવા ભૂલભર્યો હતો એવું નોંધ્યા વગર, તે નિર્દોષ છૂટકારાને ઉલટાવ્યો હતો. સર્વોચ્ચ અદાલતે એવો નિર્ધાર કર્યો હતો કે વડી અદાલતે એ જ પુરાવાનું પુનઃમૂલવણ કરીને અને વિરુદ્ધ નિષ્કર્ષ પર પહોંચી ભૂલ કરી હતી. અહીં, અમારી દષ્ટિએ, વર્તમાન કેસમાં, નીચલી અદાલત દ્વારા નોંધાયેલ આ તારણ કે પરિસ્થિતિઓની શ્રેણી સ્થાપિત રહી નથી અને મુખ્ય પરિસ્થિતિઓ કાયદેસર પુરાવાથી તેમજ અદાલતના સંતોષ મુજબ સાબિત કરવામાં આવી નથી, તે પુરાવાની ભૂલભરેલી મૂલવણી પર આધારિત તારણો છે અને તે તર્કવિરુદ્ધતાથી પીડિત છે. આવા અથવા સમાન કેસોમાં અપીલી અદાલત દ્વારા પુરાવાનું પુનઃમૂલવણ કરવાનો પ્રયાસ માત્ર એટલા હેતુથી હોવો જોઈએ કે નીચલી અદાલતે કરેલી ભૂલ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી શકાય અને તે ક્ષેત્ર દર્શાવી શકાય જ્યાં આ ભૂલે અને/અથવા તર્કવિરુદ્ધતાના પ્રભાવએ અસર પેદા કરી છે. ઉદ્દેખિત કેસના તથ્યો વર્તમાન કેસના તથ્યોથી મૂળભૂત રીતે ભિન્ન હતા અને અમારી દષ્ટિએ, તેથી તે કેસનો અનુપાત આરોપીને કોઈ મદદરૂપ થશે નહીં.

(સી) સ્ટેટ ઓફ પંજાબ વિ. અજાયબ સિંહ અને અન્યના કેસમાં, જે (૨૦૦૫)
૯ એસ.સી.સી. ૯૪ માં અહેવાલિત છે, સર્વોચ્ચ અદાલતે પરા ૧૦ માં
અવલોકન કર્યું છે કે સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા રેકૉર્ડ પરના પુરાવાની પુનઃમૂલવણી
કરવી અનુમત્ય છે, પરંતુ જ્યાં સુધી નિર્દોષ છૂટકારો ગેરવાજબી અથવા
તર્કવિરુદ્ધ હોવાનું જણાતું ન હોય, ત્યાં સુધી કોઈ હસ્તક્ષેપ કરવો યોગ્ય ગણાતો
નથી. સર્વોચ્ચ અદાલતે એમ ઠરાવ્યું છે કે નિર્દોષ છૂટકારામાં હસ્તક્ષેપ કરવો
જોઈએ નહોતો. આ ઉલ્લેખિત નિર્ણયમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નોંધ્યું હતું કે તે
મોડેથી નોંધાયેલી એફ.આઈ.આર.નો કેસ છે અને આરોપીની સૂચના પરથી
હથિયારની પુનઃપ્રાપ્તિ અંગે વિશ્વસનીય સ્વરૂપનો કોઈ પુરાવો નથી.
સેરોલોજિકલ પરીક્ષણ પછી રક્તના સમૂહ અંગે એફ.એસ.એલ. તરફથી કોઈ
સ્પષ્ટ અભિપ્રાય નહોતો. હકીકતો તાત્વિક રીતે ભિન્ન છે; હાલનો કેસ
પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત છે. વિપરીત રીતે, સર્વોચ્ચ અદાલતે કરેલ
અવલોકનો ફરિયાદ પક્ષને સહાયરૂપ થાય છે અને વિધાવંત સરકારી વકીલ શ્રી
શાહ દ્વારા એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે આ એવો યોગ્ય કેસ છે જેમાં આ
અદાલતે પુરાવાની પુનઃમૂલવણી કરવી જોઈએ, કારણ કે તારણો તર્કવિરુદ્ધ છે.

(ડી) ગંભીર સિંહ અને અન્યના કેસ (ઉપરોક્ત) ની વિગતવાર ચર્ચા કરવી
આવશ્યક નથી, એટલે કે શ્રી ચાંપાનેરી દ્વારા ઉલ્લેખિત ચોથો નિર્ણય, કારણ કે

સુશ્રી અમી યાજ્ઞિક દ્વારા ઉલ્લેખિત નિરાકરણની ચર્ચા કરતી વખતે અમે આ નિર્ણય અંગે પહેલેથી જ ચર્ચા કરી છે.

(ઈ) નરેન્દ્ર સિંહ અને અન્ય વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્યના મામલામાં, જેનો ઉલ્લેખ (૨૦૦૪) ૧૦ એસ.સી.સી. ૬૯૯ માં થયેલો છે, તેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે આરોપીઓને નિર્દોષ છૂટકારો આપતાં જણાવ્યું હતું કે “અત્યે, પોસ્ટમોર્ટમ અહેવાલને ધ્યાનમાં રાખીને, અમારું મત એવું છે કે બિમલાબાઈના મૃત્યુનું કારણ ભલે રહસ્યથી આરંભાદિત હોય, તેમ છતાં તેનો લાભ અપીલકર્તાઓને જવો જોઈએ, કારણ કે જ્યાં બે સંભવિત દષ્ટિકોણો ઉપલબ્ધ હોય, ત્યાં આરોપીને અનુકૂળ હોય તે દષ્ટિકોણને જ માન્ય રાખવો જોઈએ.” આ ઉલ્લેખિત નિર્ણયમાં ફરિયાદ પક્ષનો કેસ સંપૂર્ણપણે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત હતો. ચાર આરોપી વ્યક્તિઓ, એટલે કે, મૃત્યુ પામેલાની પતિ, સાસુ, સસરા અને નણંદ, સામે ગળું દબાવીને મૃત્યુ પામેલાની હત્યા કરવી અને ત્યારબાદ તેને સળગાવી પુરાવા ગાયબ કરવાના ગુનામાં વિચારણા ચલાવવામાં આવી હતી. મૃત્યુ પામેલાનો મૃતદેહ રસોડામાં પડેલો મળ્યો હતો. નીચલી અદાલતે ફરિયાદ પક્ષનો કેસ માન્ય રાખ્યો નહોતો. નીચલી અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે રસોડાનું બારણું તોડી ખોલવું પડ્યું હતું. કારણ કે ઘટના સંભવતઃ સાંજે ૪.૧૫ વાગ્યાથી ૫.૩૦ વાગ્યાની વચ્ચે બની હતી, તેથી હુમલાખોર માટે રસોડાની બારીમાંથી બહાર નીકળી જવું અશક્ય હતું. આ હત્યાનો કેસ છે એવું માનીને,

નીચલી અદાલતે ઘટના સ્થળ અને તેમાં સંભવિત પ્રવેશર્નિંદુને ધ્યાનમાં રાખીને એ બાબતે આશ્ચર્ય વ્યક્ત કર્યું હતું કે હુમલાખોર બહાર કેવી રીતે નીકળ્યો હશે. નીચલી અદાલતે કેટલીક કાપાકાપી અને ઉપરલેખનને ધ્યાનમાં રાખીને પોસ્ટમોર્ટમ અહેવાલ પર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ મૂક્યો નહોતો. વધુમાં એવું પણ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે આરોપી વ્યક્તિઓ દ્વારા લેવામાં આવેલ અલિબીનો બચાવ ન તો અવગણવામાં આવી શકે અને ન તો અવિશ્વસનીય ગણાવી શકાય. વડી અદાલતે અપીલમાં નિર્દોષ છૂટકારાનો ચુકાદો પલટાવીને આરોપી (એ) પતિ, (બી) સાસુ અને (સી) નાંદને દોષિત ઠરાવ્યા હતા, જોકે સસરાને આપવામાં આવેલ નિર્દોષ છૂટકારો યથાવત્ રાખ્યો હતો. તેથી, નરેન્દ્ર સિંહ (ઉપરોક્ત) ના કેસની હકીકતો હાલના કેસની હકીકતોથી ખૂબ જ ભિન્ન છે. તેથી, આ નિર્ણય આરોપીને કોઈપણ રીતે કેવી રીતે મદદરૂપ થશે તે કહેવા માટે અમે ઝુકાવ ધરાવતા નથી.

પપ. બીજી તરફ, વિદ્વાન સરકારી વકીલ શ્રી કે.સી. શાહ દ્વારા યોગ્ય રીતે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. વિ. સતીશના કેસમાં આપેલા નિર્ણયનો અનુપાત લાગુ કરવો જોઈએ. વર્ષ ૨૦૦૫ ક્રિ.એલ.જે. ૧૪૨૮માં અહેવાલિત આ ઉદ્ધૃત નિર્ણયમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ફકરા ૨૫માં આ મુજબ અવલોકન કર્યું છે કે :

"રપ. ફોજદારી મામલાઓમાં ન્યાયના વહીવટની સમગ્ર રચનામાંથી પસાર થતો સુવર્ણ સૂત્ર એ છે કે, જો કેસમાં રજૂ કરાયેલા પુરાવાના આધારે બે દષ્ટિકોણ સંભવિત હોય, જેમાંથી એક આરોપીની દોષિતતા તરફ સૂચિત કરતો હોય અને બીજો તેની નિર્દોષતા તરફ સૂચિત કરતો હોય, તો આરોપી માટે અનુકૂળ હોય તે દષ્ટિકોણ સ્વીકારવો જોઈએ. અદાલત માટે સર્વોચ્ચ વિચારણા એ છે કે ન્યાયભંગ થતો અટકાવવામાં આવે. દોષિતને નિર્દોષ છૂટકારો મળવાથી જે ન્યાયભંગ ઊભો થઈ શકે છે તે કોઈ નિર્દોષ વ્યક્તિને દોષિત ઠેરવી સજા કરવાથી થતા ન્યાયભંગ કરતાં ઓછો નથી. જ્યાં ગ્રાહ્ય પુરાવાને અવગણવામાં આવ્યો હોય એવા કેસમાં, જ્યારે આરોપીને નિર્દોષ છૂટકારો આપવામાં આવ્યો હોય ત્યારે, અપીલી અદાલત પર એ કર્તવ્ય આવે છે કે તે પુરાવાની પુનઃમૂલવણી કરે, જેથી એ નિશ્ચિત કરી શકાય કે આરોપીઓમાંથી કોઈએ વાસ્તવમાં કોઈ ગુનો કર્યો છે કે નહીં. (જુઓ ભગવન સિંહ અને અન્ય વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય (૨૦૦૨ (૨) સર્વોચ્ચ ૫૬૭). નિર્દોષ છૂટકારાના ચુકાદા વિરુદ્ધની અપીલ પર વિચાર કરતી અપીલી અદાલતે અનુસરવાનો સિદ્ધાંત એ છે કે માત્ર ત્યારે જ હસ્તક્ષેપ કરવો, જ્યારે તે માટે બળવાન અને નોંધપાત્ર કારણો હાજર હોય. જો પડકારાયેલો ચુકાદો સ્પષ્ટપણે અયુક્તિસંગત હોય અને સંબંધિત તથા

વિશ્વસનીય સામગ્રીને પ્રક્રિયામાં ગેરવાજબી રીતે દૂર કરવામાં આવી હોય,
તો તે હસ્તક્ષેપ માટે બળવાન કારણ બને છે.”

૫૬. ઉપરોક્ત અવલોકન અહીં ઉપર ઉલ્લેખિત સામાવાળા-આરોપી તરફથી
ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવેલ ન્યાયપ્રમાણોના સીધા જવાબરૂપ છે.

૫૭. આરોપી વ્યક્તિઓના વિદ્વાન વકીલો દ્વારા રજૂ કરાયેલા દલીલોના
પ્રતિઉત્તરમાં વિદ્વાન સરકારી વકીલ દ્વારા ઉલ્લેખિત વધુ એક નિર્ણયની ચર્ચા
કરવી આવશ્યક છે, અર્થાત્, લેખરાજ @ હરી સિંહ વિ. ગુજરાત રાજ્યના
પ્રકરણમાં, જે ૧૯૯૯(૧) જી.એલ.આર. ૩૬૧ માં અહેવાલિત છે, જેમાં
સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું છે કે “આ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું નથી કે કોઈ
હેતુના અભાવે આરોપીને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળ દોષિત
ઠરાવી શકાય નહિ.” શ્રી શાહે અમને સમગ્ર ચુકાદો રજૂ કર્યો હતો. ફરિયાદ
પક્ષનો કેસ પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત હતો. સુરીન્દર પાલ જૈન વિ.
દિલ્લી એડમિનિસ્ટ્રેશન, ૧૯૯૩ સપ્. (૩) એસ.સી.સી. ૬૮૧ ના પ્રકરણમાં
અગાઉના ચુકાદાનો ઉલ્લેખ કર્યા બાદ એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે હેતુના
અભાવે પણ પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાના આધારે આરોપીને દોષિત ઠરાવી શકાય
છે. આ નિર્ણયમાં ફરિયાદ પક્ષે એ સ્થાપિત કર્યું હતું કે આરોપી અને મૃતક ઘેર
આવ્યા હતા અને સાથે રહ્યા હતા. સવારે આરોપી એકલો જ નીકળી ગયો હતો.
મૃતદેહ ઘરમાંથી મળી આવ્યો હતો અને અંતે વડી અદાલતે નિર્દોષ છૂટકારો રદ

કરીને આરોપીને દોષિત ઠરાવ્યો હતો. વર્તમાન કેસમાં, આરોપી નં ૧ અને ૩ મૃતકની સાથે ૨૦.૨.૧૯૮૪ ના રોજ સરખેજથી એક કારમાં નીકળ્યા હતા અને તે પણ રાત્રિના સમયમાં, અને ત્યારબાદ આ બંને આરોપી વ્યક્તિઓ મૃતક વ્યક્તિનો મૃતદેહ લઈને આવ્યા હતા અને નોંધ પર એવો પૂરતો પુરાવો છે કે મૃતકનું અસ્વાભાવિક મૃત્યુ તે જ કારમાં થયું હતું. તેથી, આરોપી નં ૧ અને ૩ ની સાથે મૃતકને તે જ કારમાં છેલ્લે જોવામાં આવ્યો હતો અને એવો પૂરતો પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવો છે કે આરોપી નં ૨ આરોપી નં ૧ અને ૩ ની સંગતમાં જોડાયો હતો. શ્રી કે.સી. શાહ દ્વારા ઉલ્લેખિત બીજો નિર્ણય મોહીબુર રહમાન અને અન્ય એક વિ. આસામ રાજ્યના પ્રકરણમાં, જે (૨૦૦૨)૬ એસ.સી.સી. ૭૧૫ માં અહેવાલિત છે, ફરિયાદ પક્ષને મદદરૂપ થાય છે. આ ઉલ્લેખિત નિર્ણય પણ પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત એક કેસનો છે. તેવા દરેક કેસોમાં, જ્યાં ફરિયાદ પક્ષ “સાથે છેલ્લે જોવામાં આવ્યા” એવી પરિસ્થિતિ પર આધાર રાખવા ઇચ્છે છે, ત્યાં ફરિયાદ પક્ષે આરોપી મૃતકની સાથે છેલ્લે જોવામાં આવ્યો તે ઘટનાક્રમ અને મૃતકના મૃત્યુની હકીકત વચ્ચેની નિકટતા સ્થાપિત કરવી આવશ્યક છે. અહીં વર્તમાન કેસમાં, ઉપર અવલોકિત મુજબ પૂરતો પુરાવો છે, જેમાં સાથે છેલ્લે જોવાની ઘટના નજીકની સમયસીમામાં આવે છે. સંતોષકારક રીતે સ્થાપિત કરવામાં આવ્યું છે કે આરોપી નં ૧ અને ૩ ને ૨૦.૨.૧૯૮૪ ના રોજ મધરાત પહેલાંના થોડા કલાકો દરમિયાન મૃતકની સાથે છેલ્લે જોવામાં આવ્યા હતા અને પુરાવા મુજબ મૃતકનું મૃત્યુ તે જ વાહનમાં થયું હતું જેમાં

આરોપી અને મૃતકને બે-એક કલાક પહેલાં જોવામાં આવ્યા હતા અને તે પણ બંદૂકની ગોળીના ઇજાના કારણે. સંબંધિત ફરિયાદ ૧૧ અને ૧૨નું પુનરુત્પાદન કરવું આવશ્યક નથી, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે કારણો નોંધ્યા છે.

૫૮. શ્રી શાહના જણાવ્યા મુજબ, ૨૦ જી.એલ.આર. ૮૪૭ માં અહેવાલિત રબારી ખીમા ગાંડા વિ. ગુજરાત રાજ્યના કેસમાં થયેલા નિર્ણયનો અનુપાત નિશ્ચિતરૂપે ફરિયાદ પક્ષને મદદરૂપ થાય છે અને મૃતકની પત્નીએ મોડા તબક્કે આપેલી અરજીને કોઈપણ શંકાની દૃષ્ટિથી જોવી જોઈએ નહીં. વર્તમાન કેસમાં શ્રી ભાયા સમક્ષ આપવામાં આવેલી અને પ્રથમ માહિતી અહેવાલ તરીકે માનવામાં આવેલી અરજી હકીકતમાં વિધવાએ વ્યક્ત કરેલી વ્યથા માત્ર હતી, જેમાં યોગ્ય દિશામાં કંઈ આગળ વધી રહ્યું નથી તેવી પોતાની ફરિયાદ રજૂ કરવામાં આવી હતી. ખૂબ જ સંભાવના છે કે તેને એવી લાગણી થઈ હોય કે કંઈક ગડબડ ચાલી રહી છે અને ગુનાની વાસ્તવિક ભોગ બનનાર હોવા છતાં તેને ન્યાય નહીં મળે. પોલીસ માટે એ પણ શક્ય હતું કે એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનમાં આપવામાં આવેલી ફરિયાદ/અરજીના આધારે તથા આરોપીએ એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનને ખોટી માહિતી આપી હતી એવો વિગતવાર અહેવાલ દર્શાવીને આરોપપત્ર દાખલ કરે. ઉદ્દેખિત આ નિર્ણયમાં એવો સિદ્ધાંત પ્રસ્થાપિત કરવામાં આવ્યો હતો કે આરોપી વ્યક્તિઓ દ્વારા સ્વૈચ્છિક રીતે આપવામાં આવેલી પ્રતિ-ફરિયાદ, અને જે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ

૧૬૧(૧) હેઠળ આરોપીની પૂછપરછ દરમિયાન આપવામાં આવેલી ન હોય, જો તે પોલીસ દ્વારા તેના આધારે કાર્યવાહી કરવામાં આવે તેવા ઉદ્દેશથી આપવામાં આવી હોય, તો અન્ય પક્ષ દ્વારા કરવામાં આવેલી ફરિયાદના આધારે આરોપી સામે તપાસ પહેલેથી શરૂ થઈ ગઈ હોવા છતાં, તે ભિન્ન સંજોય ગુનાને લગતી કલમ ૧૫૪ હેઠળની પ્રથમ માહિતી અહેવાલ ગણાશે. તેમ છતાં, અમારી દ્રષ્ટિએ, નીચલી અદાલતમાં વિચારણા દરમિયાન એલિસબ્રિજ પોલીસ દ્વારા નોંધાયેલી ફરિયાદ રજૂ ન થવાને કારણે અને હોસ્પિટલ સત્તાધિકારીઓને પ્રથમ વખત જણાવવામાં આવેલ હકીકતવૃત્ત જે પોલીસ હેડ-કોન્સ્ટેબલને જણાવવામાં આવ્યું હતું તેની સાક્ષી તરીકે તપાસ ન થવાને કારણે, અમે આ નિષ્કર્ષે પહોંચીએ છીએ કે આ નિર્ણયથી ફરિયાદ પક્ષને વિશેષ મદદ મળતી નથી.

૫૯. પંજાબ રાજ્ય વિ. કર્નેલ સિંહના કેસમાંનો નિર્ણય, જે (૨૦૦૩)૧૧ એસ.સી.સી. ૨૭૧ માં અહેવાલિત છે, તે એવો સિદ્ધાંત સ્થાપિત કરે છે, જેનો નિર્દોષ છૂટકારાના ચુકાદા સામેની અપીલ પર વિચાર કરતાં અપીલ અદાલતે અનુસરણ કરવું આવશ્યક છે. પરા ૬ માં આ પ્રમાણે અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે :

" અપીલ અદાલત જે પુરાવા પર નિર્દોષ છૂટકારાનો આદેશ આધારિત હોય તેની સમીક્ષા કરવામાં કોઈ પ્રતિબંધ નથી. સામાન્ય રીતે, નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશમાં હસ્તક્ષેપ કરવો નહીં, કારણ કે આરોપીની

નિર્દોષતાની ધારણા નિર્દોષ છૂટકારાથી વધુ મજબૂત બને છે. ફોજદારી કેસોમાં ન્યાયના વહીવટની સમગ્ર રચનામાં વહેતી સુવર્ણ સૂત્ર એ છે કે, જો કેસમાં રજૂ કરાયેલા પુરાવાના આધારે બે દષ્ટિકોણ સંભવિત હોય, જેમાં એક આરોપીના દોષ તરફ સંકેત કરતો હોય અને બીજો તેની નિર્દોષતા તરફ, તો આરોપીને અનુકૂળ હોય તેવો દષ્ટિકોણ અપનાવવો જોઈએ. અદાલતનું સર્વોચ્ચ વિચારણું એ છે કે ન્યાયભંગ થતો અટકાવવામાં આવે. દોષિત વ્યક્તિને નિર્દોષ છૂટકારો મળવાથી ઉત્પન્ન થતો ન્યાયભંગ, નિર્દોષ વ્યક્તિને દોષિત ઠેરવવાથી થતો ન્યાયભંગ કરતાં કશો ઓછો નથી. જે કેસમાં સ્વીકાર્ય પુરાવાને અવગણવામાં આવ્યો હોય, તેમાં અપીલ અદાલત પર એવી ફરજ આવે છે કે, આરોપીને નિર્દોષ છૂટકારો આપવામાં આવ્યો હોય તોય, એ બાબત નિશ્ચિત કરવા માટે કે આરોપીઓમાંથી કોઈએ કોઈ ગુનો કર્યો છે કે નહીં, પુરાવાનું પુનઃમૂલવણ કરે. (ભગવાન સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ એમ.પી. જુઓ.) નિર્દોષ છૂટકારાના ચુકાદા વિરુદ્ધની અપીલ ઉપર વિચાર કરતી અપીલ અદાલતે અનુસરવાનો સિદ્ધાંત એ છે કે, માત્ર ત્યારે જ હસ્તક્ષેપ કરવો જ્યારે તે માટે દઢ અને મહત્વપૂર્ણ કારણો હોય. જો આવિષ્ટ ચુકાદો સ્પષ્ટપણે અયોગ્ય હોય, તો તે હસ્તક્ષેપ માટે દઢ કારણ બને છે. આ પાસાઓ આ અદાલતે શિવાજી સહાબરાવ બોબાડે વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્રા, રમેશ બાબુલાલ

દોશી વિ. સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત અને જસવંત સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ હરિયાણા
માં ઉજાગર કર્યા હતા.

૬૦. નિશ્ચિતરૂપે, અમે આરોપી દ્વારા કરવામાં આવેલા નિર્દોષતા દર્શાવતા
નિવેદનની ગ્રાહ્યતા અને વિશ્વસનીયતા અંગે તથા ફરિયાદ પક્ષના કેસની
મજબૂતાઈની મૂળવણી કરતી વખતે આરોપીના નિવેદનનો કોઈ ભાગ અદાલત
દ્વારા ધ્યાનમાં લઈ શકાય કે કેમ, તે અંગે ચર્ચા કરી છે. હનુમંત વિ. મધ્ય પ્રદેશ
રાજ્યના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયને નિશી કાંત ઝા વિ. નિહાર
રાજ્યના કેસમાં, જે એ.આઈ.આર. ૧૯૬૯ એસ.સી. ૪૨૨ માં અહેવાલિત છે,
સર્વોચ્ચ અદાલતે અલગ ઠરાવી અને ચર્ચ્યો છે. નિશી કાંત ઝાના કેસમાં આવેલા
આ જ નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરતાં, સંપત સિંહ વિ. રાજસ્થાન રાજ્યના અનુવર્તી
નિર્ણયમાં, જે એ.આઈ.આર. ૧૯૬૯ એસ.સી. ૯૫૬ માં અહેવાલિત છે,
સર્વોચ્ચ અદાલતે પરિષ્કેદ ૯ માં તથ્યોના આધારે આ મુજબ ઠરાવ્યું છે કે :

"અમારા મત મુજબ, હકીકતોના આધારે, બંને અદાલતો એ નિષ્કર્ષે
પહોંચવામાં ન્યાયસંગત હતી કે અપીલકર્તાએ પોતાના ખાનગી બચાવના
અધિકારની મર્યાદા વટાવી હતી. કોઈપણ અદાલતે પોતાના નિષ્કર્ષ સુધી
પહોંચવા માટે માત્ર ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૩૪૨ હેઠળ
અપીલકર્તાના નિવેદન પર જ આધાર રાખ્યો નહોતો. ઈજા અહેવાલ અને
ડૉ. ઓઝાની સાક્ષી સહિતનો અન્ય પૂરતો પુરાવો એવો હતો કે જેના

આધાર પર ખાનગી બચાવનો અધિકાર વટાવી દેવાયો હતો એવો નિષ્કર્ષ ન્યાયસંગત રીતે કાઢી શકાય અને અપીલકર્તાને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૪, ભાગ ૨ હેઠળ યોગ્ય રીતે દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો. નિશી કાંત ઝા વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર કિ.અ.ક. ૧૯૦(એન)/૧૯૬૬, ડી/- ૨.૧૨.૧૯૬૮ = એ.આઈ.આર. ૧૯૬૯ એસ.સી. ૪૨૨ માં, આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા તેની વિરુદ્ધ રજૂ કરાયેલા અન્ય પુરાવાને ધ્યાનમાં લઈને, અદાલત આરોપીના નિવેદનના કોઈ ભાગ પર આધાર રાખી તેને દોષિત ઠેરવી શકે છે. તે મામલામાં, ગુનાની ઘટનાના કોઈ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી નહોતા અને સમગ્ર પુરાવો પરિસ્થિતિજન્ય હતો, અને આરોપીનું આ નિવેદન કે તે ગુનાસ્થળે હાજર હતો, એ એક મહત્વપૂર્ણ પરિસ્થિતિ હતી, જેણે અન્ય પરિસ્થિતિઓ સાથે સંયુક્ત રીતે વિચારતાં અદાલતને આ નિષ્કર્ષે પહોંચાડ્યું કે તેના પર આક્ષેપિત ગુનામાં તે દોષિત હતો.....”

૬૧. એ જ રીતે, મોહનલાલ અને અન્ય વિ. અજીત સિંહ અને અન્યના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે નિશી કાંત ઝા (ઉપરોક્ત)ના કેસના નિર્ણયનું અનુસરણ કરતાં આ સિદ્ધાંતનું પુનરોચ્ચાર કર્યું છે કે જો નોંધ પરનું પુરાવું નીચલી અદાલતમાં આરોપીના નિવેદનના નિર્દોષતા દર્શાવતા ભાગને ખોટો સાબિત કરે, તો નિવેદનનો તે ભાગ, જે નોંધ પરના પુરાવા સાથે સુસંગત હોય, સ્વીકારવો

સ્પષ્ટ રીતે અનુમત્ય છે અને અદાલત તેના આધારે કાર્ય કરી શકે છે. અમારા મત મુજબ, કાયદાનો આ સ્વીકારાયેલો મહત્વપૂર્ણ સિદ્ધાંત, પુરાવાની મૂળવણી કરતી વખતે, ફરિયાદ પક્ષના કેસની શક્તિનું મૂલ્યાંકન કરતી વખતે અને ફરિયાદ પક્ષે રજૂ કરેલી પરિસ્થિતિઓની શૃંખલાનું દર્શાવવા કરતી વખતે, નીચલી અદાલતે અવગણ્યો હતો.

અહીં અમે આ અદાલતના ચુકાદાનો સંબંધિત ભાગ (કોરમ : સી.કે. બૂચ અને કે.એ. પુજ, જે.જે.) ગુજરાત રાજ્ય વિ. નારાયણ શાસ્ત્રી ગુરુ ઓમપ્રકાશદાસજી અને અન્યના કેસમાં, જેનો નિર્ણય ૧.૯.૨૦૦૬ના રોજ કરવામાં આવ્યો હતો, પુનઃપ્રસ્તુત કરવા ઇચ્છીએ છીએ, જેમાં આ રીતે નોંધવામાં આવ્યું છે કે :

“(૧) કે.પુરુષોત્તમ વિ./સ. કેરળ રાજ્યના કેસમાં, (૨૦૦૫)૧૨ એસ.સી.સી. ૬૩૧, સર્વોચ્ચ અદાલત એવા કેસનો વિચાર કરતી હતી જેમાં અપીલકર્તા આરોપી ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦-એ, ૧૨૦-બી, ૪૦૩ અને ૪૭૭-એ હેઠળ દંડનીય ગુનામાં સંડોવાયેલો હોવાનું જાણવા મળ્યું હતું. ઉપરોક્ત નિર્ણયમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે પ્રતિપાદિત કરેલા સિદ્ધાંતનું, વિશેષ કરીને ફકરા ૧૦ થી ૧૫, ૧૮ અને ૧૯નું, સુક્ષ્મ વાચન કરતાં આ અદાલતનો એવો મત છે કે તે સંભવતઃ આરોપી નં. ૪ ઘનશ્યામ પ્રકાશદાસજી સ્વામીને મદદરૂપ થશે, કારણ કે

અપીલકર્તા આરોપી વિરુદ્ધ ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો હતો કે તે મૂળ આરોપી નં. ૩ સાથે ગયો હતો, જેને હકીકતમાં “દેવસ્વોમ બોર્ડ”નું સોનું સોંપવામાં આવ્યું હતું. આ નિર્ણયના નિષ્કર્ષનો સાર સર્વોચ્ચ અદાલતે ઉક્ત નિર્ણયના ફકરા ૧૮ અને ૧૯માં આપ્યો છે. તે અહીં પુનઃઉત્પન્ન કરવો યોગ્ય રહેશે:—

“૧૮. વડી અદાલતે કરેલા આ નિષ્કર્ષો પરથી કે દેવસ્વોમ બોર્ડ દ્વારા સોનું એ—૩ને સોંપવામાં આવ્યું હતું અને આભૂષણ ગોલકા બનાવવાના કાર્યોની દેખરેખ પણ એ—૩ જ રાખતો હતો, માત્ર એટલા કારણે કે આરોપી—અપીલકર્તા તેની સાથે કોચમ્બતુર ગયો હતો, એમ અનુમાન કરી શકાય નહીં કે બંને વચ્ચે સોનાનું ગેરવહેચિત ઉપહરણ કરવા અંગે કોઈ કરાર થયો હતો. સાજિશ રચવા માટે બે અથવા વધુ વ્યક્તિઓ વચ્ચે કોઈ ગેરકાયદે ફૂત્ય કરવા માટે, અથવા ગેરકાયદે સાધનો દ્વારા કોઈ ફૂત્ય કરવા માટે, કરાર હોવો અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે. જો કે સાજિશકર્તાઓ વચ્ચેનો કરાર આવશ્યક અનુસંગ દ્વારા અનુમાનિત થઈ શકે છે, તેમ છતાં એવું અનુમાન માત્ર સાબિત થયેલ તથ્યોના પરિમાણો પર, પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાના સ્વરૂપમાં જ દોરવામાં આવી શકે. કોઈપણ આરોપદર્શક પરિસ્થિતિ હોય, તે વિશ્વસનીય પુરાવાથી સ્પષ્ટ રીતે સ્થાપિત થવી જોઈએ અને તે એવી સંપૂર્ણ કડી રચવી જોઈએ જેના

આધારે આરોપીના દોષ અંગેનો નિષ્કર્ષ સુરક્ષિત રીતે કાઢી શકાય. ભલે આપણે એવું માનીએ કે કોઈક સમયે અપીલકર્તા-આરોપીને એ-૩ દ્વારા એ-૩ને સોંપવામાં આવેલા સોનાના કપટપૂર્વકના ગેરવહેચિત ઉપહરણ અંગે થોડી જાણકારી અથવા શંકા હતી, તો પણ તે બાબતે કરાર થયો હતો એવો સંકેત આપતો કોઈ હકારાત્મક પુરાવો ન હોય ત્યારે સાજિશનું અનુમાન કરી શકાય નહીં. વડી અદાલતે સ્વયં કરેલા નિષ્કર્ષોના આધારે પણ અમે એવું ઠરાવી શકતા નથી કે અપીલકર્તા-આરોપી એ-૩ સાથે મળીને સોનાનું ગેરવહેચિત ઉપહરણ કરવાનો સાજિશકર્તા હતો.

૧૮. ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી સમગ્ર હકીકતોની ચકાસણી કરતાં, ષડયંત્રનો આરોપ ટકી શકતો નથી કારણ કે જ્યારે સોનાનું આભૂષણ તૈયાર કરવામાં આવી રહ્યું હતું ત્યારે ષડયંત્રકારોએ સોનાની ગેરવહેચા કરવા માટે પરસ્પર સંમતિ આપી હતી તે દર્શાવવા માટે કોઈ કડી નથી.”

(એલઆઈ) હરિયાણા રાજ્ય વિ./ જગબીર સિંહ અને અન્ય, (૨૦૦૩)

૧૧ એસ.સી.સી. ૨૬૧ ના કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલત સંપૂર્ણપણે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત કેસનો વિચાર કરી રહી હતી. ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત નિર્ણયનો નિષ્કર્ષ એ છે કે દોષિતતાનો અનુમાન ત્યારે

જ ન્યાયસંગત ઠરી શકે જ્યારે તમામ દોષારોપક તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓ આરોપીની નિર્દોષતા અથવા અન્ય કોઈ વ્યક્તિના દોષ સાથે અસંગત હોવી અનિવાર્ય હોય. ઉક્ત નિર્ણયના પરિછેદ ૮ થી ૧૦ માં સર્વોચ્ચ અદાલતે કરેલા અવલોકનો અને ચર્ચાને ધ્યાનમાં લેતાં, અદાલત પરની ફરજ એવી છે કે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત કેસમાં આરોપીને દોષિત ઠરાવતાં પહેલાં, અદાલતે દરેક પરિસ્થિતિને અલગથી ગ્રહણ કરીને, હનુમંત ગોવિંદ નર્ગુડકર અને અન્ય વિ./ મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૨ એસ.સી. ૩૪૩ (૧૯૫૩ ક્રિ.એલ.જે. ૧૨૯) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે નિર્ધારિત કરેલા પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા સંબંધિત કાનૂની કસોટી પર તેની ચકાસણી કરવી જોઈએ. વર્તમાન કેસમાં, સાબિત થયેલી પરિસ્થિતિઓના સંચિત પ્રભાવને ધ્યાનમાં લઈને વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે દોષિતતાનો નિષ્કર્ષ નોંધ્યો છે. તેથી, વર્તમાન કેસના હકીકતી પાસાનું વિશ્લેષણ કરતાં એવું કહેવું શક્ય છે કે ગુનો સાબિત કરવા માટે એ જરૂરી નથી કે ગુનો જોવામાં આવ્યો જ હોવો જોઈએ અથવા દરેક પરિસ્થિતિમાં સીધા દષ્ટિપુરાવાથી જ તે સાબિત થવો જોઈએ, કે દરેક પરિસ્થિતિ સીધા દષ્ટિપુરાવા જેટલી જ તેજસ્વી હોવી જોઈએ. હવે સ્થિર થયેલી કાનૂની સ્થિતિ એવી છે કે અદાલતે વિચરણ દરમિયાન કાયદેસર રીતે ઉપલબ્ધ અને સાબિત થયેલી પરિસ્થિતિઓનું મૂલવણી કરવું રહે છે, કારણ કે વિવિધ પરિસ્થિતિઓને

રેકૉર્ડ પર લાવીને પણ ગુનો સાબિત કરી શકાય છે. આવી પરિસ્થિતિઓ સંખ્યામાં એક પણ હોઈ શકે અથવા એકથી વધુ પણ હોઈ શકે, પરંતુ જો તે વધુ સંખ્યામાં હોય તો, આ પરિસ્થિતિઓ વચ્ચે સ્પષ્ટ એવી કડી અસ્તિત્વમાં હોવી જોઈએ. પરિસ્થિતિઓ વચ્ચેની કડીનું અસ્તિત્વ પ્રગટ અને દેખીતું જણાવું જોઈએ. મુદ્દાસર પ્રશ્ન સંબંધિત મુખ્ય તથ્યને પુરાવામાં રહેલી સુસંગતતા દ્વારા સ્થાપિત માનવામાં આવી શકે છે. આ જ બાબતને થોડું ભિન્ન રીતે કહીએ તો, પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવો મુદ્દાસર પ્રશ્નને સીધો સ્પર્શતો નથી, પરંતુ અન્ય અનેક તથ્યો અંગેના પુરાવાની એવી સુસંગતતા દર્શાવે છે, જે મુદ્દાસર પ્રશ્નના તથ્ય સાથે એટલી નજીકથી જોડાયેલા હોય છે કે, તેમને એકત્રિત રીતે જોવામાં આવે તો એવી પરિસ્થિતિઓની સાંકળ રચાય છે, જેથી મુખ્ય તથ્યના અસ્તિત્વનો કાયદેસર અનુમાન કે નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય. (વર્તમાન ચુકાદાના હેતુસર ખાસ ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે). ઉપમાનરૂપે, અમે એક પરિસ્થિતિની સરખામણી ચમકતા તારાથી કરી શકીએ. આકાશમાં વિવિધ તારાઓનો સમૂહ હોઈ શકે. એક તારો બીજા તારાને એટલો પ્રકાશ આપે કે એવું કહી શકાય કે બે તારાઓ સાથે મળીને ચમકી રહ્યા છે. તે નક્ષત્રમાળાની જેમ છે. તેથી, અંધકારમય આકાશની પૃષ્ઠભૂમિમાં રહેલા તારાઓને તકનીકી રીતે એકબીજા સાથે જોડાયેલા અથવા સંલગ્ન કહેવાઈ ન શકે, તેમ છતાં તેમનો સમૂહ નક્ષત્રમાળા રચી શકે છે અને એકાગ્રતા, અનુભવ અથવા

દષ્ટિ દ્વારા સરળતાથી બતાવી શકાય કે તારાઓનો એક વિશિષ્ટ સમૂહ નક્ષત્રમાળા બનાવી રહ્યો છે તથા એક વિશિષ્ટ આકાર પણ રચી રહ્યો છે; અને આ બધા તારાઓ પ્રથમ દષ્ટિએ તથા દેખીતી રીતે આકાશમાં અલગ અલગ રીતે ચમકતા હોય, તો પણ તેઓ મળીને એક ચિત્ર રચે છે, જેને લોકપ્રિય રીતે “નક્ષત્ર” તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. માત્ર એટલા માટે કે વર્તમાન આરોપી જેવા કેટલાક વ્યક્તિઓ એ રજૂઆત કરે કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રેકૉર્ડ પર લાવવામાં આવેલી પરિસ્થિતિઓ વચ્ચે કોઈ કડી નથી, તે પૂરતું નથી; કારણ કે ફરિયાદ પક્ષ સમક્ષ રીતે એ પણ રજૂ કરી શકે છે કે અદાલતે પરિસ્થિતિઓ વચ્ચેની કડીનું દર્શીકરણ કરવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ, અને આવા પ્રયત્નોમાં વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે પરિસ્થિતિઓ વચ્ચેની કડી અસ્તિત્વમાં હોવાનું શોધ્યું હતું. આ ચુકાદાના પૂર્વવર્તી પરિણેદોમાં, વિદ્વાન વકીલ શ્રી ઠક્કરે તથા સી.બી.આઈ. તરફથી વિદ્વાન વકીલ શ્રી રવાણી અને વિદ્વાન સરકારી વકીલ શ્રી કે.ટી. દવે દ્વારા આ અદાલત સમક્ષ રજૂ કરાયેલ તથ્યો અને મુદ્દાઓ અંગે આ અદાલતે જે વિગતવાર ચર્ચા કરી છે, તેના આધારે અમે એવો કહેવા તરફ પ્રવૃત્ત છીએ કે ફરિયાદ પક્ષે રેકૉર્ડ પર લાવેલા ચમકતા તથ્યો વચ્ચેની કડી મળીને એક નક્ષત્રમાળા રચે છે, અને શ્રી ઠક્કરે રજૂ કરેલી આ દલીલ અમે સ્વીકારતા નથી કે વિચરણ દરમિયાન રેકૉર્ડ પર આવેલા પરિસ્થિતિઓ વચ્ચેની કડી ફરિયાદ પક્ષ સાબિત કરવામાં

નિષ્ફળ ગયું છે, કારણ કે કેટલીક પરિસ્થિતિઓ તો કાં તો સાબિત જ થઈ નથી અથવા તો અસ્વીકાર્ય પુરાવાના બળે સાબિત માનવામાં આવી છે. અમે પરિસ્થિતિઓના નબળા ભાગને, અથવા એવું કહીએ કે અસ્વીકાર્ય પુરાવા અથવા અપૂરતા પુરાવાના આધારે સાબિત માનવામાં આવેલી પરિસ્થિતિઓને અવગણેલી છે; છતાં પણ, આ પરિસ્થિતિઓથી બનેલી નક્ષત્રમાળા એવી મજબૂત કડીને વિવાદાસ્પદ બનાવતી નથી, જે નક્ષત્રમાળાના અસ્તિત્વ અથવા સાબિત થયેલા તથ્યોના અસ્તિત્વને અનુભવી શકાય તેવી બનાવે છે. અહીં, પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત કેસનો વિચાર કરતાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ગુરા સિંહ વિ./ રાજસ્થાન રાજ્ય, ૨૦૦૧ ક્રિ.એલ.જે. ૪૮૭ ના કેસમાં કરેલા અવલોકનોનો ઉલ્લેખ કરવો પ્રાસંગિક રહેશે, જે આ અદાલતે આ ચુકાદાના અગાઉના પરિણેદમાં પુનરુત્પન્ન કર્યા છે.

(૫૨) સ્ટેટ ઓફ રાજસ્થાન વિ./એસ. ગોપાલ, (૧૯૯૮)૮ એસ.સી.સી. ૪૪૯, ના પ્રકરણમાં થયેલા નિર્ણયના અનુપાતના પરિપ્રેક્ષ્યમાં, તેમજ બક્ષિશ સિંહ વિ./એસ. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, ૧૯૭૧(૩) એસ.સી.સી. ૧૮૨, ના પ્રકરણમાં પણ, ભલે આજદિન સુધી તેને સારો કાયદો માની લેવામાં આવે, તેમ છતાં તે ફરિયાદ પક્ષના વિરોધમાં જતું નથી, કારણ કે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત

કેસમાં, જેમાંથી દોષિતતાનો નિષ્કર્ષ કાઢવાનો હોય તેવી પરિસ્થિતિઓ સંપૂર્ણ રીતે સાબિત થવી જોઈએ, તે પ્રથમ મુખ્ય શરત છે અને આવી પરિસ્થિતિઓ પોતાની જાતે જ નિષ્કર્ષાત્મક સ્વરૂપની હોવી જોઈએ, તે બીજી શરત છે. વધુમાં, તમામ પરિસ્થિતિઓ સંપૂર્ણ હોવી જોઈએ, તેનો અર્થ એ કે દરેક પરિસ્થિતિ સંપૂર્ણ હોવી જોઈએ અને નોંધ પર લાવવામાં આવેલી આવી સંપૂર્ણ પરિસ્થિતિઓ પરસ્પર સુસંગત હોવી જોઈએ અને એક સાંકળ રચતી હોવી જોઈએ, તે ત્રીજો મહત્વનો પાસો છે અને ચોથો મહત્વનો પાસો એ છે કે પરિસ્થિતિઓની સાંકળમાં કોઈ ખાલી જગ્યા બાકી રહેવી જોઈએ નહીં. ફરિયાદ પક્ષ પર આ બાધ્યતા છે કે આ પરિસ્થિતિઓ માત્ર આરોપીની દોષિતતાની પરિકલ્પના સાથે જ સુસંગત હોવી જોઈએ અને તેની નિર્દોષતાની પરિકલ્પના સાથે સંપૂર્ણપણે અસંગત હોવી જોઈએ. સર્વોચ્ચ અદાલતે નિરીક્ષિત કર્યું છે તેમ, પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત કેસમાં જો હેતુ સંતોષકારક રીતે સાબિત થાય, તો હેતુનો એવો પુરાવો કડીની સાંકળ પૂરી પાડે છે. (સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત વિ./એસ. અનિરુધસિંહ ૧૯૯૭ ક્રિ.એલ.જે. ૩૩૯૭).

નોંધ પર લાવવામાં આવેલા વિવિધ ક્રિસ્ટલ સમાન સ્વરૂપ ધરાવતી પરિસ્થિતિઓ, ભલે જુદા કદ, આકાર અને તેજ ધરાવતી હોય, તો પણ સમુચ્ચયની સાંકળ રચવા માટે આંતરિક સૂત્ર પ્રાપ્ત કરી શકે છે. તેથી, મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવા દ્વારા ગુનાહિત કૃત્ય કરવા માટેનો હેતુ

નોંધ પર લાવવામાં નોંધપાત્ર સફળતા ફરિયાદ પક્ષના કેસને આ રીતે સશક્ત બનાવે છે કે વ્યક્તિગત રીતે અને/અથવા સામૂહિક રીતે એકત્રિત અને સાબિત કરાયેલ પરિસ્થિતિઓને રજૂ કરાયેલ અને સાબિત થયેલા હેતુના આંતરિક સૂત્ર સાથે જોવી જોઈએ, કારણ કે અગાઉ નિરીક્ષિત થયેલું છે તેમ, ગુનાહિત કૃત્ય કરવા માટેનો હેતુ સામાન્ય રીતે ફરિયાદ પક્ષ માટે સાબિત કરવાનું કઠિન ક્ષેત્ર છે અને કોઈ વ્યક્તિ સામાન્ય રીતે બીજા વ્યક્તિના મનમાં શું છે તે જોઈ શકતો નથી. નથુની યાદવ વિ./એસ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર, (૧૯૭૮)૯ એસ.સી.સી. ૨૩૮, ના પ્રકરણમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે નિરીક્ષિત કર્યું છે તેમ, હેતુ એ એવી ભાવના છે જે વ્યક્તિને વિશિષ્ટ કૃત્ય કરવા પ્રેરિત કરે છે. એવી પ્રેરક કારણશક્તિ ગુનો કરવા માટે અનિવાર્ય રીતે અને આવશ્યક રીતે પ્રમાણસર ગંભીર હોવી જ જોઈએ એવું નથી. ઘણા હત્યાકાંડ કોઈ જાણીતાં અથવા પ્રબળ હેતુ વિના કરવામાં આવ્યા છે અને તેથી એવી સંભાવના રહે છે કે આરોપીને ગંભીર ગુનાની દિશામાં દોરનાર પ્રેરક પરિબળ શોધી શકાય તેમ ન રહે. આ અદાલતે આ ચુકાદાના અગાઉના પરિણેદોમાં ચર્ચાયેલ મુજબ અનેક પરિસ્થિતિઓની મૂળવણી કરી છે અને નીચલી અદાલતના વિધાવંત ન્યાયાધીશે સ્થાપિત કાયદાની હદ બહાર જઈને કરેલ ટિપ્પણીઓને અવગણીને, નોંધમાંથી ઉપસી આવેલી દરેક ક્રિસ્ટલ અથવા પરિસ્થિતિની શક્તિ અને સ્પષ્ટતાની પણ કસોટી કરી છે. આ અદાલત સમક્ષ મોટી

સંખ્યામાં નઝીરો રજૂ કરવામાં આવી છે જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે જુદી જુદી તથ્યપરિસ્થિતિઓ પર આધારિત એવા કેસોનો નિર્ણય કર્યો છે જેમાં ફરિયાદ પક્ષના કેસો પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત હતા, પરંતુ જ્યારે ઉદ્ઘૂત નિર્ણયોમાં કરાયેલ નિરીક્ષણોને પુરાવાની તેમજ પરસ્પર વિરોધી રજૂઆતોની મૂલવણી કરતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવામાં આવ્યા હોય, ત્યારે દરેક નિર્ણય પર ટિપ્પણી કરવી આવશ્યક નથી.”

૬૨. આ કેસ પણ પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત હતો અને અદાલત સમક્ષ એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે વિવિધ પરિસ્થિતિઓ અસરકારક રીતે સાબિત પણ કરવામાં આવી નથી અને આરોપીને ગુના સાથે સાંકળતી પરિસ્થિતિઓની કડી સ્થાપિત કરવામાં ફરિયાદ પક્ષ નિષ્ફળ ગયું છે.

૬૩. અમારાં મત અનુસાર, વર્તમાન કેસમાં આરોપી વ્યક્તિઓના દોષિત હોવા સિવાય બીજો કોઈ દષ્ટિકોણ સંભવિત નથી. ફરિયાદ પક્ષે ચુકિતપૂર્વકના સંદેહથી પર પોતાનો કેસ સંતોષકારક રીતે સાબિત કર્યો છે કે તા. ૨૦.૨.૧૯૮૪ના રોજ વહેલી સવારના કલાકોમાં મૃત્યુ પામનારને બંદૂકની ગોળીની ઇજાના કારણે મોતને ઘાટ ઉતારવામાં આવ્યો હતો. આરોપીઓના મનમાં રહેલા પ્રેરક કારણને આગળ ધપાવતા અને થોડા કલાકો વીતી ગયા બાદ, ત્રણ પૈકીના બે આરોપીઓએ મૃતદેહને વી.એસ. હોસ્પિટલમાં આ બહાને લાવ્યો

કે જાણે તેઓ ઇજાગ્રસ્ત વ્યક્તિને હોસ્પિટલમાં લઈ જઈ રહ્યા હોય. એલિસબ્રિજ પોલીસ સ્ટેશનને મૃતદેહ પર મળી આવેલ ઇજાની બાબતે જણાવવામાં આવેલી વાર્તા અંતે ખોટી હોવાનું બહાર આવ્યું.

૬૪. એક તરફ આરોપી નં ૧ અને ૩ તથા બીજી તરફ આરોપી નં ૨ વચ્ચે થયેલા કાવતરાં અંગે કોઈ પુરાવો નથી, તે સાચું છે. તેથી, નોંધપાત્ર સામગ્રીમાંથી પ્રગટ થતી સમગ્ર પરિસ્થિતિના આધારે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ સહપઠિત કલમ ૧૨૦-બી હેઠળ દંડનીય ગુનામાં તમામ આરોપીઓને દોષિત ઠેરવવું અદાલત માટે સલામત ન બને; પરંતુ આરોપી નં ૧ અને ૩ સામે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ સહપઠિત કલમ ૩૪ હેઠળ દંડનીય ગુનામાં તેમને દોષિત ઠેરવવા પૂરતો પુરાવો છે, કારણ કે તેઓ સમાન આશય વહેંચતા હતા, અને આરોપી નં ૨એ તેમની સાથે જોડાઈને તથા આરોપી નં ૧ અને ૩ને હથિયાર પૂરું પાડી અને મૃત્યુ પામેલાને હથિયાર સાથે વી.એસ. હોસ્પિટલમાં લાવવામાં આવ્યો ત્યારે દૃશ્યમાંથી ગાયબ થઈ જઈને ગુનાને પ્રેરણા આપી હતી. તેથી, આરોપી નં ૧ અને ૩ આરોપી નં ૨ દ્વારા કરાયેલા પ્રેરણારૂપ કૃત્યના પરિણામે પોતાનો આશય સિદ્ધ કરી શક્યા હતા. તેથી, અમારું માનવું છે કે આરોપી નં ૨ને ગુનાથી જોડવા પૂરતો પુરાવો ઉપલબ્ધ છે અને તેને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ સહપઠિત કલમ ૧૧૪ હેઠળ દંડનીય ગુનામાં દોષિત ઠરાવવામાં આવે છે.

૬૫. એ નોંધવું મહત્વપૂર્ણ છે કે આરોપી નં ૧ અને ૨નું બચાવ એક જ વકીલ દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું અને બંનેએ એકસરખો બચાવ રજૂ કર્યો હતો. તેથી, ચુકિતપૂર્વક એવો અનુમાન કાઢી શકાય કે આરોપી નં ૧ અને ૨ વચ્ચે હિતસંઘર્ષ હતો. નિશ્ચિતપણે, આ પાસું ફરિયાદ પક્ષના કેસમાં કોઈ વધારાની શક્તિ ઉમેરતું નથી, પરંતુ આ અદાલત સમક્ષ આરોપી નં ૧ અને ૩એ એમ અલગથી દલીલો કરી છે જાણે તેમની વચ્ચે કોઈ હિતસંઘર્ષ જ ન હોય. આરોપી નં ૨ને કદાચ આ જાણ પણ ન હોય કે આરોપી નં ૧ અને ૩ તેના ઘરે આવશે અને તેને તેમની સાથે જોડાવા માટે, તે પણ બંદૂક સાથે, પ્રભાવિત કરશે, તેવી પૂરતી શક્યતા છે; પરંતુ આરોપી નં ૨ માટે આરોપી નં ૧ અને ૩ના ઇરાદાનો અંદાજ લગાવવો અશક્ય ન હતું. ગુનાહિત સ્વરૂપની ઇરાદાપૂર્વકની બેદરકારી કોઈ વ્યક્તિને દુરુત્તેજક બનાવે છે. તે કૃત્ય ન કરવાના સ્વરૂપમાં પણ હોઈ શકે, પરંતુ આરોપી નં ૨ની સ્થિતિ દુરુત્તેજક તરીકે જ યથાવત્ રહેત અને પુરાવાની સમસ્તતાની મૂલવણી તે દષ્ટિકોણથી કરવી આવશ્યક હતી, જેમાં નીચલી અદાલતે ગંભીર ભૂલ કરી હતી.

૬૬. ભા.દં.સં.ની કલમો ૩૯૨ અને ૩૯૪ હેઠળ દંડનીય ગુનો કરવામાં આવ્યો હોવા અંગે ન તો કોઈ પુરાવો છે અને ન તો કોઈ વિશિષ્ટ કેસ છે. મોટર કારમાંથી જમ્મ કરવામાં આવેલ અને અદાલત સમક્ષ રજૂ કરાયેલ મુદ્દામાલ એક જ હકીકતી પરિસ્થિતિ તરફ સંકેત કરે છે કે ગુનેગારોએ ભા.દં.સં.ની કલમ ૩૯૨ અથવા

૩૯૪ હેઠળ દંડનીય ગુનો કરવાનો પ્રયાસ પણ કર્યો નહોતો. કલમ ૩૯૨ લૂંટ માટેની સજા નિર્ધારિત કરે છે અને કલમ ૩૯૪ વધુ ગંભીર એવા ગુનાની સજા નિર્ધારિત કરે છે, જેમાં ફરિયાદ પક્ષે એ સાબિત કરવાનું રહે છે કે આરોપીએ લૂંટ કરતાં અથવા લૂંટ કરવાનો પ્રયાસ કરતાં સ્વૈચ્છિક રીતે ઈજા પહોંચાડી હતી અથવા એવી લૂંટમાં સંયુક્ત રીતે સંકળાયેલ અન્ય કોઈ વ્યક્તિએ એવું કર્યું હતું. અહીં વર્તમાન કેસમાં, ફરિયાદ પક્ષે એ સાબિત કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે કે આરોપી નં. ૧ અને રના મનમાં કોઈ છુપાયેલ હેતુ હતો અને ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા સંતોષકારક રીતે સ્થાપિત કરવામાં આવ્યું છે કે તે હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે આરોપી નં. ૧ અને રએ આરોપી નં. રના વ્યક્તિ અને હથિયારનો ઉપયોગ કરી ગુનો કર્યો હતો. આ ફરિયાદ પક્ષનો એક પ્રયાસ છે અને તેઓ આટલું નોંધપાત્ર રીતે સ્થાપિત કરવામાં સફળ થયા છે કે આ છુપાયેલ હેતુ મૃતક ફિરોઝભાઈ પ્રત્યે તેઓ ઉપર સીધી કે પરોક્ષ રીતે આવેલી આર્થિક જવાબદારી ટાળવાનો હતો. જેમ અમે અગાઉ નિરીક્ષણ કર્યું છે તેમ, પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા આધારિત કોઈ નિશ્ચિત કેસમાં ફરિયાદ પક્ષ પર હેતુ સાબિત કરવાની અથવા ઓછામાં ઓછું એવો હેતુ સંતોષકારક રીતે સાબિત કરવાની ફરજ હોતી નથી; એટલું કહેવું અમારા માટે પૂરતું રહેશે કે આ બંને ગુનાઓ, અર્થાત્ ભા.દં.સં.ની કલમ ૩૯૨ અને ૩૯૪ હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ બાબતે આરોપી વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ ઘડાયેલ આરોપ સ્થાપિત થયો નથી. તેથી, નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશથી આ ગુનાઓ સંબંધિત આરોપ બાબતે નિર્દોષ છૂટકારાના પરિણામમાં કોઈ વિશેષ થતો નથી.

૬૭. આંક ૭ મુજબના આરોપ અનુસાર, આરોપી નં.૨ એ આરોપી નં.૧ સાથે મળીને હથિયાર અધિનિયમની કલમ ૨૫(૧)(એ) હેઠળ દંડનીય ગુનો આચર્યો છે. શંકાથી પરે તે સાબિત થાય છે કે ત્રણ આરોપીઓમાંથી આરોપી નં.૧ વિરુદ્ધનો પુરાવો એવો પૂરતો છે કે તે જ એ વ્યક્તિ હતો જેણે બંદૂક ચલાવી હોવી જોઈએ, અન્યથા આરોપી નં.૧ ના હાથ ધોઈ લેવાયેલા નમૂનાના વિશ્લેષણ દરમિયાન એફ.એસ.એલ. દ્વારા શોધાયેલ નાઈટ્રેટની હાજરી તેના હાથ પર મળી આવી ન હોત. તેથી, હથિયાર રાખવાની સત્તા ધરાવતા આરોપી નં.૨ એ પોતાની લાઈસન્સવાળી બંદૂક ગેરકાયદે ઉપયોગ માટે આરોપી નં.૧ ને સોંપીને તેને પરવાનગી આપી હતી અને આરોપી નં.૧, હથિયાર વાપરવા માટે અધિકૃત ન હોવા છતાં, અગ્નિયસ્ત્રનો ઉપયોગ કર્યો હતો. અમારી દૃષ્ટિએ, ષડયંત્ર રચાયું હતું એવું માનવા યોગ્ય અને વિશ્વસનીય સ્વરૂપનો કોઈ પુરાવો ઉપલબ્ધ નથી. ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલી હકીકતો પરથી તો વિપરીત રીતે એવું સ્પષ્ટ થાય છે કે પૂર્વથી ષડયંત્ર રચવું કદાચ એટલું સહેલું કે શક્ય નહોતું, કારણ કે પરિસ્થિતિઓ તો અન્યથા એવી ઘટનાપર આધારિત હતી કે જેમાં મૃત્યુ પામનારનો આરોપીઓની હાજરીમાં સામનો થયો હતો. જો મૃત્યુ પામનાર તે દિવસે સાવરકુંડલા જવા માટે સંમત ન થયો હોત અને આરોપી નં.૩ ના કહ્યા મુજબ જેમને ટાયરો વેચવામાં આવ્યા હતા તે સાવરકુંડલાના ગ્રાહકો પાસેથી બાકી રકમ વસૂલવા બાબતે કોઈ ઢીલાશ બતાવી હોત, તો ઘટના ઘટી જ ન હોત અને આરોપી નં.૧ અને ૩ આરોપી નં.૨ ના ઘરે પણ ગયા ન હોત. નિશ્ચિત છે કે

સ્થિર થયેલી કાનૂની સ્થિતિ મુજબ ફરિયાદ પક્ષે ષડયંત્રના તત્વને દઢ પુરાવાથી જ સાબિત કરવું આવશ્યક નથી. યોગ્ય પરિસ્થિતિમાં, ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા પુરાવા તથા ઘટના પહેલાં અને ત્યારબાદના આરોપીઓના વર્તન પરથી ષડયંત્રનો અનુમાન કાઢી શકાય છે, કારણ કે ષડયંત્ર ગુપ્ત રીતે રચાતું હોય છે; પરંતુ ઓછામાં ઓછું ફરિયાદ પક્ષે ગુનો આચરાયાના સમયે ષડયંત્ર અસ્તિત્વમાં હતું તેવો પુરાવો તો રજૂ કરવો જ જોઈએ. માત્ર પુરાવો ગાયબ કરવાની દિશામાં કરવામાં આવેલ કોઈપણ પ્રયત્ન પરથી ષડયંત્રનો અનુમાન કાઢવા પૂરતું ગણાવી શકાય નહીં, કારણ કે અનેક કેસોમાં આરોપીઓ પોતાના વિરુદ્ધનો પુરાવો નષ્ટ થાય અથવા ગાયબ થઈ જાય તે માટે પ્રયત્ન કરતા હોય છે. આવા તમામ કેસોમાં ષડયંત્રની હાજરીનો અનુમાન કાઢી શકાય નહિ. માત્ર આરોપીઓના મનનું મિલન જ ષડયંત્ર બનતું નથી. ઈરાદો ક્ષણિક પ્રેરણાથી અથવા થોડા જ ક્ષણોમાં જન્મી શકે છે. આવી કાનૂની સ્થિતિની પૃષ્ઠભૂમિમાં, આરોપીઓને ષડયંત્રકારી તરીકે ગુનાથી જોડતાં પહેલાં કલમ ૧૨૦-બી ની રચના ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ. હાલના કેસમાં, ષડયંત્રની હાજરીનું તત્વ અદાલતના સંતોષકારક પ્રમાણ સુધી સાબિત થયું નથી. તેમ છતાં, કલમ ૩૪ હેઠળના દંડનીય ગુનાનો ઔપચારિક આરોપ ન હોય તો પણ આરોપી વ્યક્તિને દોષિત ઠરાવી શકાય છે. ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ દંડનીય બનાવાયેલા ગુનાઓના વર્ગોને ધ્યાનમાં લેતા, કલમ ૩૪ હેઠળનો ગુનો ષડયંત્રના ગુના કરતાં જુદા વર્ગનો ગુનો છે અને એ કહેવું યોગ્ય રહેશે કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ

૧૨૦-બી હેઠળના દંડનીય ગુના કરતાં કલમ ૩૪ હેઠળનો દંડનીય ગુનો તકનીકી રીતે લઘુત્તર ગુનો ગણાવી શકાય નહિ. અમારી માન્યતા છે કે કલમ ૧૨૦-બી હેઠળના દંડનીય ગુનાનો આરોપ મુકવામાં આવેલ વ્યક્તિ આરોપના સ્વરૂપ અને તેના વિરુદ્ધ કરવામાં આવેલા આક્ષેપના મૂળ તત્વનું મૂલ્યાંકન કરવાની ક્ષમતા ધરાવે છે. તેથી, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૨૦-બી નો મૂળ આરોપ ઘડાયેલો હોય ત્યારે, કલમ ૩૪ હેઠળના દંડનીય ગુનાનો આરોપ ગેરહાજર હોવાથી તેને તે ગુનામાં દંડિત કરી શકાય નહિ, એવો વાદ કે રજૂઆત આરોપી તરફથી સ્વીકાર્ય રહી શકશે નહિ.

૬૮. અગાઉના પરિચ્છેદમાં ઉલ્લેખ કરેલ મુજબ, આરોપી નં.૨ એ પોતાની બંદૂક આરોપી નં.૧ ને સોંપી હતી તે દર્શાવવા માટે પૂરતા પુરાવા ઉપલબ્ધ છે. તેને આવું કરવા માટે અધિકૃતતા ન હતી. આથી અનધિકૃત વ્યક્તિને હથિયારનું હસ્તાંતરણ થયેલું ગણાય છે, જે આર્મ્સ અધિનિયમની કલમ ૨૫(૧)(એ) હેઠળ દંડનીય બનાવવામાં આવેલ છે. ફરિયાદ પક્ષ માટે એ સાબિત કરવું આવશ્યક નથી કે જે વ્યક્તિ હથિયારનો ઉપયોગ કરી રહી હતી તેણે તેનો ઉપયોગ કરતાં અગાઉ કોઈ ચુક્તિસંગત સમયગાળા માટે તે હથિયાર ખરીદેલું હતું. કોઈ વ્યક્તિ ફાયર આર્મનો ઉપયોગ ત્યારે જ કરી શકે જ્યારે તે તેના કબજામાં હોય. તેથી, આરોપી નં.૧ એ આરોપી નં.૨ પાસેથી ફાયર આર્મનો કબજો પ્રાપ્ત કર્યો તે જ આપત્તિજનક કૃત્ય હતું. એ જ રીતે, તેનો ઉપયોગ કરવો

પણ આરોપી નં.૧ દ્વારા કરવામાં આવેલું બીજું એક ખોટું કૃત્ય છે. વર્તમાન કેસમાં જે પરિસ્થિતિમાં હાલનો ગુનો આચરવામાં આવ્યો છે તેમાં જીવંત કારતૂસ કોણે બંદૂકમાં ભર્યું હતું તે ફરિયાદ પક્ષ માટે સાબિત કરવું શક્ય નથી, પરંતુ આવા પ્રકારનો પુરાવો રજૂ કરવો આવશ્યક પણ નથી. તેમ છતાં, ઉપર ચર્ચાયેલ પુરાવામાંથી ઘટનાઓના ક્રમમાં ચુકિતસંગત રીતે નીકળતા અનુમાન અનુસાર, આરોપી નં.૧ અને ૨ ને દારૂગોળા સંબંધે, અર્થાત મુદામાલ બંદૂકમાંથી ફાયરિંગ સમયે વપરાયેલા કારતૂસ બાબતે, સમાન ગુનો કર્યો હોવાનું કહી શકાય. તેથી, અમારી દૃષ્ટિએ, આરોપી નં.૧ અને ૨ એ આર્મ્સ અધિનિયમની કલમ ૨૫(૧) (એ) હેઠળ દંડનીય ગુનો કર્યો છે. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે આ અનુમાનના આધાર પર કે આરોપી નં.૨ બંદૂક રાખવા માટે અધિકૃત હતો અને મુદામાલ બંદૂકમાં કોઈ ખામી સર્જઈ હોઈ શકે અને મૃત્યુ પામનારને આકસ્મિક ફાયરને કારણે ઈજા પહોંચી હોઈ શકે, આરોપી વ્યક્તિઓને, ખાસ કરીને આરોપી નં.૧ અને ૨ ને, આર્મ્સ અધિનિયમ હેઠળના દંડનીય ગુનાના આક્ષેપમાંથી નિર્દોષ છૂટકારો આપ્યો હતો. નોંધનીય છે કે આ અનુમાન પોતે જ આરોપી નં.૨ ને ઘટના સ્થળ સાથે સાંકળી દે છે; અન્યથા, વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ ઓછામાં ઓછું આરોપી નં.૨ ને બંદૂક અનધિકૃત રીતે કોઈ વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિઓને આપવાના કારણે આર્મ્સ અધિનિયમ હેઠળના દંડનીય ગુનાના આક્ષેપમાં દોષિત ઠરાવી શક્યા હોત અને આરોપી નં.૧ અને ૩ ને આર્મ્સ અધિનિયમની કલમ ૨૫(૧)(એ) હેઠળના દંડનીય ગુનાથી સાંકળી શક્યા

હોત. તેથી, અમારી દષ્ટિએ, આરોપી નં.૧ અને ૨ વિરુદ્ધ આર્મ્સ અધિનિયમ હેઠળના દંડનીય ગુનાનો આક્ષેપ સ્થાપિત કરવા પૂરતા પુરાવા ઉપલબ્ધ છે અને તેથી તેઓને આર્મ્સ અધિનિયમની કલમ ૨૫(૧)(એ) હેઠળ દંડનીય આક્ષેપમાં દોષિત ઠરાવવામાં આવે છે.

૬૯. આ નિષ્કર્ષને ધ્યાને લેતાં, રાજ્યની અપીલ મંજૂર કરવામાં આવે છે. આરોપી નં. ૧, ૨ અને ૩ને સજાના પરિમાણના મુદ્દે સાંભળવાની આવશ્યકતા નથી, જેટલું આરોપી નં. ૧ અને ૩ના સંબંધમાં કલમ ૩૦૨ સાથે કલમ ૩૪ હેઠળ દંડનીય ગુનો અને આરોપી નં. ૨ના સંબંધમાં ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ સાથે કલમ ૧૧૪ હેઠળ દંડનીય ગુનો સંબંધિત છે, કારણ કે અમે તે ગુનાને માટે નિર્ધારિત અતિશય દંડ લાદવા ઈચ્છતા નથી. હત્યાનો ગુનો કરવાની બદલ ન્યૂનતમ સજા આજીવન કઠોર કેદ છે અને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળ દંડનીય ગુનામાં વાસ્તવિક હત્યારો અને તેની સાથે સમાન ઈરાદો વહેંચનાર અથવા તે ગુનામાં પ્રેરણા આપનાર આરોપી વચ્ચે સજાના પરિમાણમાં કોઈ ભેદ નથી. તેથી, ત્રણેય આરોપીઓને આજીવન કઠોર કેદ ભોગવવાનો આદેશ આપવામાં આવે છે. આરોપીઓ દ્વારા બજાવવામાં આવેલા જામીનબંધીના બોન્ડો રદ ગણાશે.

૭૦. શસ્ત્ર અધિનિયમની કલમ ૨૫(૧)(એ) હેઠળ દંડનીય ગુનાના સંદર્ભમાં, નિર્ધારિત સજાનું પરિમાણ લવચીક છે અને અદાલત આરોપીને ત્રણ

વર્ષથી સાત વર્ષ વચ્ચેની મુદત માટે કારાવાસની સજા તેમજ દંડની સજા ફટકારી શકે છે. તેથી, હવે અદાલતે આરોપી નં ૧ અને ૨ ને સજાના પરિમાણના મુદ્દે સાંભળવાના રહેશે. તે મુજબ, રજિસ્ટ્રીને, જરૂર પડે તો, જેલ સત્તાધિકારીને જાણ સાથે બિનજામીનપાત્ર વોરંટ બહાર પાડવા તથા આરોપીઓને તા. ૧૦મી જાન્યુઆરી, ૨૦૦૭ના રોજ આ અદાલત સમક્ષ હાજર કરવા આદેશ આપવામાં આવે છે, જેથી શસ્ત્ર અધિનિયમ હેઠળ દંડનીય અને સિદ્ધ થયેલા ગુના માટેની સજાના મુદ્દે તેઓને રજૂઆત કરવાની તક આપવામાં આવી શકે. યોગ્ય પાલન માટે આ આદેશ અંગે નીચલી અદાલત અને સંબંધિત પોલીસ મથકના અધિકારીને જાણ કરવામાં આવે.

(સી.કે. બુચ, ન્યાયમૂર્તીશ્રી)

(શરદ ડી. ડી. દવે, ન્યાયમૂર્તીશ્રી)

The translation of this judgment has been provided by

M/s Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.